SHQIPERIA ARKEOLOGJIKE

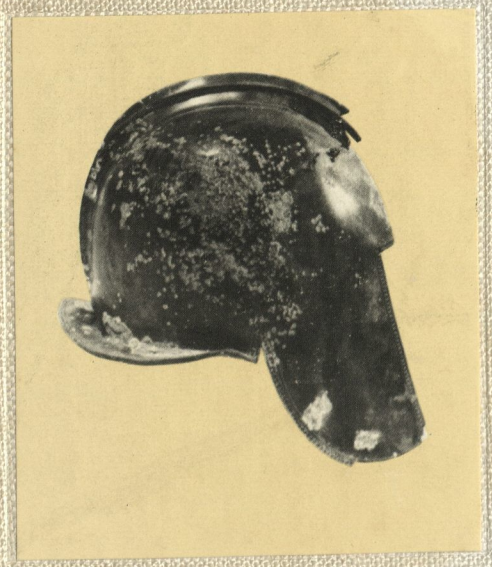

VENDBANIME PREHISTORIKE
Habitats préhistoriques
Prehistoric sites of habitation

SHPELLA PREHISTORIKE
Cavernes préhistoriques
Prehistoric caves

KALA ILIRE
Forteresses illyriennes
Illyrian fortresses

QYTETE ANTIKE
Villes antiques
Towns of antiquity

KALA MESJETARE
Forteresses médiévales
Medieval castles

TUMA
Tumuli
Tumuli

NEKROPOLE
Nécropoles
Necropolises

VARREZA TE HERSHME MESJETARE
Cimetières du Haut Moyen Age
Early medieval cemeteries

QENDRA ARKEOLOGJIKE KU JANE BERE GERMIME PAS ÇLIRIMIT
Centres archéologiques fouillés après la libération
Archaeological sites at which excavations have been made since liberation

HARTA ARKEOLOGJIKE E SHQIPERISE

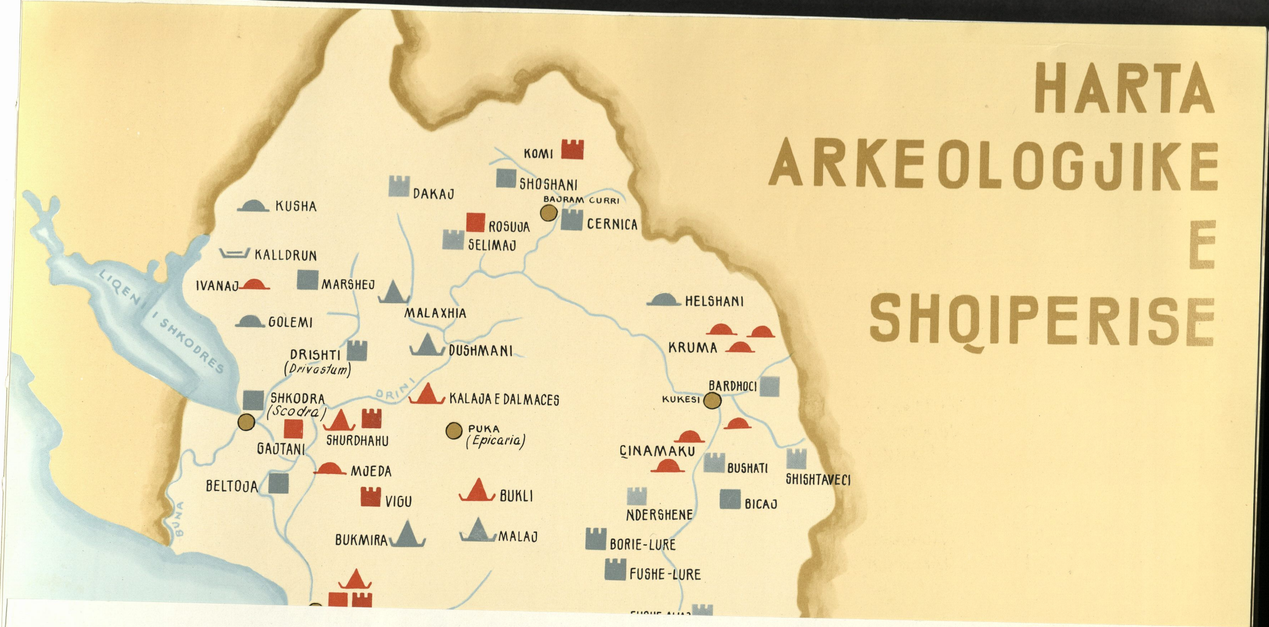

HARTA ARKEOLOGJIKE E SHQIPERISE

KOMI
SHOSHANI
DAKAJ
BAJRAM CURRI
CERNICA
KUSHA
ROSUJA
SELIMAJ
KALLDRUN
IVANAJ
MARSHEJ
MALAXHIA
HELSHANI
LIQENI I SHKODRES
GOLEMI
KRUMA
DRISHTI (Drivastum)
DUSHMANI
BARDHOCI
DRINI
KUKESI
SHKODRA (Scodra)
KALAJA E DALMACES
SHURDHAHU
PUKA (Epicaria)
GAJTANI
ÇINAMAKU
BUSHATI
SHISHTAVECI
MJEDA
BELTOJA
VIGU
BUKLI
BICAJ
NDERSHENE
BUNA
BUKMIRA
MALAJ
BORIE-LURE
FUSHE-LURE
FUSHE-ALIAJ
LEZHA (Lissus)
RRESHENI
PERLATI
BELLOVA
FUSHE MUHER
PESHKOPIA
LAÇ-BRUÇI
MATI
MILOTI
BUSHKASHI
URAKA
GRADISHTI
RRETHE-BAZOE
STELUSHI
GRAZHDANI
DAULA
KARICA
BURRELI
KERÇISHTI
KEPI I RODONIT
XIBRI
CERRUJA
VILEZA
ISHMI
KRUJA
KLOSI
STRIKÇANI
ZGERDHESHI (Albanopolis)
PREZA
GURI BARDHE
SHENAVLASHI
TUJANI
DAJTI
TIRANA
DURRESI (Dyrrachium)
SEZENI
NDROQI
PETRELA
PENSHQOPI
LIBRAZHDI
KAVAJA
DORESI
SHLLIU
ELBASANI (Scampa)
PISHKASHI
BASHTOVA
KAZIAJ
LLESHANI
SHKUMBINI
LINI
LIQENI I OHRIT
DUSHKU
PAZHOKU
VALESHI
LUSHNJA
SULOVA
SELCA E POSHTME
DEVOLLI
LIQENI I PRESPES
BABUNJA
IRMAJ
GRAMSHI
POGRADECI
SEMANI
QYTETI STALIN
BERSHNIKU
BULCARI
SOVJANI
KROTINA (Dimallum)
SYMIZA
FIERI
DUNAVECI
APOLLONIA
BERATI (Antipatrea)
MALIQI
MARGELLIÇI
MBJESHOVA
OSUMI
KUÇIZI
TRENI
KLOCA
VJOSA
BIRRANJI
BARÇI
LUMALAKU
KORÇA
BILISHTI
VERTOPI
MBORJA
ÇAKRANI
HEKALI (Byllis)
ÇOROVODA
SHTIKA
VLORA
HOLLMI
KANINA
KLOSI
MAVROVA
PLOÇA (Amantia)
MATOHASANAJ
GRADECI
ERSEKA
ORIKU (Oricum)
ZHAREZA
KELCYRA
VAJZA
TEPELENA
LIMARI
KAMNIKU
LEKLI
VELÇA
CERJA
ILJAZI
LESKOVIKU
MASHKULLORA
HIMARA (Chimera)
GJIROKASTRA
LABOVA E KRYQIT
SPILEJA
JERMA (Antigonea)
MELANI
BORSHI
VERGOJ
VODHINO
HUNDESOVA
BODRISHTA
DELVINA
SELOJA
BAJKAJ
SARANDA (Onhesmos)
FINIQI (Phoenice)
MALLÇANI
KARALIBEJ
RRIPSI
KARROQI
VAGALATI
KALIVO
BUTRINTI (Bulhrotum)
SHEN MARINA
XARA
ÇUKA AJTOIT
MALLATHREJA

ADRIATIK

DETI JON

QENDRAT ARKEOLOGJIKE KU JANE BERE GERMIME PARA ÇLIRIMIT

KALAJA E PALMACES
DAJTI
TIRANA
DURRESI (Dyrrachium)
APOLLONIA
VELÇA
JERMA
FINIQI (Phoenice)
BUTRINTI (Bulhrotum)
SARANDA
SHEN MARINA

Km 10 0 10 20 30 Km

Koka e një djaloshi ilir. Irmaj (Gramsh)
Tête d'un jeune homme illyrien
Head of an Illyrian boy

UNIVERSITETI SHTETEROR I TIRANES
INSTITUTI I HISTORISE DHE I GJUHESISE
SEKTORI I ARKEOLOGJISE

SHQIPERIA ARKEOLOGJIKE

TIRANE 1971

CC 105*
A5 554

SHQIPERIA ARKEOLOGJIKE
L'ALBANIE ARCHEOLOGIQUE
ARCHAEOLOGICAL ALBANIA

Teksti nga: MUZAFER KORKUTI
Texte par
Text by:

Materiali pregatitur nga: DAMJAN KOMATA, DHIMOSTEN BUDINA, ZHANETA ANDREA
Matériel préparé par
Material prepared by:

Fotograf MEHMET KALLFA
Phot.
Photographs by:

Paraqitje grafike NIKOLIN BABA, SOTIR KOSTA
Graphiques par
Graphs by:

48196220

SHQIPERIA

Vend i një Kulture të lashtë

Shqipëria është vend i një kulture të lashtë. Stërgjyshërit e shqiptarëve banojnë në këtë truall qysh nga koha prehistorike. Ilirët e më pas shqiptarët, për t'u mbrojtur nga sulmet që vinin nga të gjitha anët, ngritën kështjellat e tyre, farkëtuan armët. Në kohë qetësie mjeshtrit rindërtonin muret e rrenuara dhe zbukuronin qytetet e tyre, zejtarët derdhnin e punonin stolitë metalike, artistët skalitnin drurin e gurin dhe poçarët nxirrnin në tregjet e viseve të tyre enët prej balte me forma të stërholluara dhe të zbukuruara me gjithë farë motivesh.

Udhëtoni nëpër Shqipëri. Ndërtimet e reja, arat me drithë, vreshtat e ullishtat mundet të mos ju lejojnë të dalloni nga rrugët e asfaltuara monumentet e lashta. Ndoshta do të ju duken pak si të çuditshme kështjellat e murme, kur do t'i shikoni në sfondin e një lagjeje ose të një rruge me ndërtesa të reja. Mundet t'u duken të çuditshëm oxhakët që lartësohen pranë gërmadhave të një kalaje të lashtë ose shtyllat e tensionit të lartë afër mureve të tyre dhe drita elektrike që ndriçon këto rrenoja të heshtura. Kjo është pamja e Shqipërisë së re. Por hyni në thellësi të krahinave shqiptare, ngjituni kodrave dhe do t'u dalin përpara monumente të lashta, disa prej të cilave sapo kanë dalë në dritë, pas fushatave të gërmimeve arkeologjike. Hyni në muzeumet edhe në qytetet e vogla, dhe në sallat e tyre do të gjeni kudo materiale arkeologjike, dëshmi të një historie e të një kulture të lashtë. Merrni hartën arkeologjike të Shqipërisë, ajo nuk është më një njollë e bardhë sikur ishte në fillim të këtij shekulli. Sot numurohen mbi 170 qendra arkeologjike dhe numri i tyre vjen çdo ditë duke u rritur.

Para çlirimit në Shqipëri, në kushtet e një prapambetjeje të përgjithshme ekonomike e kulturale, as që mund të bëhej fjalë për zhvillimin e kërkimeve e të studimeve në fushën e arkeologjisë e të historisë së lashtë të Shqipërisë.

Zbulimet dhe studimet e pakta të periudhës së paraçlirimit u bënë nga studjues të huaj. Ata gjurmuan kryesisht kulturën greko-romake dhe e kufizuan kështu veprimtarinë e tyre në qytetet antike të bregdetit tonë. Edhe në ndonjë rast, kur i kapërcyen këta kufij, studimet e tyre nuk prekën problemet themelore të historisë dhe të kulturës së ilirëve.

Ashtu si degët e tjera të historiografisë edhe arkeologjia shqiptare u formua si shkencë në vitet

L'ALBANIE

Un pays de civilisation antique

L'ALBANIE est un pays de civilisation antique. Les ancêtres des Albanais ont habité ce territoire depuis les temps de la préhistoire. Les Illyriens, et plus tard les Albanais, ont construit leurs châteaux, ont forgé leurs armes pour se défendre des attaques venant de tous les côtés. En temps de paix, ils ont reconstruit leurs murs de ceinture et embelli leurs villes; les artisans moulaient et ciselaient des parures de métal, les artistes gravaient ou sculptaient la pierre et le bois, les potiers présentaient au marché tout un étalage de vaisselle et de gobeleterie en terre cuite, qui séduisaient l'œil par leurs formes fines agrémentées de motifs de toute sorte.

Un séjour en Albanie s'impose. Il se peut que les nouvelles constructions, les moissons ondulantes, les vignobles et les oliviers toujours verts ne vous permettent pas de discerner immédiatement les monuments anciens depuis la route macadamisée, sur laquelle vous roulez. Il est très probable que les châteaux gris vous semblent un peu étranges, un anachronisme même à certains égards, si vous les regardez faisant le fond d'un quartier ou d'une rue aux immeubles nouveaux. Peut-être aussi, les cheminées qui dressent leur haute silhouette à côté des ruines d'un château fort ancien, ou encore les pylônes de haute tension avec leurs lignes aériennes à proximité de leurs enceintes font-ils contraste avec ces ouvrages taciturnes de l'antiquité, où l'on a même installé l'éclairage électrique. Tel est l'aspect qu'offre l'Albanie nouvelle.

Pourtant, il vous faudrait pénétrer en profondeur dans le pays albanais, gravir les collines et les contreforts pour trouver des monuments antiques qui ont été restitués à la lumière ces dernières années, ou bien encore d'autres fraîchement mis au jour après les campagnes de fouilles archéologiques. Visitez les musées, même dans les bourgs et bourgades, et dans leurs salles vous trouverez toujours exposées partout des pièces d'archéologie, preuves manifestes d'une histoire et d'une civilisation antiques, intensément vécues. Examinez la carte archéologique de l'Albanie. Elle n'est plus une tache blanche, comme elle l'était au commencement de notre siècle. Actuellement se chiffrent à 170 les sites archéologiques et leur nombre va toujours croissant.

Dans l'Albanie d'avant-la-libération, où l'immense retard économique et culturel général sautait aux yeux, il ne pouvait être nullement question de développer les recherches et les études dans les domaines de l'archéologie et de l'histoire antique du pays.

ALBANIA

A Country of Ancient Culture

ALBANIA is a country of ancient culture. Its soil has been inhabited since prehistoric times by the ancestors of the Albanians. The Illyrians and, later, the Albanians, built castles and forged weapons in order to defend themselves from the attacks which came from all directions. In times of peace, craftsmen reconstructed the ruined walls and beautified their cities, artisans worked metallic ornaments, sculptors engraved wood and stone, and potters brought to the market earthenware utensils with fine forms and variegated motifs.

Travel through Albania. On the asphalted roads the view of ancient monuments will be obstructed by new buildings, by grain fields, by vineyards and olive groves. Maybe the old grey castles will look strange standing out against a background of city suburb or a street with new buildings. Maybe chimneys towering above castle ruins, high-tension masts beside their walls and electric lights shining on these silent vestiges of the past will seem even more strange to your eyes. This is the scene in new Albania. But you must go deep into the Albanian provinces, climb hills and knolls, if you want to admire these ancient monuments, many of them having just been brought to light after campaigns of archaeological excavations. Enter the museums, even those of small towns, and in their halls you will find archaeological materials, mute witnesses to an ancient history and civilization. Or take the archaeological map of Albania; it is no longer blank as it was at the beginning of this century. Today there are more than 170 archaeological centres, and their number keeps increasing with each passing day.

In pre-liberation Albania, under the conditions of general economic and cultural backwardness, no research and study worth speaking of were carried out in the field of archaeology and ancient history of Albania.

The limited research and studies we have from the pre-liberation period were done by foreign scholars. They traced mainly the Greek and Roman civilizations, restricting the scope of their activity to our coastal cities of antiquity.

e pushtetit popullor. E mbështetur në metodologjinë marksiste dhe duke pasur vazhdimisht ndihmën e drejtpërdrejtë dhe të gjithanshme të Partisë e të qeverisë, arkeologjia e re shqiptare që në hapat e para të saj u vu në rrugë të drejtë.

Sot, pas gati 25 vjet pune sistematike, janë arritur një sërë rezultatesh të rëndësishme jo vetëm në zbulimin e një numri shumë të madh vendbanimesh, kalash, qytetesh, qytezash e nekropolesh të periudhave të ndryshme, por janë shënuar hapa të rëndësishme edhe në studimin dhe në interpretimin e të dhënave që janë sjellë nga gërmimet. Këto materiale të reja kanë sqaruar shumë probleme themelore të historisë e të kulturës së ilirëve dhe të pasardhësve të drejtëpërdrejtë të tyre, shqiptarëve.

Le të njihemi me disa nga rezultatet më të rëndësishme të arritura nga arkeologët tanë pas çlirimit, të cilat pak a shumë janë pasqyruar në faqet e këtij albumi.

Në fushën e prehistorisë gërmimet janë bërë në varrezat tumulare të Vajzës (rrethi i Vlorës), në varrezat tumulare të Pazhokut (rrethi i Elbasanit), në vendbanimin prehistorik të Maliqit, në vendbanimin e Trenit (rrethi i Korçës), në vendbanimin e Kamnikut (rrethi i Kolonjës) dhe në vendbanimin e Cakranit (rrethi i Fierit).

Në vitin 1948 puntorët, duke punuar për tharjen e kënetës së Maliqit, në baltën e kanaleve ku do të kullonte ujët e kënetës gjetën fragmente qeramike, vegla pune prej briri, thika të vogla stralli. Puntorët i çuan arkeologët në zbulimin e një vendbanimi të rëndësishëm prehistorik. Gjashtë vjet punuan arkeologët në Maliq në një sipërfaqe prej disa mijëra metrash katrore dhe rezultatet qenë shumë me interes. Ky vendbanim prehistorik me shumë shtresa, kishte filluar të banohej qysh nga periudha e neolitit të vonë (gjysma e parë e mijëvjeçarit III p.e. sonë) dhe jeta atje vazhdoi deri në periudhën e vonë të bronxit (fundi i mijëvjeçarit II p.e.sonë). Në shtresën e neolitit të vonë u zbuluan rrenojat e banesave më të hershme: kasolle me planimetri katërkëndshe me parete thuprash të lyera me baltë, me dysheme të shtruara me baltë dhe të pajisura me furra. Në rrenojat e vendbanimit u gjetën enë e fragmente enësh me forma të ndryshme dhe të zbukuruara me motive të shumëllojshme. Në epokën që pason, në eneolit, banorët prehistorikë i ngritën banesat mbi hunj (banesa të tipit palafit) dhe për këtë dëshmojnë qindra pilota, të cilët u zbuluan gjatë gërmimeve. Në rrenojat e tyre bashkë me disa sopata prej bakri të tipit daltë u gjet një qeramikë e pasur, e shumëllojshme e pikturuar me motive të ndryshme gjeometrike dhe me lustër të zezë e gri. Vendbanimi prehistorik i Maliqit vazhdoi të banohet pa ndërprerje edhe gjatë gjithë epokës së bronxit; ujërat largohen dhe banesat

Les rares découvertes et études remontant à la période antérieure à la libération du pays sont le fait de chercheurs étrangers. Ils ont fait des recherches surtout sur la civilisation gréco-romaine et ont limité par là leur activité aux villes antiques de notre littoral. Même dans quelques cas où ils ont débordé ce cadre, leurs études n'ont pas abordé les problèmes fondamentaux de l'histoire et de la civilisation des Illyriens.

Au même titre que les autres branches de l'historiographie, l'archéologie albanaise aussi a été formée comme science dans les années du pouvoir populaire. S'appuyant sur la méthode marxiste et constamment soutenue par la sollicitude et l'aide directe du Parti et du gouvernement, l'archéologie albanaise s'est mise très tôt dans la bonne voie.

Actuellement, après quelque 25 années de travail systématique, une série de résultats importants ont été obtenus non seulement avec la découverte de plusieurs agglomérations, citadelles, villes, cités et nécropoles remontant à des périodes diverses, mais des progrès remarquables ont été accomplis dans l'étude et l'interprétation des données recueillies durant les fouilles. Ces nouveaux matériaux, qui ont vu le jour, ont permis de tirer au clair de nombreux problèmes fondamentaux de l'histoire et de la civilisation des Illyriens et de leurs descendants directs, les Albanais.

Notre intention est de brosser ici un tableau succinct des principaux résultats obtenus par nos archéologues après la libération, résultats dont on a tâché de dresser un tableau d'ensemble dans cet album.

La préhistoire est représentée par des fouilles dans les nécropoles tumulaires de Vajza (district de Vlora), de Pazhok (district d'Elbasan), dans les sites des agglomérations préhistoriques de Maliq et de Tren (district de Korça), Kamnik (district de Kolonja), Cakran (district de Fieri).

En 1948, durant les travaux de drainage et de bonification des marais de Maliq, les ouvriers ont découvert dans les canaux d'écoulement des tessons de céramique, des outils de cornes, de petits couteaux en pierre polie. Ainsi des ouvriers de bonification avaient précédé les archéologues dans la découverte d'une agglomération préhistorique de la plus haute importance.

Six années durant, les archéologues ont travaillé à Maliq, sur une superficie de plusieurs milliers de mètres carrés, et les résultats ont été des plus flatteurs. Cette agglomération préhistorique à plusieurs couches avait commencé à être habitée dès le néolithique récent (première moitié du IIIe millénaire avant notre ère) et la vie y a continué jusqu'à la période récente de l'âge du bronze (fin du IIe millénaire avant notre ère).

Dans la couche du néolithique récent on a dégagé les ruines des habitations les plus anciennes: des huttes à planimétrie rectangulaire, aux parois en branchages enduits de pisé, aux planchers formés de terre glaise, avec un endroit réservé au four. Dans les ruines de l'agglomération on a trouvé aussi des récipients et des tessons de vases de toutes les formes, ornés de motifs variés.

A l'époque de l'énéolithique, qui succède directement à celle du néolithique, les habitants préhistoriques construisent leurs habitations sur pilotis (habitations de type palafitte). On en a la preuve dans les centaines de pilotis mis au jour durant les fouilles. Leurs ruines ont restitué, en même temps que quelques haches de cuivre de type herminette, une riche céramique, de formes les plus variées, peinte avec des motifs géométriques différents, vernissée en noir et gris.

L'agglomération de Maliq a été habitée sans discontinuité aussi durant tout l'âge du bronze. Les eaux sont évacuées et les habitations grossières en forme de hutte sont alors construites en rez-de-chaussée. La céramique continue encore à prédominer dans les trouvailles archéologiques. Elle a hérité plusieurs éléments des périodes antérieures, mais elle ne s'est pas moins enrichie aussi des formes nouvelles, qui sont caractéristiques de la nouvelle époque.

Les fouilles effectuées dans les tumuli de la plaine de Pazhok (district d'Elbasan) ont apporté des données valables pour l'étude des tumuli de l'âge du bronze. Un tel mode de construction des tumuli se retrouve durant l'âge du fer tant dans l'Albanie du Nord (Kruma, Këneta, et ailleurs) que dans celle du Sud (Vodhina, et ailleurs). Le mode identique d'élever le tumulus, le rite identique de sépulture et les grandes affinités dans l'inventaire des tumuli de l'âge du bronze avec celui du fer, indiquent parfaitement que les inhumés de ces tumuli appartenaient à la même ethnie.

L'inventaire établi durant les fouilles de Pazhok, qui remonte au bronze moyen et au bronze récent, présente un intérêt de premier ordre. Il comporte des épées, des lances et des poignards de bronze, des parures d'or et de bronze ainsi que quantité de poteries. La présence de la céramique locale typique, qui à plusieurs égards conserve les traditions de la céramique énéolithique, atteste qu'à Pazhok, on est en présence d'une population autochtone. Ces éléments, mis en rapport avec les matériaux énéolithiques de Maliq, ont porté à l'hypothèse que l'ethnie illyrienne devait déjà être formée au début de l'âge du bronze. En outre, le fait que la civilisation mise au jour à Pazhok se retrouve, plus tard, chez les Illyriens de Mati, de Vajza (Vlora), de Vodhina (Gjirokastra), et ailleurs, confirme la continuité de la même population sur le même territoire.

L'étude de ces matériaux a permis d'aboutir à d'importantes conclusions sur l'autochtonité des Illyriens et sur l'origine de leurs descendants.

Even when they went beyond these limits, their investigations did not touch the basic problems of the history and culture of the Illyrians.

Like the other branches of historiography, Albanian archaeology was formed as a science in the years after the liberation. Relying on Marxist methodology and having the constant, all-round and direct support of our Party and Government, the new Albanian archaeology embarked from the start on the right path. Today, after nearly 25 years of systematic work, important results have been attained, a great number of inhabited sites, castles, cities, fortified towns and necropolises of various periods having been unearthed and important progress having been made in studying and interpreting the data brought to light by the excavations. The new materials have led to the clarification of several problems of the history and civilization of the Illyrians and the Albanians, their direct descendants.

Now let us acquaint you with some of the more important results attained by our archaeologists and reflected to some degree in the pages of this album.

In the field of prehistory, excavations have been made in the tumuli of Vajza (Vlora district), of Pazhok (Elbasan district), of a prehistoric site at Maliq and Tren (Korça district), at Kamnik (Kolonja district) and Cakran (Fieri district).

In 1948, the workers draining the Maliq swamp found different ceramic sherds, horn tools and small flint knives in the mud of a canal, leading the archaeologists to the discovery of an important prehistoric site. For six years in succession the archaeologists dug here in an area of only some thousands of square metres, and the results were very interesting. This prehistoric site made up of many layers was inhabited from the late Neolithic period (the first half of the third millennium before our era) up to the late Bronze period (the end of the second millennium). In the late Neolithic layer were discovered the remains of rectangular huts with wicker walls plastered with mud, and dirt floors equipped with ovens. There were found also sherds of jars and pots of various forms and decorations. In the following epoch, in the Eneolithic period, the prehistoric inhabitants built their houses on piles: some hundreds of piles were dug out during the excavations. Together with some copper axes, there came to light a rich collection of pottery with different geometrical motifs painted on black and grey glazes.

The Maliq site continued to be inhabited all through the Bronze Age. By then the water level had fallen and the dwellings of this epoch were huts built directly on the ground. Pottery prevails again over the other archaeological finds with elements inherited from the previous periods, but enriched with new forms and designs characteristic of the new epoch.

Excavations conducted on the Pazhok plain brought to light valuable information on the building of tumuli during the Bronze Age. Similar tumuli of the Iron Age were found both in Northern (Kruma, Këneta) and Southern Albania (Vodhina etc.). Identity of mound building, identity of burial rites and close similarity of findings between Bronze Age and Iron Age tumuli indicate that the dead of these graves were of the same ethnos.

The objects unearthed in the Pazhok tumuli which belong to the middle Bronze Age and the late Bronze Age, are of primary importance. They are bronze swords, spears and daggers, gold and bronze ornaments and earthenware utensils. The pottery, which preserves the traditions of Eneolithic pottery, testifies to the fact that the Pazhok population was autochthonous. This evidence together with the Eneolithic materials found at Maliq has led the archaeologists to the conclusion that the Illyrian ethnos must have been formed at the beginning of the Bronze Age. The fact that we find in Mati, at Vajza (Vlora district), Vodhina (Gjirokastra district) and elsewhere the same culture as that which was discovered at Pazhok bears testimony to the continuity of habitation of the same territory by the same population.

On the basis of these materials important conclusions on the autochthony of the Illyrians and the origin of their predecessors were arrived at.

The culture of the late Neolithic sites of Maliq and Kamnik is quite similar to the contemporary cultures of the neighbouring South, and should be included in the great Balkano-Anatolian cultural complex, its bearers having their origin in the Southeast. Even so, the bearers of the Maliq Eneolithic culture came from the Southeast. The bearers of the Bronze Age culture are direct descendants of the inhabitants of the Eneolithic Age. Their pottery, the distinguishing feature of that culture, has inherited many elements from that of

kasolle ndërtohen përsëri drejt mbi tokë. Qeramika përsëri mbizotëron në gjetjet arkeologjike. Ajo ka trashëguar mjaft elemente nga periudhat e mëparshme, por është pasuruar me forma të reja, të cilat janë karakteristike për epokën e re.

Gërmimet e bëra në tumat e fushës së Pazhokut sollën të dhëna me vlerë për studimin e mënyrës së ndërtimit të tumave të kohës së bronxit. Një mënyrë të tillë ndërtimi të tumave e ndeshim gjatë epokës së hekurit si në Shqipërinë e Veriut (Krumë, Këneta etj.) ashtu edhe në Shqipërinë e Jugut (Vodhinë etj.). Mënyra e njëjtë e ngritjes së tumave, riti i njëjtë i varrimit dhe aferitë e mëdha që ka inventari i tumave të epokës së bronxit me tumat e epokës së hekurit tregojnë qartë se të varrosurit e këtyre tumave kanë qenë të një etnosi.

Inventari që u grumbullua nga hapja e tumave të Pazhokut, i cili i takon periudhës së bronxit të mesëm dhe bronxit të vonë, ka një rëndësi të dorës së parë. Ai përbëhet nga shpata, heshta e kama bronxi, nga zbukurime ari e bronxi dhe nga një sasi enësh balte. Prania e qeramikës tipike lokale, e cila në shumë anë ruan traditat e qeramikës eneolitike, dëshmon se në Pazhok kemi të bëjmë me një popullsi autoktone. Këto të dhëna, duke u parë në lidhje me materialet eneolitike të Maliqit, i çuan studjuesit në mendimin se etnosi ilir duhet të jetë formuar që në fillimin e epokës së bronxit. Gjithashtu fakti që po këtë kulturë të zbuluar në Pazhok e gjejmë më vonë të trashëguar tek ilirët e Matit, të Vajzës së Vlorës, të Vodhinës së Gjirokastrës etj. dëshmon për vijimësinë e banimit të po asaj popullsie në po të njëjtin truall.

Mbi bazën e këtij materiali u arrit në këto përfundime të rëndësishme mbi autoktoninë e ilirëve dhe prejardhjen e paraardhësve të tyre.

Kultura e vendbanimit të neolitit të vonë në Maliq dhe në Kamnik është shumë e ngjashme me kulturat bashkëkohëse fqinje të viseve jugore dhe përfshihet në kompleksin e madh kultural ballkanoanatolik, çka tregon se bartësit e kësaj kulture e kanë prejardhjen nga juglindja. Po ashtu me prejardhje juglindore kanë qenë edhe bartësit e kulturës së epokës së eneolitit në Maliq. Bartësit e kulturës së epokës së bronxit janë vazhdues të drejtpërdrejtë të banorëve të epokës së eneolitit.

Qeramika, elementi dallues i kësaj kulture ka trashëguar shumë nga qeramika e epokës paraardhëse, por ajo ka edhe shumë elemente të reja, të cilat jo vetëm që gjenden edhe në qendra të tjera të kësaj kohe, të zbuluara në Shqipëri, por janë karakteristike edhe për kulturën ilire të epokës së hekurit. Duke qenë kështu, fare mirë mund të thuhet se edhe kultura e bronxit u përket ilirëve dhe se këta të fundit u formuan si etnos në truallin e tyre në Ballkan. Kjo tezë e re arkeologjike shqiptare ka lindur qysh gjatë gërmimeve në varrezat tumulare të Vajzës (Vlorë) e të Pazhokut (Elbasan). Ajo u vërtetua më së miri me zbulimet që u bënë në vendbanimin prehistorik të Maliqit dhe më pas edhe në vendbanimin deri diku fqinjë të Trenit.

Një nga fushat kryesore të kërkimeve arkeologjike shqiptare ka qenë gjurmimi dhe studimi i kulturës ilire gjatë epokës së hekurit, e cila përbën periudhën e konsolidimit dhe të zhvillimit më të madh të kulturës ilire. Për studimin e kësaj periudhe gërmimet janë zhvilluar si në nekropolet ashtu edhe në vendbanimet e fortifikuara. Shumë frytdhënëse kanë qenë zbulimet që u bënë në tumat e luginës së mesme të lumit Mat, në tumat e fshatit Vajzë, të rrethit të Vlorës dhe në tumat e Dropullit të Sipërm të rrethit të Gjirokastrës.

Në periudhën e kalimit nga epoka e bronxit në epokën e hekurit në Ilirinë e Jugut u ngritën vendbanimet e para të fortifikuara, rrënojat e të cilave shihen pothuajse në të gjitha krahinat e vendit tonë. Kalatë, qytezat e qytetet ilire janë vendosur në përgjithësi në vende pak a shumë të larta me kullota të mira, që dominojnë mbi fusha pjellore, e në lugina lumenjsh. Ato nuk kanë ndonjë formë të caktuar, por gjithmonë ndërtimi i mureve mbrojtëse dhe drejtimi i tyre është bërë në përshtatje me kushtet natyrore të terrenit, në mënyrë që të bëheshin sa më pak fortifikime. Në periudhën e parë të hekurit muret e kalave ndërtoheshin me blloqe gurësh të papunuar, të mëdhej e mesatarë dhe me lidhje të thatë. Me një teknikë të tillë janë ndërtuar muret e kalasë së Marshejt, të Gajtanit e të Shkodrës, në rrethin e Shkodrës, muret e Kalasë së Dorsit në rrethin e Tiranës, muret e Kalasë së Lleshanit në rrethin e Elbasanit, muret e kalasë së Trenit në rrethin e Korçës, muret e Kalasë së Kalivosë në rrethin e Sarandës etj.

La civilisation de l'agglomération du néolithique récent à Maliq et Kamnik est très similaire des civilisations voisines contemporaines méridionales et est incluse dans le grand ensemble culturel balkano-anatolien, ce qui montre que les porteurs de cette civilisation proviennent du Sud-Est. De même, ont eu aussi une origine du Sud-Est les porteurs de la civilisation de l'énéolithique à Maliq. Les porteurs de la civilisation de l'époque du bronze sont les continuateurs directs des habitants de l'époque de l'énéolithique. La céramique, qui constitue l'élément distinctif de cette civilisation, a beaucoup hérité de la céramique de l'époque antérieure, mais elle apporte aussi un grand nombre d'éléments nouveaux, qui non seulement se retrouvent dans d'autres centres contemporains, mis au jour en Albanie, mais qui sont également caractéristiques de la civilisation illyrienne de l'âge du fer. Compte tenu de tous ces facteurs, on peut affirmer très bien que la civilisation du bronze aussi appartient aux Illyriens et que ces derniers ont été formés comme ethnie précisément dans leur territoire des Balkans. Cette nouvelle hypothèse archéologique a été avancée déjà durant les fouilles dans les nécropoles tumulaires de Vajza (Vlora) et de Pazhok (Elbasan). Elle fut confirmée de la façon la plus évidente par les découvertes faites dans l'agglomération préhistorique de Maliq, et, plus tard, aussi dans l'agglomération plus ou moins proche de Tren.

L'un des principaux domaines sur lequel ont porté les recherches archéologiques albanaises a été celui de suivre et d'étudier la civilisation illyrienne durant l'âge du fer, période durant laquelle celle-ci connaît sa consolidation et son épanouissement les plus grands. Afin d'étudier cette période, des fouilles ont été effectuées dans les nécropoles et sur les sites des agglomérations fortifiées. Eminemment fructueuses ont été les fouilles effectuées dans les tumuli de la vallée moyenne du cours du Mati, celles dans les tumuli du plateau de Vajza à Vlora et les tumuli du Haut-Dropull à Gjirokastra.

C'est au cours de la période transitoire qui se situe à cheval sur l'âge du bronze et celui du fer que voient le jour les premières agglomérations fortifiées, dont les ruines sont constatées dans presque toutes les contrées de notre pays. Les citadelles, les cités et les villes illyriennes sont situées en général dans des sites relativement hauts, entourés de bons herbages, qui dominent les plaines fertiles et les vallées. Ces lieux fortifiés n'ont pas encore une forme déterminée, mais c'est un fait que leurs ceintures murées et leur orientation sont disposées de façon à s'adapter aux conditions naturelles du terrain, afin qu'il y ait à faire le plus petit nombre de fortifications possible. Dans la première période du fer, les murs de

the preceding epoch, showing at the same time several innovations which are characteristic not only of the other sites of this period discovered so far in Albania but also of the Illyrian culture of the Iron Age. This being the case, it may well be inferred that the Bronze Age culture, too, belongs to the Illyrians, who were already formed as an ethnos on their own territory in the Balkans. The Albanian archaeologists came out with this new thesis after they studied the results of their excavations in the tumuli of Vajza (Vlora district) and of Pazhok (Elbasan district).

This was convincingly proven by the discoveries made at the Maliq prehistoric site and later on at the neighbouring Tren prehistoric site.

One of the principal fields of Albanian archaeological research has been tracing down and studying the Illyrian culture during the Iron Age, which is the period of the consolidation and of the greatest development of Illyrian civilization. For such a purpose, excavations have been carried out both in necropolises and in fortified dwelling sites. Important discoveries have been made in the tumuli of the Mati river valley, in those of Vajza (Vlora district) and Upper Dropull (Gjirokastra district).

The earliest fortified habitation centres were built in South Illyria during the transition period from the Bronze to the Iron Age. Their ruins are found in almost all the regions of the country. Illyrian fortresses, fortified towns and cities have been located, in general, on more or less elevated sites with good pasture land and fertile plains around them and through river valleys. They have no definite form, their protective walls being always built in such a way as to make the best use of the natural conditions of terrain, of constructing as few fortifications as possible. During the early period of the Iron Age the walls were built of big and medium-sized blocks of unhewn stone without mortar. Such technique was used in the walls of the Marshej, Gajtan, and Shkodra fortresses (Shkodra district), of the Dorës fortress (Tirana district), of the Lleshan fortress (Elbasan district), of the Tren castle (Korça district), of the Kalivo citadel (Saranda district) and those of other fortified sites.

Further excavations and studies on the fortresses of early Iron Age Gajtan, Tren and Rosuja (Tropoja district) reveal that they have been used by different Illyrian tribes. They seem to have

Studimet më të plota që u bënë për kalatë e periudhës së parë të hekurit pas kryerjes së gërmimeve në disa prej tyre, si për atë të Gajtanit, për kalanë e Trenit dhe për qytezën e Rosujës të rrethit të Tropojës, treguan se ato kanë qenë kryesisht qendra të fortifikuara të fiseve të ndryshme ilire. Ngritja e tyre ka qenë diktuar nga pasiguria e shkaktuar prej marrëdhënjeve të reja ekonomike e shoqërore që lindën në epokën e hekurit.

Ndryshimet social-ekonomike që ndodhën në gjirin e shoqërisë ilire gjatë gjysmës së parë të mijëvjeçarit të fundit p.e.së re na i bëjnë më të qarta të dhënat e fituara nga hapja e tumave në luginën e mesme të lumit Mat. Ajo që të tërheq vëmendjen në këtë varrezë është numri relativisht i madh i objekteve metalike prej hekuri e bronxi. Midis tyre mund të përmendim armë, si maja heshtash të madhësive të ndryshme, shpata, kama, thika, pajime luftëtarësh të zgjedhur, si përkrenare, parzmore etj., objekte zbukurimi, si fibula varëse, sumbulla, byzylykë, diadema etj., një pjesë e mirë e të cilave duhen marrë si objekte artistike e jo si objekte të thjeshta.

Periudha e dytë e hekurit është periudha kur në Ilirinë e Jugut ngrihen njëra pas tjetrës një tok kalash, qytezash e qytetesh ilire, është periudha e vendosjes së marrëdhënjeve skllavopronare në prodhim edhe e lindjes së shteteve ilire.

Sot në teritorin e Shqipërisë ne njohim një numër të madh qytezash e qytetesh të kësaj periudhe, të cilat ose janë vazhdim i vendbanimeve të fortifikuara të periudhës së parë të hekurit ose vendbanime të reja. Muret mbrojtëse të këtyre qendrave të banuara shquhen për një teknikë të lartë ndërtimi. Ato janë ngritur me blloqe gurësh paralelopipedë të skalitur mirë dhe pa lidhje.

Gërmimet sistematike shumëvjeçare në një varg vendbanimesh ilire si në Ploçë (Amantia), në Irmaj, në Krotinë (Dimal), në Ripës e në Çukë të Ajtoit, në Jermë (Antigonea), në Xibër, në Hollm të Kolonjës, në Lin të Pogradecit si edhe në dy qytezat e hershme në Gajtan e në Rosujë na kanë dhënë një material arkeologjik sa të pasur aq edhe të vlefshëm për njohjen dhe studimin e kulturës ilire në periudhën e dytë të hekurit.

Përveç mureve rrethuese, që përbëjnë një nga ndërtimet më monumentale të këtyre vendbanimeve, në to janë zbuluar edhe godina monumentale e objekte të tjera me vlerë. Kështu në qytetin e Amanties është zbuluar një stadium i cili ka

ceinture des citadelles étaient construits avec des blocs grossiers de pierres grandes et moyennes, jointure à sec. C'est une technique de ce genre qu'on a employée pour construire les murs de ceinture des citadelles de Marshej, Gajtan et de Shkodra, dans le district de Shkodra, les murs de Dorës dans le district de Tirana, l'enceinte de la citadelle de Lleshan dans l'arrondissement d'Elbasan, la ceinture de Tren du district de Korça, celle de la Citadelle de Kalivo à Saranda, et ailleurs.

Des études plus complètes faites sur les forteresses de la première période du fer, après des fouilles dans plusieurs de celles-ci, et notamment celles de Gajtan, de Tren, de la cité de Rosuja (Tropoja), ont prouvé qu'il s'agit plutôt de centres fortifiés des tribus illyriennes. Leur construction a été dictée par l'insécurité engendrée par les nouveaux rapports économiques et sociaux qui se sont faits jour à l'âge du fer.

Les transformations sociales et économiques intervenues au sein de la société illyrienne durant la première moitié du dernier millénaire avant notre ère rendent plus évidentes les données acquises des tumuli dans la vallée moyenne du fleuve Mati. Ce qui attire l'attention dans cette nécropole, c'est le nombre relativement grand des objets métalliques de fer et de bronze. Parmi eux nous pouvons mentionner des armes, comme les fers de lances de différentes grosseurs, les épées, les poignards, les couteaux; les équipements de combattants d'élite: casques, cuirasses, etc.; les objets de parure: fibules, pendentifs, boutons, bracelets, diadèmes, etc., dont plusieurs exemplaires doivent être considérés comme des objets artistiques, et non point comme des objets communs.

La deuxième période du fer est celle où, dans l'Illyrie du Sud, sont construites des forteresses, des cités et des villes illyriennes; c'est la période de l'instauration des rapports esclavagistes dans la production et de la naissance des Etats illyriens.

Actuellement nous connaissons, sur le territoire de l'Albanie, un grand nombre de villes et de cités de cette période qui représentent ou bien la continuation des agglomérations fortifiées de la première période du fer, ou bien de nouvelles agglomérations. Les murs de ceinture de ces centres fortifiés se font remarquer par une haute technique du bâtiment. Ils sont construits en blocs parallélépipèdes parfaitement arasés et sans joints.

Les fouilles systématiques, poursuivies pendant plusieurs années dans plusieurs sites illyriens comme à Ploça (Amantia), Irmaj, Krotina (Dimale), Ripës et Çuka d'Ajtoj, Jerma (Antigonéa), Xibër, Hollm de Kolonja, Lin de Pogradec ainsi que dans les cités anciennes de Gajtan et de Rosuja, ont donné un matériel archéologique aussi riche que précieux pour connaitre et étudier la

been erected as a result of the insecurity brought about by the new economic and social relations established during the Iron Age.

New light was thrown also on the social and economic changes that took place in Illyrian society during the first half of the first millennium before our era, from the information gathered in the mounds unearthed in the Mati river valley. What is striking about these tumuli is the relatively large number of objects made of iron and bronze: spearheads of various sizes, swords, daggers, poniards, helmets, cuirasses and other fighters' accoutrements, fibulae, necklaces, buttons, bracelets, diadems and other ornaments, most of which must be regarded as artistic objects and not simply as articles for use.

In the second half of the Iron Age a series of Illyrian fortresses and fortified towns and settlements were built in the southern part of Illyria. This was the period of the establishment of slave-owning relations in production and of the rise of Illyrian states.

Today we know of a considerable number of cities and fortified towns of this period in the territory of Albania which are either the continuation of fortified centres of the first half of the Iron Age or new ones. The walls of these centres stand out for their high level of construction technique. They are made of rectangular blocks of hewn stone without mortar.

Several years of systematic excavations in a series of Illyrian centres of habitation such as Plloça (Amantia), Irmaj, Krotina (Dimale), Ripes and Çuka of Ajtoj, Jerma (Antigonea), Xibër, Holm in Kolonja, Lin in Pogradec, as well as in the ancient fortified towns of Gajtan and Rosuja have yielded rich and valuable archaeological material for the study of the Illyrian culture of the second half of the Iron Age.

In addition to the surrounding walls of gigantic proportions, monumental buildings and other objects of value have also been unearthed. Thus, in the ancient city of Amantia a well-preserved rectangular stadium similar to other stadiums of antiquity, has been discovered. Seventeen tiers of stone have been uncovered on one side and eight tiers on the other. The stadium belongs to the IIIrd-IInd centuries before our era. A portico with seven entrances has been uncovered in Dimale; among the ruins of Byllis, the remains of

trajtën e një katërkëndëshi ashtu si të gjithë stadiumet antike dhe është i ruajtur mirë; në njërin krah janë zbuluar 17 shkallë guri, kurse në krahun tjetër 8 shkallë. Stadiumi është i shekujve III-II para e. së re. Në qytetin e Dimalit u zbulua një portik me shtatë kamare; në rrënojat e Bylisit duken pjesërisht mbi sipërfaqe mbeturinat e një teatri, kurse në qytetin e Antigonesë midis monumenteve të zbuluara është një shtëpi me oborr peristil në mes dhe me hyrjet të zbukuruara me shtylla. Katër varre monumentale të skalitura në shkëmb janë zbuluar në Selcë të Poshtme, në rrënojat e një qyteti ilir, emri i të cilit akoma nuk dihet. Në dhomën e varrimit të njërit prej tyre u gjetën me dhjetra armë, enë balte e bronxi dhe plot stoli ari e argjendi, midis të cilave shquhet një paftë brezi prej një pete të hollë argjendi që paraqet tre kalorës dhe një luftëtar. Në këtë varr aristokratësh në këmbët e një skeleti u gjetën edhe një palë pranga hekuri. Skllavin e kishin sjellë për t'u shërbyer zotërve të tij edhe në botën e përtejvarrit.

Ndërtimet monumentale në qytetet ilire mund të jenë ende të pakta, por materiali arkeologjik i zbuluar në këto qytete është sa i shumtë aq edhe i larmishëm. Si i tillë ai është një tregues i mirë i nivelit ekonomik, shoqëror e kultural që arritën qytetet e qytezat ilire.

Vendin e parë ndër këto gjetje e zë qeramika, veglat e punës prej metali e materialet e ndërtimit; më pak gjenden stoli, armë e objekte të tjera artistike, natyrisht nuk mungojnë edhe objektet e importuara. Në prodhimet e qeramikës ka edhe enë të llojeve të ndryshme, të vogla, enë mesatare dhe enë të mëdha që përdoreshin për transportimin e ruajtjen e verës, të vajit e të drithërave. Tok me to janë gjetur edhe copa zgjyre balte e prodhime skarco. Në disa pitosa që mbajnë vula, emrin e pronarit të punishtës, janë lexuar emra ilirë si Trito, Bato, Pito, Gent, Plator etj. Midis objekteve metalike për t'u përmendur janë veglat bujqësore si kazmat, kosoret, drapërinjtë, thikat e vreshtarëve, plugjet etj. Në qytetet dhe qytezat ilire të periudhës së dytë të hekurit gjenden me shumicë dhe materiale ndërtimi, si tulla e tjegulla, të cilat, po të gjykojmë nga përmasat e tyre dhe duke pasur parasysh vështirësitë e transportit, duhet të jenë prodhime të punishteve vendëse; detajet arkitektonike, si shtylla, kapitele, korniza etj., gjithashtu nuk mungojnë edhe terrakota, figura prej bronxi, skulptura e reliefe të punuara në vend. Ndërmjet këtyre gjetjeve, me një vlerë të veçantë janë edhe monetat e shumta të prera në qytetet e ndryshme ilire, ekzemplarët më të hershëm të të cilave nuk shkojnë përtej shek. IV p.e. së re.

civilisation illyrienne dans la deuxième période du fer.

Outre les murs de ceinture, qui constituent une des constructions les plus monumentales de ces agglomérations, on y a mis au jour des édifices monumentaux et d'autres objets de valeur. La ville d'Amantia, p.ex., a donné un stade bien conservé, qui a la forme d'un rectangle; d'un côté ont été dégagés 17 gradins, qui s'appuient au versant d'une colline; de l'autre, 8 gradins. Le stade remonte aux IIIe-IIe siècles avant notre ère. Dans la ville de Dimale on a mis au jour un portique à sept niches. Les ruines de Byllis permettent de distinguer en surface les restes d'un théâtre. Au nombre des monuments dégagés à Antigonéa se trouve un immeuble avec une cour à péristyle au centre, et dont les entrées sont ornées de propylées. La Basse-Selce a restitué quatre tombes monumentales creusées dans la roche vive, parmi les autres ruines d'une cité illyrienne dont on ignore le nom. Dans l'une de ces pièces on a dégagé des dizaines d'armes, des vases de terre cuite et de bronze et un grand nombre de parures d'or et d'argent, parmi lesquelles on remarque une ceinture formée par une mince lame d'argent, où sont représentés trois cavaliers et un combattant. Aux pieds d'un squelette de cette tombe d'aristocrates on a trouvé aussi des chaînes de fer. L'esclave avait été inhumé dans la tombe pour servir ses maîtres aussi dans l'Au-delà.

Les constructions monumentales dans les villes illyriennes peuvent être encore en petit nombre, mais l'inventaire archéologique qu'elles ont donné est à la fois fourni et varié. Considéré dans son ensemble, il représente un excellent indice du niveau économique, social et culturel atteint par les villes et les cités illyriennes.

La première place dans ces trouvailles va à la céramique, aux outils en métal et aux matériaux de construction. En nombre moindre on trouve des parures, des armes et autres objets artistiques. Ne manquent pas, naturellement, aussi les objets importés. Parmi les objets de céramique il y a aussi des récipients des genres les plus variés, des vases petits, moyens et grands qu'on employait pour la conservation et le transport du vin, de l'huile et des céréales. On y a trouvé également des résidus de poterie et d'autres produits de déchet. Dans plusieurs pithoi timbrés du nom du propriétaire de l'atelier, on a lu des noms illyriens tels que Trito, Bato, Pito, Genthios, Plator, etc. Au nombre des objets métalliques sont à relever les instruments aratoires tels que les pioches, les faux, les faucilles, les couteaux de vignerons, les socs de charrue, etc. Dans les villes et les cités illyriennes de la deuxième période du fer on trouve d'abondants matériaux de construction tels que les briques et les tuiles, qui, à en juger par leur grosseur et compte tenu des difficultés de transport à cette époque, doivent être considérées comme de fabrication locale; des fragments d'architecture, comme colonnes, chapiteaux, corniches, etc. Ne manquent pas non plus les terracottas, des figures de bronze, des sculptures et reliefs gravés dans le pays. Parmi ces objets, les nombreuses monnaies frappées dans les différentes villes illyriennes assument une valeur particulière; leurs exemplaires les plus anciens ne dépassent pas le IVe siècle avant notre ère.

L'ensemble de ces matériaux mis au jour dans les villes et les cités illyriennes prouve que l'artisanat occupait la place principale dans l'économie de ces centres. Ces artisans déployaient leur activité non seulement dans leur propre ville ou leur propre cité, mais aussi dans d'autres centres. Ces villes et ces cités avaient aussi leurs marchands qui détenaient tout le commerce. La construction d'édifices monumentaux et le développement de l'artisanat et du commerce ne peuvent être nullement le fait d'une société primitive, mais bien celui d'une société développée, divisée en classes, où l'on exploitait le travail de l'esclave et où étaient devenus communs les nouveaux rapports esclavagistes dans la production. Cet essor des forces productrices a entraîné la construction d'un grand nombre de villes et de cités dans l'Illyrie du Sud durant le IVe siècle avant notre ère. Les bâtisseurs de ces unités monumentales urbaines, de ces murs de ceinture ou autres formes de construction, ont été les Illyriens eux-mêmes qui habitaient ces agglomérations urbaines. Ces transformations monumentales sont devenues nécessaires et possibles seulement par le développement et la consolidation du régime fondé sur l'esclavage. C'est un tel régime qui pouvait engendrer des possibilités et des demandes pour des constructions monumentales qu'avait mises sur pied, un peu antérieurement, la société esclavagiste des pays voisins.

La construction de nombreuses villes et cités illyriennes durant le IVe siècle avant notre ère est suivie, naturellement, par une période d'épanouissement qui va approximativement du IIIe au IIe siècle avant notre ère. Cette période d'épanouissement se manifeste par une activité intense des Illyriens dans tous les domaines de la vie économique et de la culture et s'accompagne d'un cours intense d'événements politiques. Plusieurs des villes et des cités illyriennes assument, dans cette période, le véritable aspect de centres urbains. Certaines d'entre elles, notamment Shkodra, Lissos, Amantia, Byllis, Olympe et Phoïnicé, frappaient leur propre monnaie, ce qui illustre dûment la consolidation et l'essor de la production chez les Illyriens, leur participation directe au commerce entre l'Illyrie du Sud et le monde hellénique.

Les grandes villes de la côte, notamment Dyrrhachion, Apollonia, Bouthroton, qui représentaient

a theatre emerge partly above the surface while a house with a columned courtyard (peristyle) in the middle and with entrances decorated with columns has been discovered in the city of Antigonea. In Lower Selenica four monumental graves hewn in rock have been discovered among the remains of an Illyrian settlement, the name of which is still unknown. In the burial vault of one of them were found dozens of weapons, earthenware and bronze utensils, as well as many gold and silver ornaments, outstanding among which is a silver fastener representing three knights and a warrior. It was in that grave that a pair of iron shackles was found on the legs of a skeleton. The slave had been put there to serve his masters in the world beyond the grave.

Although the monumental structures in the Illyrian cities may be small in numbers, the archaeological material found there is rich and variegated. It is an indication of the economic, social and cultural development attained by these Illyrian cities and fortified towns. Most of the discoveries are pottery, metal work tools and building materials, while ornaments, weapons and objects of art are found less frequently. There are also several imported objects. Among the earthenware there are utensils of various kinds ranging from the very smallest to the largest receptacles to store wine, oil and grains. Together with them, there are found pottery sherds and remnants of other objects. On some pithoi which bear the seals of their makers are found such Illyrian names as Trito, Bato, Pito, Genthios, Plator and others. Among the metal objects there are farm tools like picks, sickles, scythes, pruning knives, ploughs, etc. In the Illyrian cities and fortified towns of the latter part of the Iron Age are found a number of building materials such as tiles and bricks which, because of their bulk and the difficulties of transport, must have been produced in local workshops. There were produced also pillars, capitals, frames and other architectural details as well as terra cotta and bronze figurines, sculptures and reliefs. Of special value here are the numerous coins minted in various Illyrian cities, the earliest specimens of which do not go beyond the IVth century before our era.

All these materials prove that artisans occupied an important place in ancient Illyria. They

produced and built to meet the needs not only of their own cities and towns, but also of other centres. There were also merchants who handled all the trade. The building of monumental structures and the wide development of craftsmanship and commerce could not have been possible in a primitive society, but only in a highly advanced society divided into classes, using slave labour with the establishment of the new slave-owning relations in production. This development of the productive forces in South Illyria led to the emergence of a large number of cities and fortified towns during the IVth century before our era. Their builders were the Illyrians inhabiting these cities. Their monumental buildings were possible only after the development and consolidation of the slave-owning order, just as in the slave-owning society of the neighbouring countries.

The rise of Illyrian cities and fortified towns one after another during the IVth century before our era was followed by a period of prosperity which lasted approximately from the IIIrd to the middle of the IInd centuries before our era, which was manifested through a major activation of the Illyrians in various fields of economic and cultural and which was accompanied by important political events. A number of Illyrian settlements and fortified towns of this period assumed the features of true urban centres. Some of these cities, *e.g.*, Shkodra, Lissos, Amantia, Byllis, Olympia and Phoinike, minted their own coins. They are the best testimony to the vigour of the productive forces among the Illyrians and their direct participation in trade with South Illyria and the Greek world.

A major role in the further economic and cultural development of South Illyria was played by the big coastal cities of Dyrrhachion, Apollonia and Bouthroton, principal centres of Hellenic culture in South Illyria. The relations of the Illyrians, especially the tribal aristocracy, with the Hellenic cities further deepened the economic disparity and social differentiation in Illyrian society. These exchanges were further developed after the establishment of slave-owning relations of production. These new relationships made possible perceptible progress in many directions.

During the period between the IVth and IInd centuries before our era, the time of their greatest

Apollonia, Buthroti, qendra kryesore të kulturës helene në Ilirinë Jugore. Marrëdhënjet e këmbimet që ilirët patën me këto qytete, sidomos aristokracia fisnore, e thelluan edhe më tepër pabarazinë ekonomike dhe diferencimin shoqëror. Këto këmbime u zhvilluan më tej pas vendosjes së marrëdhënjeve skllavopronare në prodhim. Në kushtet e këtyre marrëdhënjeve të reja u bë i mundur një përparim i dukshëm në shumë drejtime.

Në shek. IV-II p.e. së re, në periudhën e zhvillimit më të madh të tyre, ilirët kanë luajtur edhe një rol dhënës në qytetet e mëdha të bregdetit. Në nekropolin e Apollonisë, krahas mënyrave të tjera të varrimit, një vend me rëndësi zë edhe varrimi në tuma, mënyrë varrimi karakteristike për ilirët. Në qeramikën e zbuluar në Dyrrah e Apolloni ka enë balte që lidhen me tipin kryesor të qeramikës ilire, enët me trup sferik e me dy vegje të larta mbi buzë, ose enët me vegje brinake etj. Për praninë dhe gjallërinë e elementit ilir në këto qytete dëshmojnë edhe disa stoli dhe armë ilire që janë zbuluar këto vitet e fundit. Me rëndësi janë zbulimet e reja të bëra në qytetin e Durrësit që kanë dhënë materiale të vlefshme nga fusha e antroponimisë ilire. Gjetja e një shumice gurësh varri, në të cilët janë lexuar emra ilirë, është një kontribut i çmuar për studimin e onomastikës ilire.

Zhvillimi i madh që arriti shoqëria ilire në shek. IV-II p.e. së re në krahinat e Ilirisë Jugore u bë më vonë burimi i forcës e i rezistencës së elementit ilir dhe të kulturës ilire ndaj kulturës romake, forcë e cila u dha mundësi ilirëve të Jugut të ruajnë karakterin etnik e të zhvillonin më tej kulturën e tyre, të pasuruar tani me elemente të kulturës romake. Ndryshe ndodhi me ilirët e Veriut, të cilët, për shkak të një zhvillimi të pamjaftueshëm humbën origjinalitetin e tyre dhe u asimiluan nga pushtuesit e mëvonshëm.

Arkeologjia shqiptare i ka kushtuar dhe do t'i kushtojë një vëmendje të veçantë edhe në të ardhmen gjurmimit dhe studimit të kulturës greko-romake të qyteteve tona të bregdetit, pa njohjen e së cilës do të ishte i vështirë studimi i kulturës ilire në një periudhë të caktuar të zhvillimit të saj. Kulturën e qyteteve të bregdetit tonë, si të Apollonisë, Dyrrahut, Buthrotit, Orikut nuk e shikojmë si një kulturë të shkëputur nga kulturat e teritorit ilir, në të cilin lindën dhe u zhvilluan këto qytete les principaux centres de la civilisation hellénique dans l'Illyrie du Sud, ont eu une part importante dans l'épanouissement économique et culturel de l'arrière-pays. Les rapports et les échanges que les Illyriens, notamment l'aristocratie tribale, pratiquaient avec ces villes ont rendu encore plus profonde l'inégalité économique qui existait déjà et la différenciation sociale au sein de la société. Ces échanges ont connu un développement encore plus profond à la suite de l'instauration des rapports esclavagistes dans la production. C'est dans les conditions de ces nouveaux rapports qu'il a été possible de réaliser un progrès remarquable dans plusieurs domaines.

Dans la période du IVe au IIe siècle avant notre ère, soit celle de leur plus grand essor, les Illyriens ont aussi apporté leur contribution dans les grandes villes de la côte. Dans la nécropole d'Apollonia on trouve, à côté des autres modes d'inhumation, un grand nombre de tumuli, qui représente un mode d'inhumation propre aux Illyriens. La céramique mise au jour à Dyrrhachion et Apollonia comprend des vases de terre cuite qui ne peuvent pas être séparés des principaux types de la céramique illyrienne: vases à corps sphérique et anses surhaussées, vases à anses cornues, etc. La présence et la participation active de l'élément illyrien à la vie de ces villes est prouvée aussi par plusieurs parures et armes illyriennes dégagées dans ces lieux durant ces dernières années. D'une réelle importance sont les nouvelles découvertes faites dans la ville de Durrës (Dyrrhachion), qui ont fourni au domaine de l'anthroponymie illyrienne un important matériel. La mise au jour d'un grand nombre de cippes qui portent en inscription des noms illyriens représente une contribution précieuse à l'étude de l'onomastique illyrienne.

L'immense essor connu par la société illyrienne du IVe au IIe siècle avant notre ère dans les régions de l'Illyrie du Sud deviendra par la suite la source de la force et de la résistance de l'élément illyrien et de la civilisation illyrienne à la civilisation romaine envahissante, ce qui a permis aux Illyriens du Sud de garder leur caractère ethnique et de développer encore leur civilisation, enrichie désormais par des éléments de la civilisation romaine. Il en fut autrement avec les Illyriens du Nord, qui en raison de leur essor insuffisant, perdront par la suite leur originalité et seront assimilés par les envahisseurs futurs.

L'archéologie albanaise a porté une attention toute particulière, et continuera à le faire à l'avenir, à la recherche et à l'étude de la civilisation gréco-romaine de nos villes du littoral, sans la connaissance de laquelle serait difficile l'étude de la civilisation illyrienne dans une période donnée de son évolution. D'autre part, on ne peut pas considérer la civilisation des villes côtières de development, the Illyrians also played a role in the development of these major coastal cities. In the necropolis of Apollonia, among other burial forms, an important place is occupied by the tumuli, a burial form typical of the Illyrians. Among the ceramics unearthed in Dyrrhachion and Apollonia there are earthenware utensils related to the principal types of Illyrian ceramics, spheroid jugs with big handles or jugs with looped handles, etc. The presence and flourishing of Illyrian elements in these cities is borne out also by a number of Illyrian ornaments and weapons unearthed recently. In the field of Illyrian anthroponymy, the recent excavations in the city of Durrës (Dyrrhachion) are of special significance. A number of tombstones bearing Illyrian names are a valuable contribution to the study of Illyrian onomastics.

The major development of Illyrian society during the period from the IVth to the IInd centuries before our era later became a source of the force of resistance of the Illyrian element and culture to Roman culture, which enabled the South Illyrians to preserve their ethnic character and further develop their culture enriched, though, with elements of Roman culture. It was different with the Illyrians of the North who, because of their insufficient development, lost their ethnic originality and were later assimilated by the foreign invaders.

Albanian archaeology has devoted and will devote special attention to studying the Greek and Roman culture of our coastal cities, without a deep knowledge of which it would be difficult to study the Illyrian culture at this period of its development. We do not regard the culture of Apollonia, Dyrrhachion, Bouthroton, Orichon and of other Hellenic cities as a culture cut off from that of the Illyrian territory in which these big slave-owning cities sprang up and developed, but as a culture in which the Illyrians took a direct part, as they came to occupy step by step an ever larger place in the ethnic composition of their inhabitants.

During the excavations made in Apollonia after liberation were discovered several monuments and rich material about the economy, culture, art and architecture of the city. Among them we may mention the surrounding wall made up of two parts on the eastern side (next to the museum

të mëdha skllavopronare, por si një kulturë në zhvillimin e së cilës marrin pjesë drejtpërdrejt dhe ilirët, të cilët shkallë-shkallë erdhën duke zënë një vend gjithnjë e më të madh në përbërjen etnike të popullsisë së këtyre qyteteve.

Nga gërmimet e bëra pas çlirimit në Apolloni u zbuluan disa monumente dhe një material i pasur e i larmishëm që zgjeroi shumë të dhënat dhe njohuritë tona rreth ekonomisë, kulturës, artit dhe ndërtimeve të qytetit. Midis monumenteve më të rëndësishme mund të përmendim murin rrethues në anën lindore (pranë muzeut të qytetit) i cili përbëhet nga dy pjesë. Pjesa e poshtme e tij ka qenë ndërtuar me blloqe gurësh të mëdhenj, të skalitur me kujdes dhe me lidhje të thatë. Mbi murin prej gurësh ngrihej muri prej tullash të pjekura. Në pjesën jugore gjerësia e murit arrin 6,10 m. dhe lartësia vende-vende është ruajtur deri me 6,5 m. Ky mur ka qenë ndërtuar në shek. IV-III p.e. së re. Muri i zbuluar në anën lindore së bashku me një pjesë të murit të zbuluar më parë, krijojnë me të vërtetë një pamje monumentale të murit rrethues.

Apollonia është një qytet tipik skllavopronar dhe kjo gjen shprehjen e vet edhe në arkitekturë, në kulturën materiale e kudo. Dëshmi e një jete luksoze të aristokracisë është kompleksi i banesave të shek. të I p.e. së re që doli në dritë në taracën veriperëndimore të qytetit në anën e fshatit Pojan. Një bukuri të rrallë formojnë në këtë lagje të qytetit dyshemetë e shtruara me mozaikë shumëngjyrësh, me motive gjeometrike, motive vegjetale dhe me skena me përmbajtje mitologjike. Për t'u përmendur është mozaiku që paraqet luftën e Akilit me amazonet, i cili dallohet për përsosmërinë artistike në gjininë e mozaikëve. Këto dhe të gjitha ndërtimet e tjera arkitektonike, veprat skulpturale dhe prodhimet e shumta artistike të zejtarisë janë krijime të qytetarëve të lirë e të skllevërve, të cilët, duke punuar sipas shijes së skllavopronarëve, nxorën nga duart e tyre vepra të vërteta arti.

Si rezultat i gërmimeve sistematike, gjatë viteve 1964-68 në anën veriore të qytetit u zbulua një nga monumentet më madhështore dhe të ruajtura mirë, nymfeu i qytetit (çezma monumentale), i cili duhet të jetë ndërtuar në periudhën e lulëzimit të qytetit, aty nga fundi i shekullit IV p.e. së re.

Gjatë gërmimeve të viteve 1958-61 dhe në gërmimet e bëra më pas, si në qytet ashtu edhe në notre pays, Apollonia, Dyrrhachion, Bouthroton, Orichon, comme une civilisation scindée de celles du territoire illyrien, où ont pris naissance et se sont développées ces grandes villes esclavagistes, mais comme une civilisation au développement de laquelle ont contribué directement aussi les Illyriens, qui ont pris une place de plus en plus envahissante dans la composition ethnique de la population de ces agglomérations urbaines.

Les fouilles effectuées après la libération à Apollonia ont permis de mettre au jour plusieurs monuments et un riche matériel varié, qui a amplement élargi notre angle de vision sur l'économie, la culture, les arts et les constructions de la ville. Parmi les monuments les plus importants on peut mentionner le mur de ceinture côté E. (au voisinage du musée de la ville), qui comporte deux parties. La partie inférieure ou socle de ce mur a été construite en grands blocs de pierres, appareillées avec soin et à jointure sèche. Au-dessus de ce socle de pierres s'élevait le mur de briques cuites. Sur le tronçon S., la largeur du mur atteint 6m, 10 et, par endroits, la hauteur a été conservée jusqu'à 6m,50. Sa construction remonte aux IVe-IIIe siècles avant notre ère. Le mur dégagé dans la partie E. avec un tronçon mis au jour antérieurement forment véritablement un ensemble monumental du mur de ceinture.

Apollonia est une ville typiquement esclavagiste, et ce caractère est patent également dans l'architecture, la culture matérielle et partout. Une preuve du luxe de l'aristocratie est l'ensemble des maisons du Ier siècle avant notre ère, qui a vu le jour dans le site de la terrasse N.-O. de la ville, donnant sur le village actuel de Pojan. Dans ce quartier les planchers revêtus de mosaïque polychrome, qui reproduisent des motifs géométriques, végétaux et d'autres dessins mythologiques ont un charme rare. On est en devoir de mentionner la mosaïque qui reproduit la bataille d'Achille contre les Amazones, œuvre d'une perfection remarquable dans le genre. Ces immeubles, et toutes les autres constructions architecturales, les sculptures et de nombreux objets artistiques des artisans représentent l'œuvre des citoyens libres et des esclaves, lesquels, en travaillant sur commande et d'après le goût des esclavagistes, ont façonné de leurs mains de véritables œuvres d'art.

Les fouilles systématiques, effectuées durant les années 1964-68 dans la partie Nord de la ville, ont permis de dégager un des monuments les plus grandioses et parfaitement conservé, le Nymphaion (fontaine monumentale) de la ville, qui doit avoir été construit dans la période de l'épanouissement de la ville, vers la fin du IVe siècle avant notre ère.

Durant les fouilles de 1958-1961 et celles effectuées plus tard tant dans la ville que dans la nécropole, on a mis au jour un nombre relative- of the city). Its lower part is built of large blocks of stone, carefully hewn and laid without mortar. Above this stone wall there was another wall of baked bricks. The wall of the southern part is 6.10 metres thick, and at places is still 6.50 metres high. It was built in the period from the IVth to the IIIrd centuries before our era. The unearthing of the wall on the eastern side, together with a part uncovered earlier, gives the surrounding wall a truly monumental view.

Apollonia was a typical slave-owning city with its particular architecture, material and spiritual culture. The luxurious life of its aristocracy may be construed from the complexness of the dwelling-houses of the Ist century before our era, which were unearthed in the northwestern terraces of the city facing the present village of Pojan. Of a rare beauty in this quarter of the city are the floors laid with multi-coloured mosaics with geometrical and floral motifs and mythological scenes. Worthy of mention is the mosaic depicting Achilles' battle with the Amazons, which is outstanding for its artistic perfection. These, and many other architectural structures, sculptures and products of arts and crafts are creations of the free citizens and of the slaves who, to please the slave-owners, turned out fine works of art.

The systematic excavations made in the period between 1964 and 1968 on the northern side of the city led to the discovery of one of the most magnificent and best preserved monuments, namely, the city nympheum (monumental fountain) which must have been built during the period of prosperity of the city, about the end of the IVth century before our era.

During the excavations made, both in the city and its necropolis, in the period from 1958 to 1961 and later, several monumental sculptures, a rich collection of ceramics, a large number of terra cotta objects, work tools, ornaments and various materials used in building construction were brought to light. The best specimens of these objects are exhibited in the beautiful and rich museum of the city of Apollonia.

Dyrrhachion was one of the largest harbour cities of antiquity on the eastern shores of the Adriatic. It was ornated with monuments and magnificent buildings and protected by strong

nekropol, u zbulua një numër relativisht i madh skulpturash monumentale, koleksione të pasura të qeramikës, një numër i madh terrakotash, vegla pune, stoli dhe materiale të ndryshme të përdorura për ndërtim. Ekzemplarët më të mirë të këtyre objekteve janë ekspozuar në muzeun e bukur dhe shumë të pasur të qytetit të Apollonisë.

Dyrrahi ka qenë një ndër qytetet e skelat më të mëdha të kohës antike në bregdetin lindor të Adriatikut. Ai ka qenë i mbushur me monumente e godina madhështore dhe i mbrojtur me mure të forta. Me gjithë dëmtimet e shkatërrimet që pësoi qyteti gjatë shekujve, ai vazhdoi të banohej pa ndërprerje deri në ditët tona. Ndërtimi i qytetit të ri mbi gërmadhat e qytetit të vjetër ka bërë të vështirë zbulimin e monumenteve të lashta, por kjo nuk ka ndaluar që të nxirren herë pas here në dritë vlera kulturale me rëndësi të madhe.

Aty ku sot ngrihet teatri "Aleksandër Moisiu" u zbuluan (pjesërisht) termat (banjat) publike të qytetit të përbëra nga shumë dhoma të pajisura me hipokaust. Njëra nga dhomat ka qenë e shtruar me pllaka mermeri të bardhë e të zi në formën e një tabele shahu. Banja i takon shek. I të erës sonë. Duke vlerësuar rëndësinë arkeologjike të këtij monumenti dhe për ta ruajtur atë në gjendjen ekzistuese, kati përdhes i teatrit është kthyer në muze.

Në radhën e monumenteve madhështore të zbuluara në këto vitet e fundit në qytetin e Dyrrahut duhet të përmendim amfiteatrin e qytetit. Ai ruan të gjitha tiparet arkitektonike të amfiteatrove antikë dhe për nga lloji i vet mund të krahasohet me amfiteatrot më të mëdhenj të kohës romake. Deri më sot është zbuluar një segment i amfiteatrit me shkallaret dhe me një pjesë të vogël të arenës.

Një material të pasur arkeologjik ka dhënë edhe nekropoli shumë i gjerë i Dyrrahut. Koleksionet e vazove të periudhave të ndryshme, objektet e ndryshme të zbukurimit, shumë prej të cilave janë tipike ilire, dhe gurët e shumtë me emra ilirë të gjetur në varre kanë nxjerrë në pah rolin e rëndësishëm që ka luajtur në jetën e qytetit elementi ilir.

Me interes për gjurmimin e kulturës antike të vendit tonë kanë qenë edhe gërmimet e bëra pas çlirimit në qytetin e nekropolin e Butrintit dhe në qytetin e Orikut.

Një nga fushat e kërkimeve të arkeologjisë sonë gjatë këtyre 25 vjetëve ka qenë edhe gjurmimi

ment grand de sculptures monumentales, des riches collections de céramique, un grand nombre de terracottas, des instruments de travail, des parures et des matériaux employés dans la construction. Les meilleurs spécimens de ces objets ont été exposés dans le beau et très riche musée de la ville d'Apollonia.

Dyrrhachion a été une des villes les plus grandes des temps antiques, un des ports les plus importants sur la côte Est de l'Adriatique. Il pullulait d'édifices et de monuments grandioses, et était protégé de murs solides. Malgré tous les dommages et les dévastations que la ville a subis au cours des âges, elle n'a cessé d'être habitée jusqu'à nos jours. La construction de la nouvelle ville sur les ruines de l'agglomération ancienne a rendu extrêmement difficiles les travaux pour dégager les monuments antiques. Pourtant, malgré cet empêchement sérieux, on n'en a pas moins réussi à restituer à la lumière des vestiges d'une immense valeur culturelle.

A l'emplacement où se trouve actuellement le Théâtre "Alexandre Moissi" ont été partiellement déblayés les thermes de la ville, qui comptent plusieurs pièces à hypocaustes. Une des pièces était pavée de dalles de marbre noires et blanches, disposées en damier. Les thermes remontent au Ier siècle de notre ère. C'est en considération de l'importance archéologique de ce monument et afin de le préserver dans l'état existant qu'on a transformé en musée le rez-de-chaussée du théâtre.

Parmi les monuments grandioses mis au jour durant ces dernières années dans la ville de Dyrrhachion, on doit mentionner l'amphithéâtre de la ville. Il garde toutes les caractéristiques architectoniques des amphithéâtres antiques et peut être mis sur le même niveau, dans son genre, que les plus grands amphithéâtres de l'époque romaine. On a déblayé jusqu'à présent une partie de l'amphithéâtre avec les gradins et une partie de l'arène.

L'ample nécropole de Dyrrhachion a fourni également un riche inventaire: des collections de vaisselle de différentes périodes, des objets de parure de toute sorte, dont plusieurs sont typiquement illyriens, et les innombrables cippes portant en inscription des noms illyriens. Tout cet ensemble a fait parfaitement ressortir le rôle important qu'a joué dans la vie de la ville l'élément illyrien.

Un grand intérêt est offert aussi par les fouilles effectuées après la libération dans la ville et la nécropole de Bouthroton et dans la ville d'Orichon pour connaître la civilisation antique de notre pays.

Un des domaines de notre archéologie durant ces 25 années a été aussi la recherche et l'étude de la civilisation du Haut Moyen Age albanais, qui est en rapports étroits avec la question des origi-

walls. Despite the devastations the city has been subjected to through the centuries, it has been inhabited uninterruptedly right through to our days. The construction of the new city on the ruins of the old has made it difficult to discover the relics of antiquity, but has not prevented finds of major cultural importance from coming to light from time to time.

Where the present "Alexander Moissi" theatre is located there were unearthed the public baths of the city consisting of many rooms and series of masonry chambers and flues through which the heat was distributed to the rooms. One of these rooms is paved with black and white marble slabs arranged like a chessboard. The baths belong to the Ist century of our era. Because of their archaeological significance and in order to preserve them in their present state, the ground floor of the theatre has now been turned into a museum.

In the list of splendid monuments unearthed during recent excavations in the city of Durrës we should mention the city's amphitheatre. It preserves all the architectural features of the amphitheatres of antiquity and may very well be compared with the biggest of those built in Roman times. Only one sector of the amphitheatre with its tiers and a small part of the arena has been unearthed so far.

The very extensive necropolis of Dyrrhachion, too, has yielded rich archaeologic material. The vases of various epochs, the numerous ornamental objects, most of which are typically Illyrian, and several slabs with Illyrian names found in graves have brought to light the important role played by the Illyrian element in the life of the city.

Of great interest in tracing the ancient culture of Albania have also been the excavations made since liberation in the ancient city and necropolis of the cities of Bouthroton and Orichon.

One of the fields of our archaeological research during the last 25 years has been the study of Albanian early medieval culture with which is closely linked the study of the origin of the Albanians. The treatment of this problem in the light of new archaeological data became possible following the discoveries made in the early medieval cemeteries of Kruja, Bukël (Mirdita district), Shurdhah (Shkodra district), Lezha, and the occa-

e studimi i kulturës së hershme mesjetare shqiptare me të cilën lidhet ngushtë problemi i gjenezës së shqiptarëve. Trajtimi i këtij problemi në dritën e të dhënave arkeologjike u bë i mundur pas zbulimeve të bëra në varrezën e hershme mesjetare të Krujës, në varrezën e Buklit (rrethi i Mirditës), në varrezën e Shurdhahut (rrethi i Shkodrës), në varrezën e Lezhës dhe nga gjetjet e rastit të zbuluara në pika të tjera, si në Kaçinar, Malaj, Prosek (rrethi i Mirditës), në Klos (rrethi i Matit), në Golaj (rrethi i Kukësit), në Tufinë (rrethi i Tiranës), në Shënavlash (rrethi i Durrësit) etj. Tablonë e kulturës së hershme mesjetare kanë filluar ta plotësojnë edhe gërmimet e këtyre viteve të fundit të bëra në kalatë e në qytetet e kësaj kohe, si në Kalanë e Varoshit (qyteti i Stelushit në Mat), në kalanë e Shurdhahut (Sarda mesjetare në afërsi të Vaut të Dejës në rrethin e Shkodrës) dhe në Lin të Pogradecit. Ky problem u ndriçua nga shfrytëzimi dhe interpretimi i drejtë i zbulimeve të bëra në fillim të këtij shekulli në varrezën e Kalasë së Dalmaces (Komanit të Pukës).

Është interesante të vihet në dukje se qytetërimi shqiptar i mesjetës së hershme i shtrirë në një trevë të gjerë tregon për një unitet kultural, por edhe për tradita të forta ilire. Kjo gjë vërehet sidomos në stolitë metalike. Ruajtja e këtyre traditave kulturale është e lidhur padyshim me traditat në shfrytëzimin e punimin e metaleve, një mjeshtëri, e cila në krahinat e pasura me vendburime metalesh u trashëgua deri në ditët tona. Qytetërimi i hershëm shqiptar trashëgoi nga qytetërimi ilir edhe elementë të tjerë. Si një qytetërim i një popullsie që prej mijëra vjetësh banoi të njëjtin truall ai nuk mund të dilte ndryshe. Por ky qytetërim u pasurua dhe me forma të reja të cilat erdhën si pasojë e kontakteve me qytetërimet romake e bizantine dhe natyrisht si kërkesë e një gjendjeje të re social-ekonomike. Sidoqoftë ajo që është e rëndësishme dhe që duhet theksuar është se bartësit e këtij qytetërimi të hershëm mesjetar janë pasardhës të banorëve të vjetër ilirë, por kronistët bizantinë do t'i quajnë me emrin e një fisi të vogël ilir, të albanëve. Ky emër, alban, arban ose arbër u përgjithësua dhe u shtri në gjithë atë trevë, ku në mesjetën e hershme banonte popullsia e vjetër autoktone ilire.

Arbërit do të banojnë trojet e tyre, do të ndërtojnë kështjellat e tyre, do të ngrenë principatat feudale dhe në mesjetë, me energji të reja, do të vazhdojnë luftërat për ruajtjen e kombësisë, të kulturës e të traditavet, për të jetuar të lirë e të pavarur.

nes des Albanais. Ce problème a pu être traité à la lumière des données archéologiques recueillies à la suite des découvertes effectuées dans la nécropole du Haut Moyen Age de Kruja, dans les nécropoles de Bukël (Mirdita), Shurdhah (Shkodra), Lesh et grâce aux trouvailles fortuites en d'autres points, notamment à Kaçinar, Malaj, Prosek (Mirdita), Klos (Mati), Golaj (Kukës), Tufina (Tirana), Shënavlash (Durrës), et ailleurs. Le cadre de la civilisation du Haut Moyen Age albanais est en train d'être complété par les fouilles de ces dernières années dans les forteresses et les villes de cette époque, notamment dans la Forteresse de Varosh (l'ancienne ville de Stelush à Mati), celle de Shurdhah (la Sarda médiévale au voisinage de Vau-Dejës, Shkodra) et à Lin de Pogradec. La juste interprétation des découvertes effectuées au commencement de ce siècle dans la nécropole de la Forteresse de Dalmace (à Koman de Puka), a permis de mettre sur la juste voie aussi cette question.

Il est du plus haut intérêt de faire ressortir que la civilisation du Haut Moyen Age albanais, qui s'étend sur une ample région, milite en faveur de la thèse d'une unité culturelle et de traditions illyriennes tenaces. Cela est observé surtout dans les parures métalliques. La conservation de ces traditions culturelles se rattache surtout à la continuation de l'exploitation et du traitement des métaux. Il s'agit d'un métier qui s'est transmis jusqu'à nos jours dans les régions riches en ressources métallifères. La civilisation du Haut Moyen Age albanais a conservé aussi d'autres éléments de la civilisation illyrienne. Il n'en pouvait pas être autrement de la civilisation d'une population qui depuis des millénaires a habité le même territoire. Mais cette civilisation fut enrichie aussi par d'autres formes, à la suite de contacts avec les autres civilisations romaine et byzantine, et, il va sans dire, comme une nouvelle demande de la nouvelle situation social-économique qui s'était fait jour entre temps.

Ce qu'il y a là d'important et qu'il faut faire ressortir, c'est que les porteurs de cette civilisation du Haut Moyen Age sont les héritiers directs des anciens habitants illyriens, que les chroniqueurs byzantins appelleront du nom d'une petite tribu illyrienne, celle des Albanoi. Ce nom *Alban, Arban* ou *Arbër* fut généralisé et s'étendit à toute cette région où dans le Haut Moyen Age habitait l'ancienne population autochtone illyrienne.

Les *Arbërit* habiteront leurs territoires, ils construiront leurs forteresses, ils fonderont leurs principautés féodales et, dans le Moyen Age, ils continueront, avec des énergies nouvelles, les batailles pour sauvegarder leur nationalité, leur civilisation et leurs traditions, pour vivre libres et indépendants.

sional finds in Kaçinar, Malaj and Prosek (Mirdita district), Klos (Mati district), Golaj (Kukës district), Tufina (Tirana district), Shënavlash (Durrës district) and other places. The picture of Albanian early medieval culture has begun to be filled in also by recent excavations in the fortresses of Varosh and Stellush in Mati district, of Shurdhah (medieval Sarda in the vicinity of Vau i Dejës) in Shkodra district and of Lin in Pogradec district. To the solution of this problem have also contributed the discoveries made in the cemetery of Dalmaca fortress (Koman of Puka) and their correct interpretation at the beginning of this century.

It is interesting to point out that the Albanian civilization of the early Middle Ages which spread over a wide area speaks not only of a close cultural unity, but of strong Illyrian traditions as well. This is observable especially in the metallic ornaments. The preservation of these cultural traditions is, no doubt, closely connected with the processing and use of metal utensils in regions rich in mineral resources even to these days. The early Albanian civilization inherited from the Illyrian civilization other elements, too; and it could not be otherwise of the civilization of a population which lived through thousands of years on the same territory.

But now this civilization was enriched with new elements from the contacts of the Albanians with Roman and Byzantine civilizations and, needless to say, from the demands of the new social-economic situation. However, the important thing is that the bearers of this early Middle Ages civilization were the descendants of the ancient Illyrians whom the Byzantine chroniclers called after the name of a small Illyrian tribe – the Albanians.

The name *Alban, Arban* or *Arbër* was generalized and extended to the whole area in which the ancient autochthonous Illyrian population lived through the early Middle Ages.

The *Arbanoi* were to inhabit their territory, build their castles, and establish their feudal principalities. In the Middle Ages, they were to continue with renewed energy their struggles to preserve their nationality, culture and traditions, to live a free and independent life.

Nën kujdesin e Partisë, thesari i trashëguar në fushën e kulturës materiale dhe shpirtërore, çdo gjë pozitive e përparimtare që kanë krijuar brezat e mëparshëm të popullit tonë heroik gjatë shekujve, është nxjerrë e po nxirret vazhdimisht në dritë, është bërë pronë e popullit, është bërë një forcë e madhe mobilizuese në luftë për ndërtimin e jetës dhe të kulturës së re në vendin tonë.

Enver Hoxha

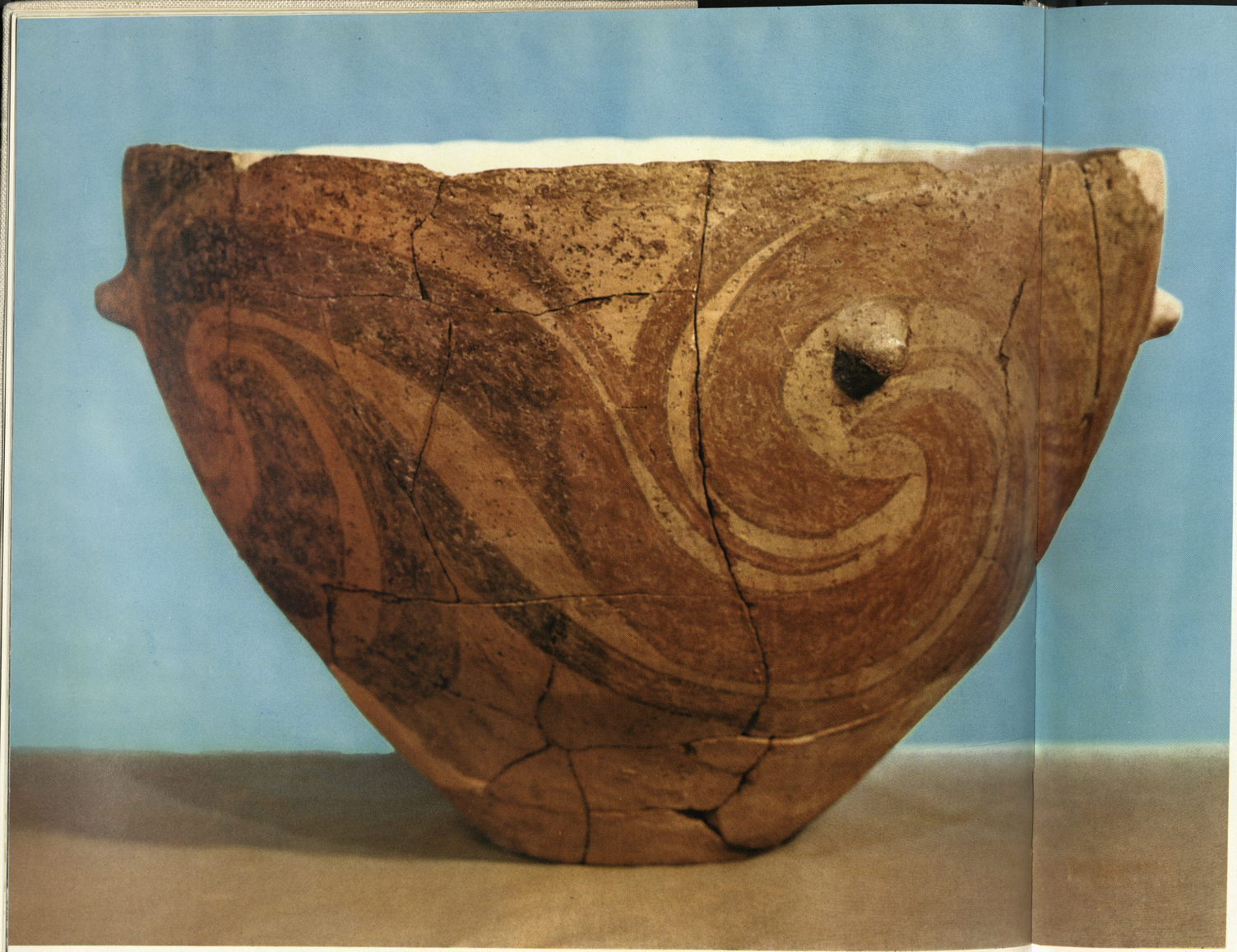

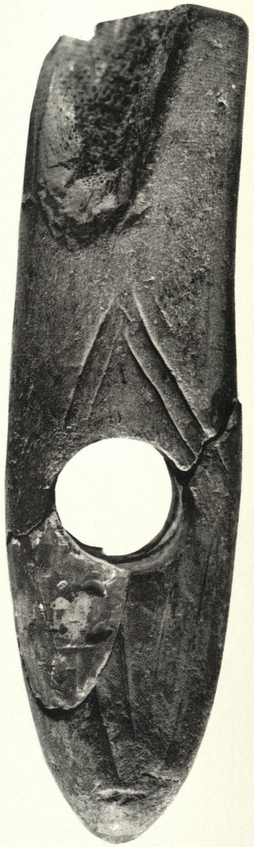

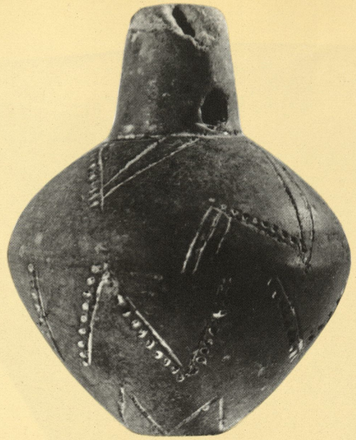

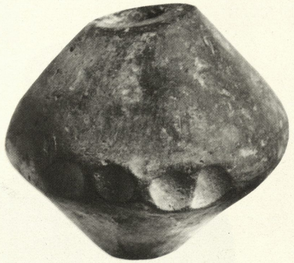

15

16

17

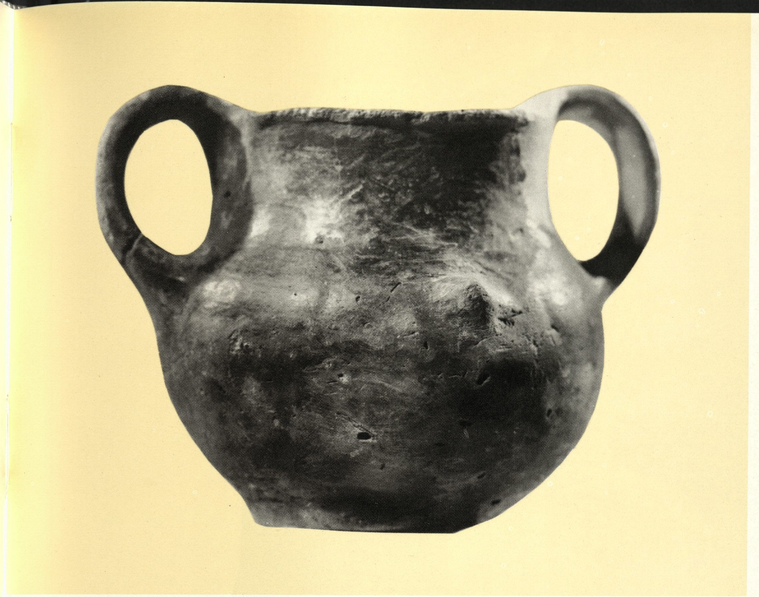

18

19

20

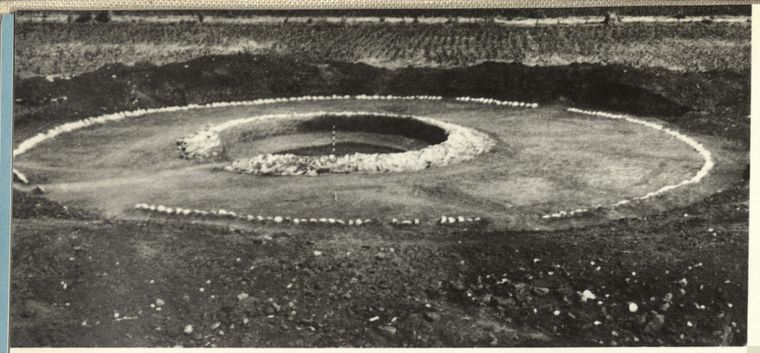

21

23

22

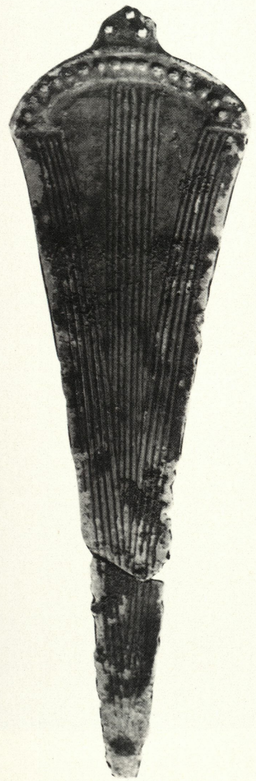

24

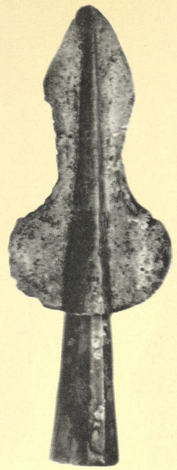

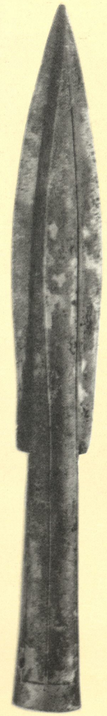

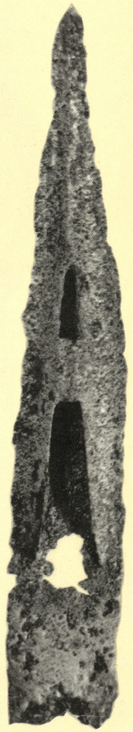

25

26

27

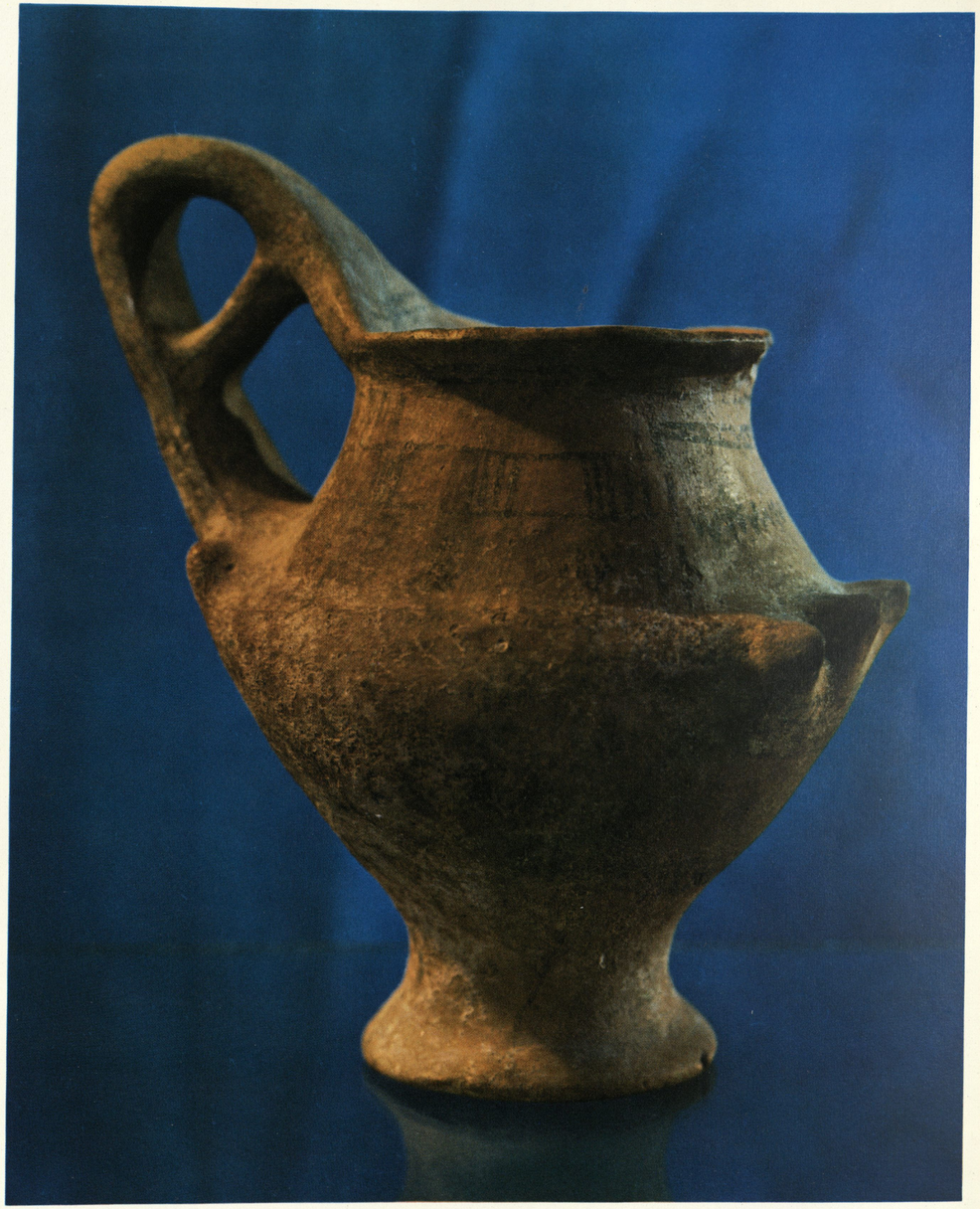

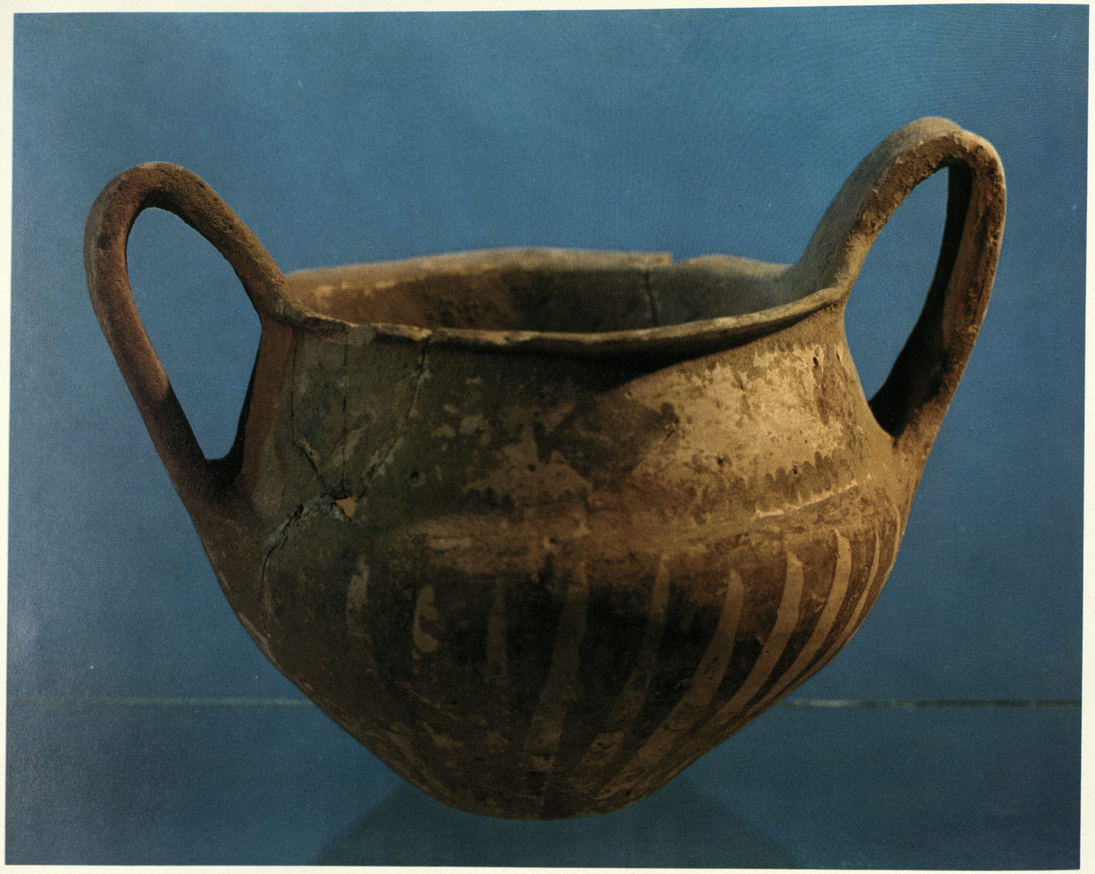

33

34

35

36

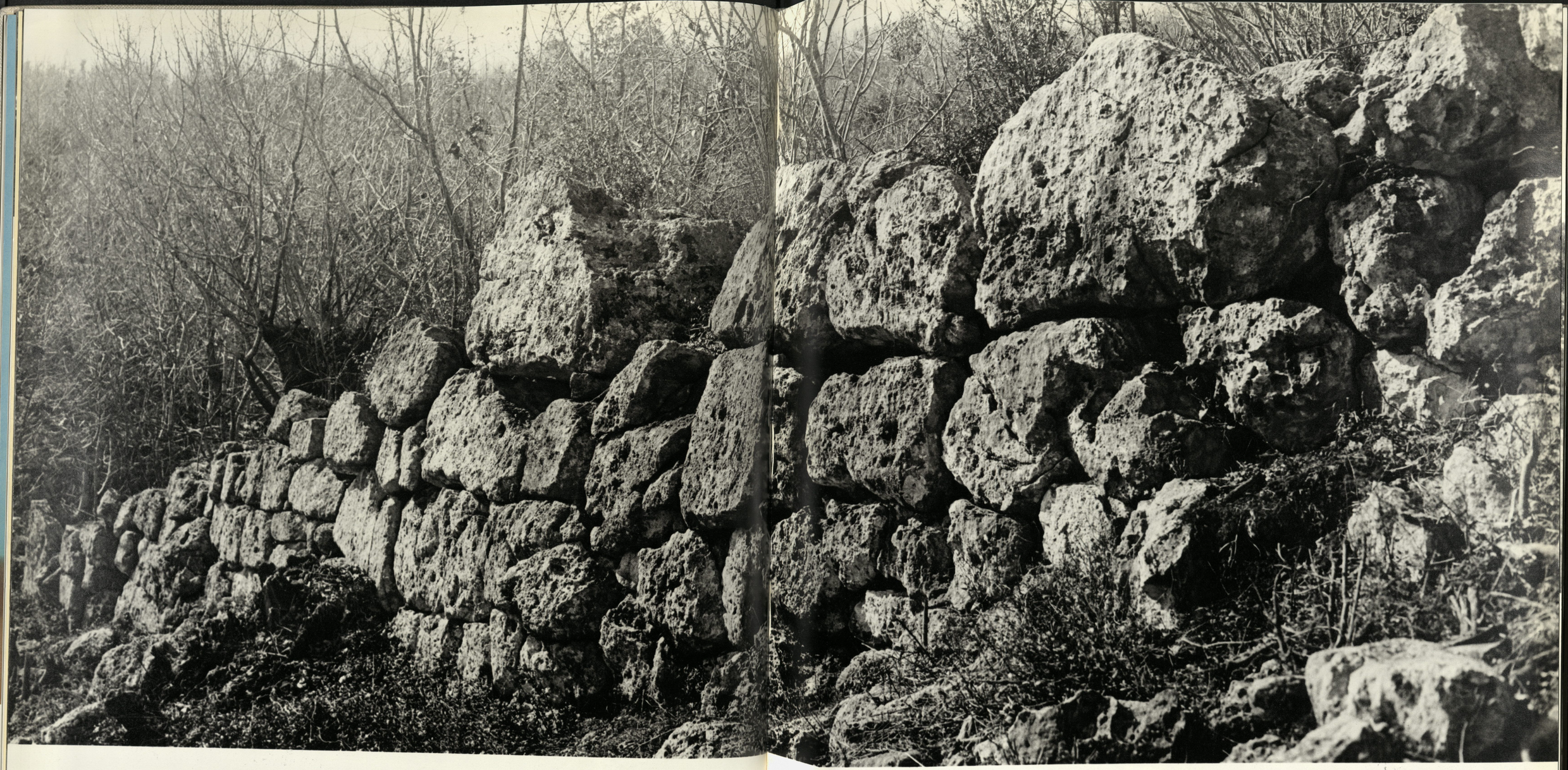

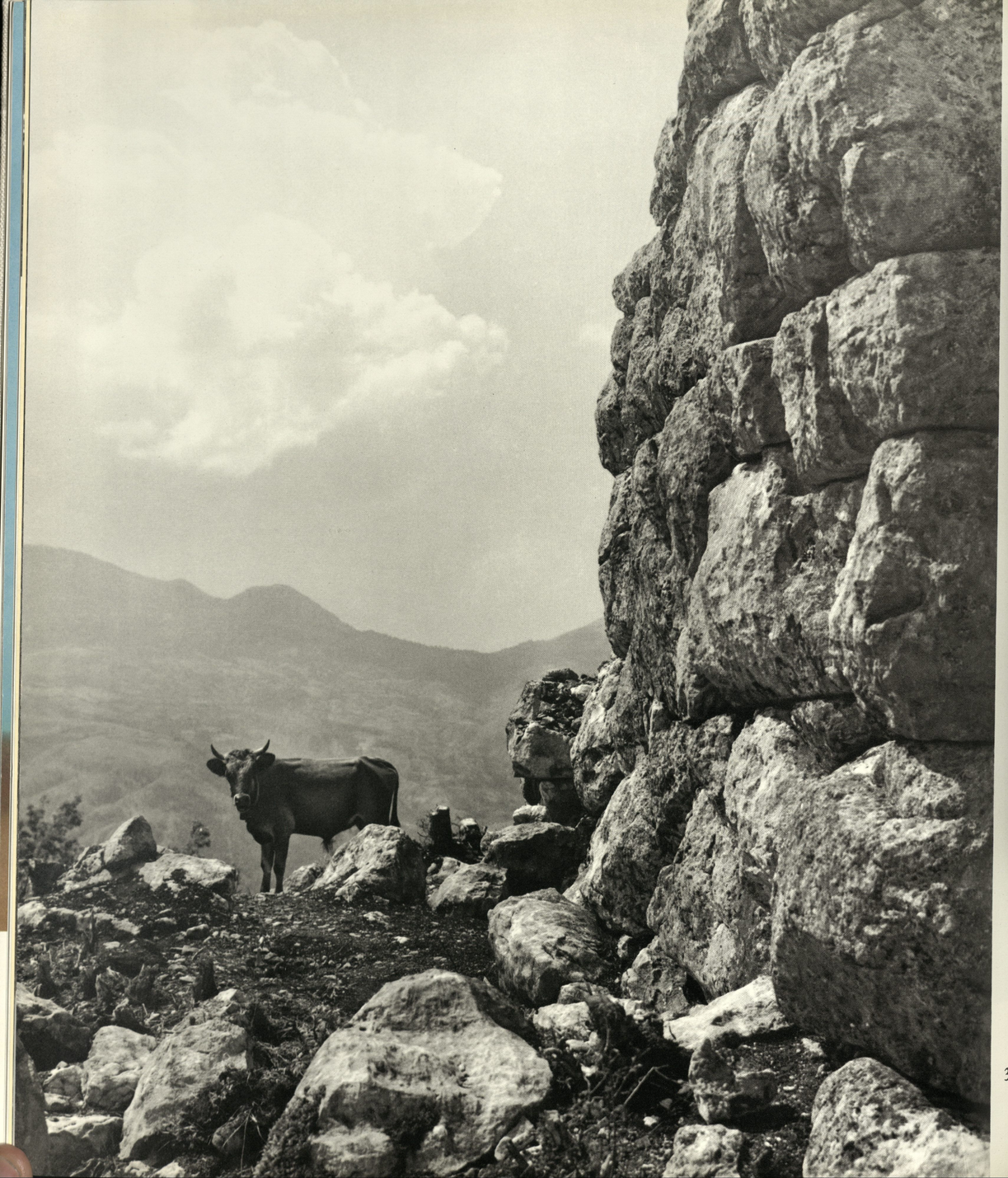

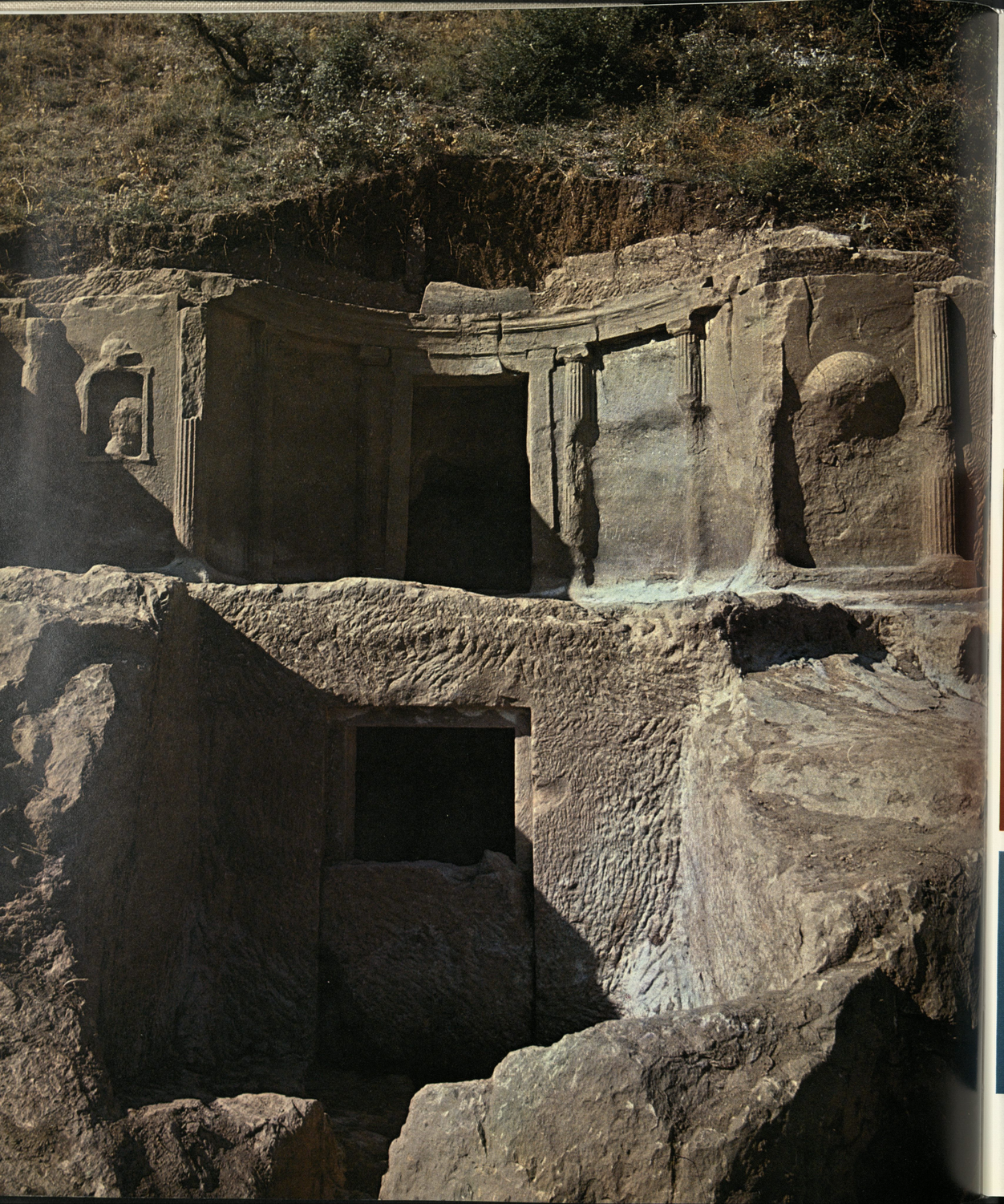

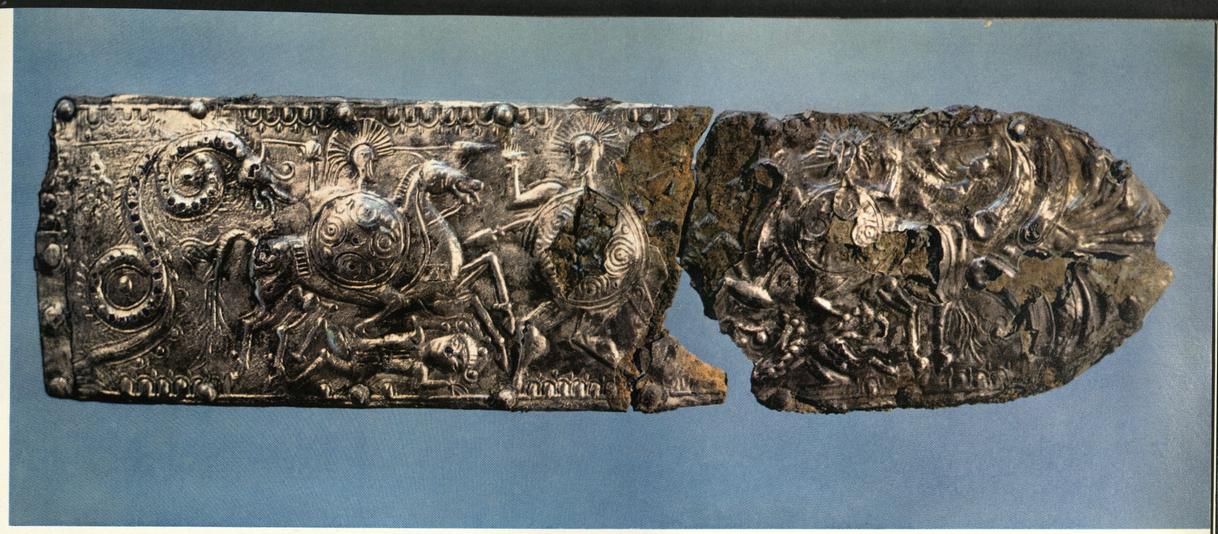

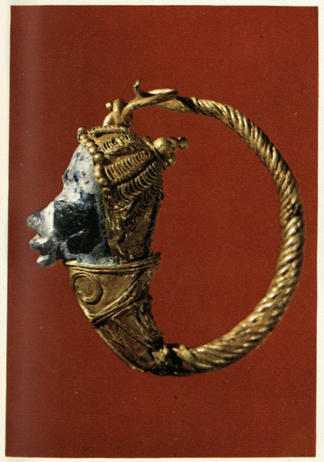

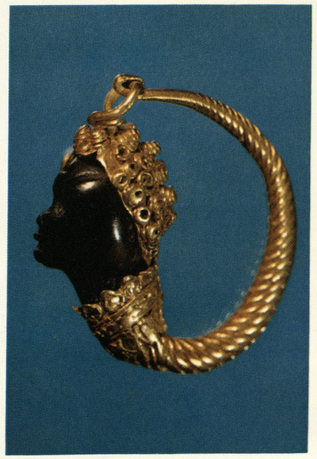

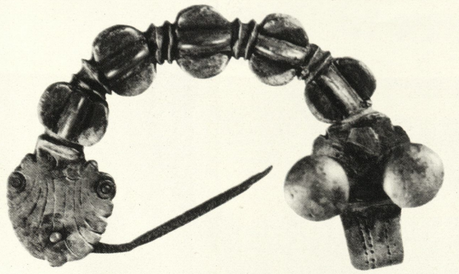

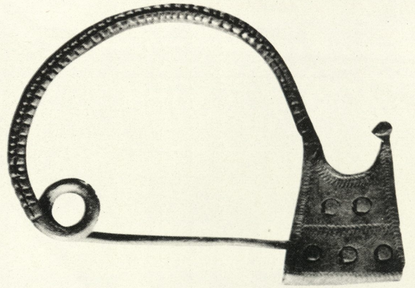

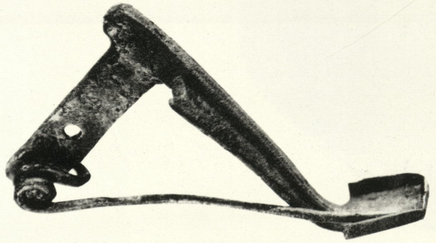

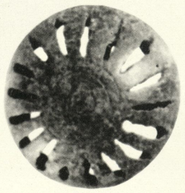

LEPIDIA
P·L·SALVIA
HIC·SITA·EST

73

74

75

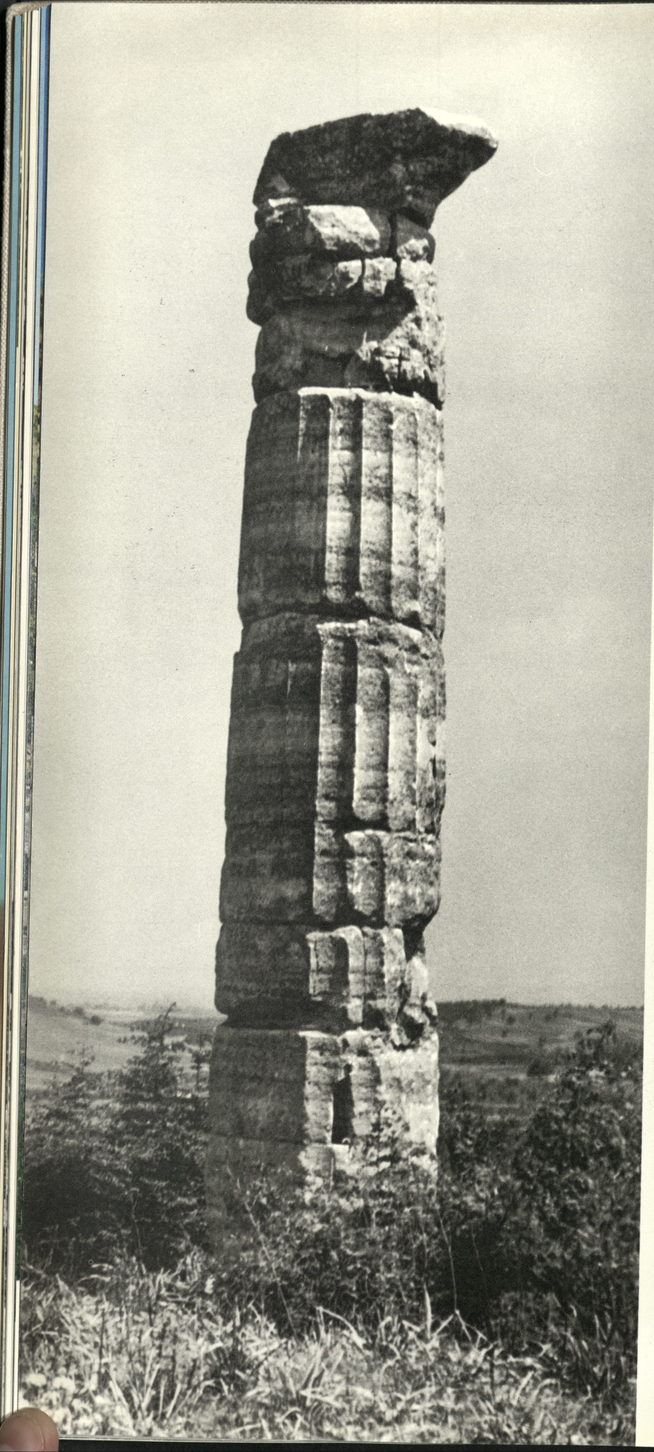

84

85

ΒΙΛΛΙΑ
ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΞΥΛΗΜΕΡΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ
ΕΠΟΕΙ

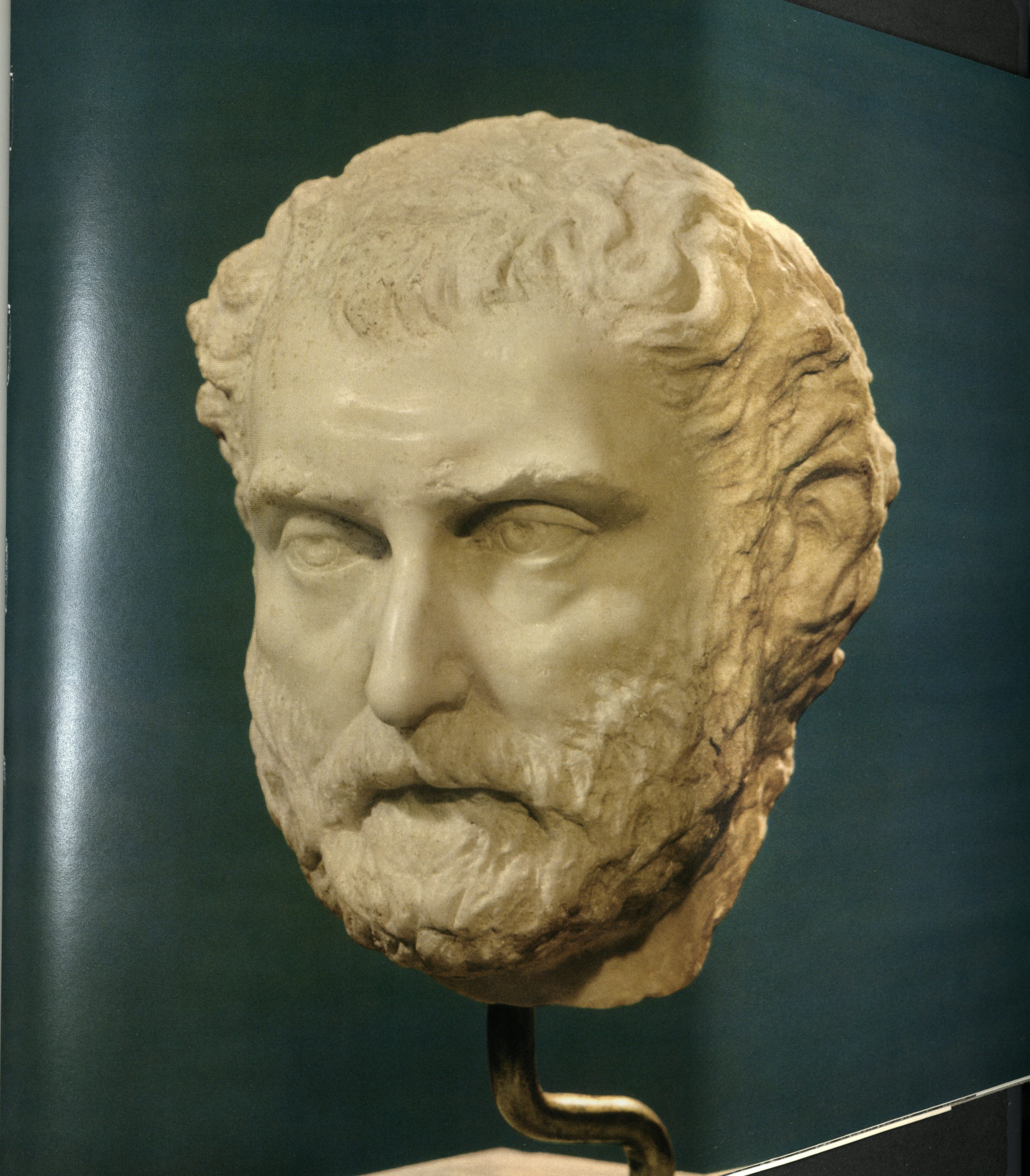

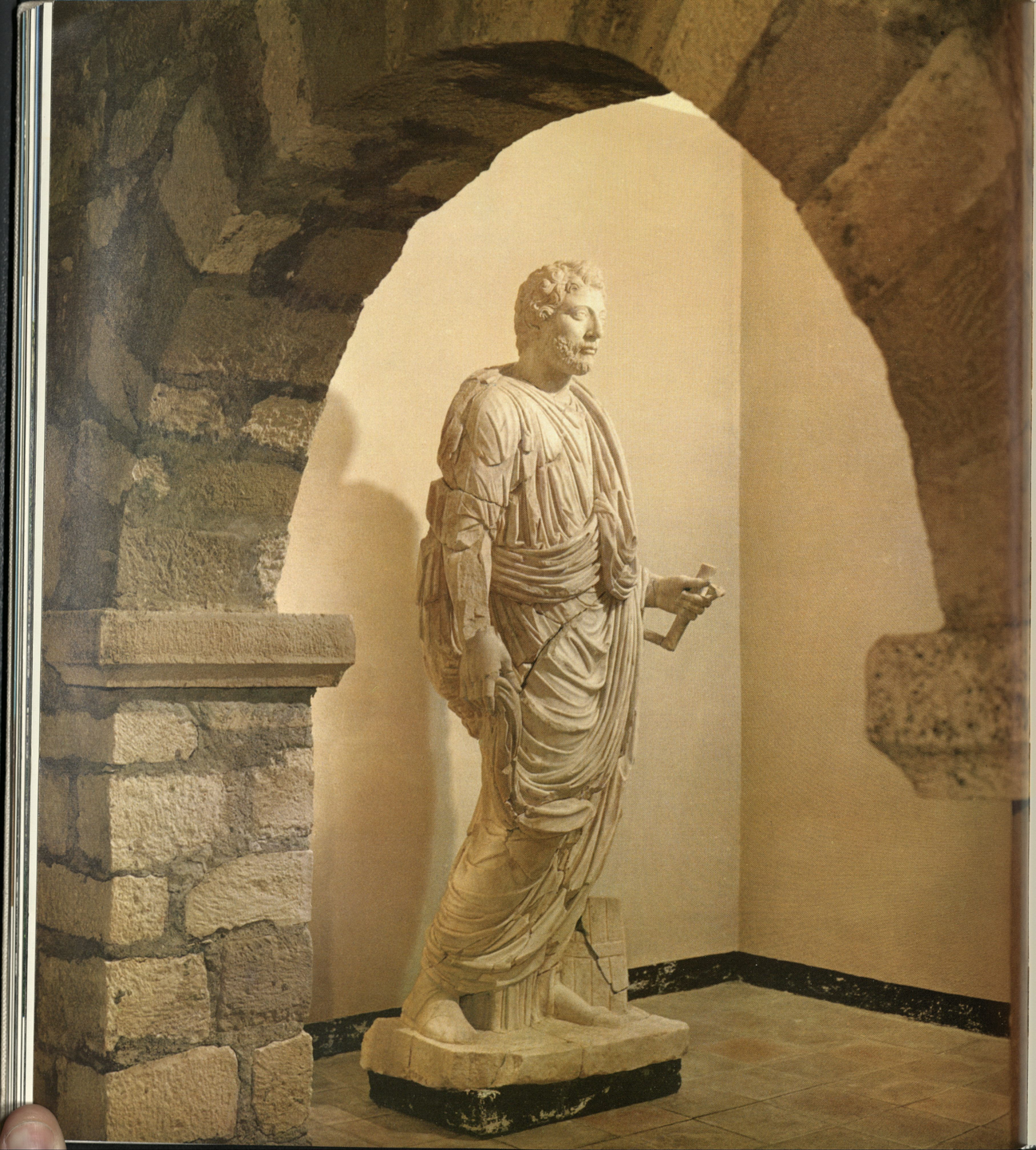

96

100

101

102

103

104

105

106

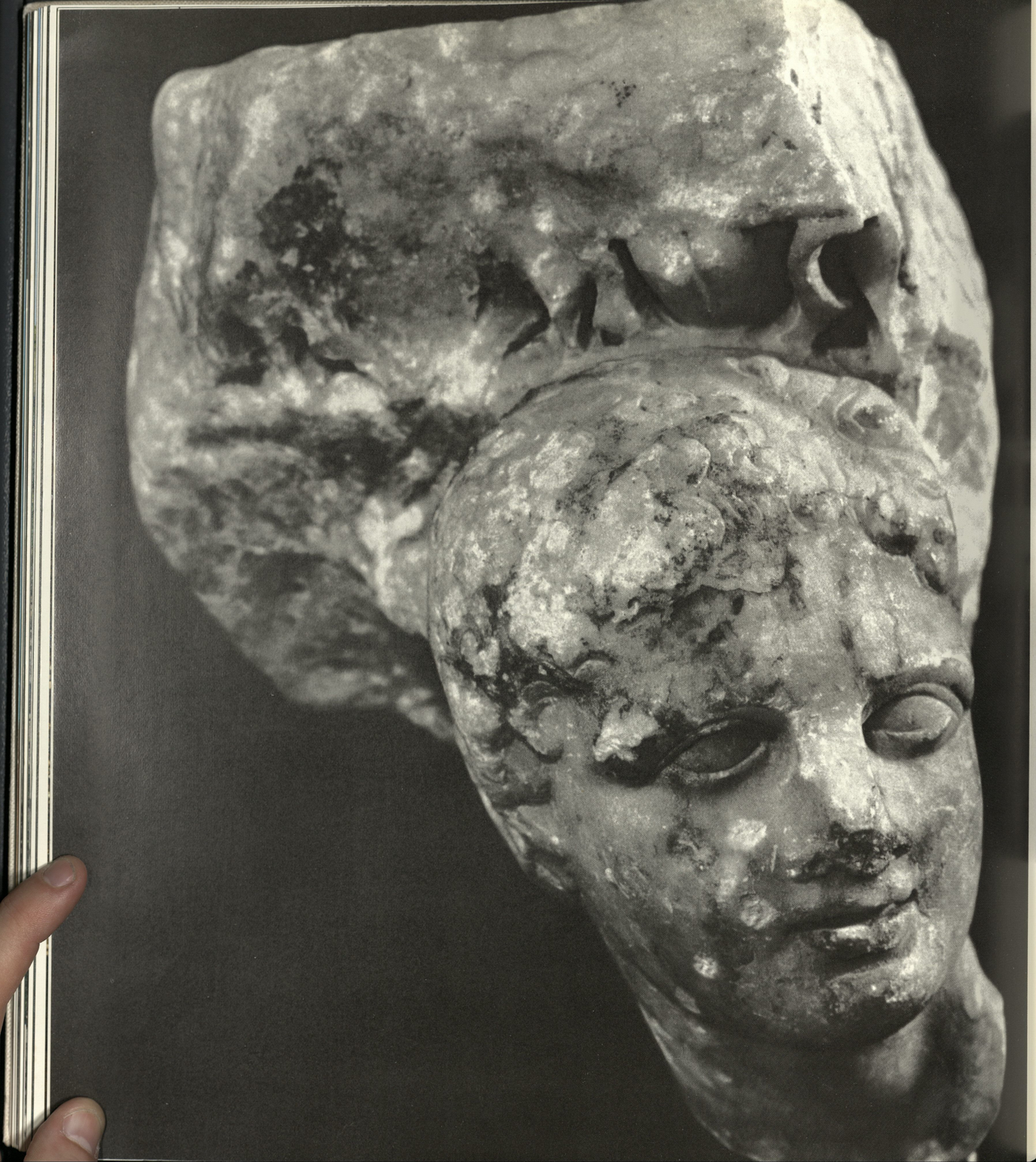

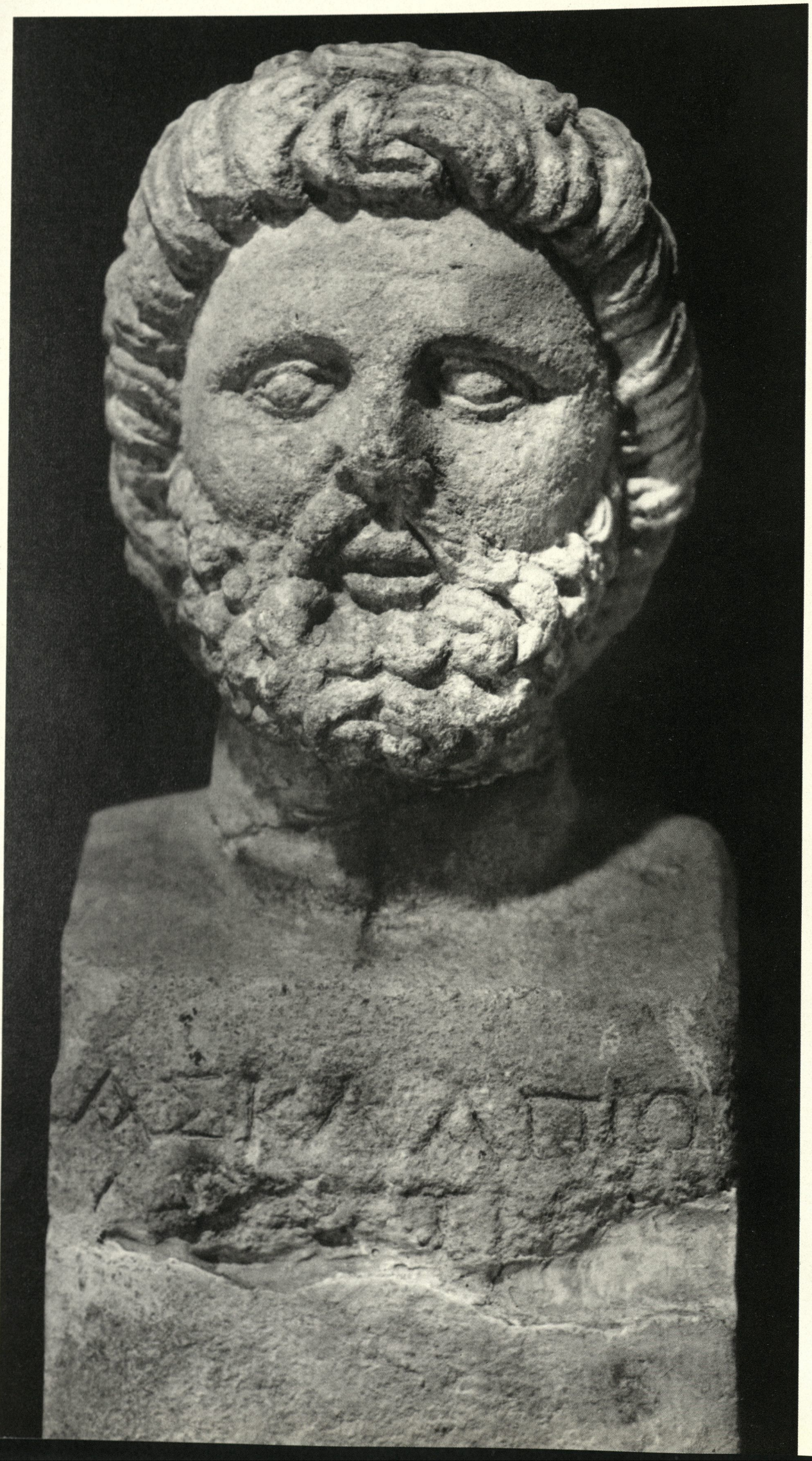

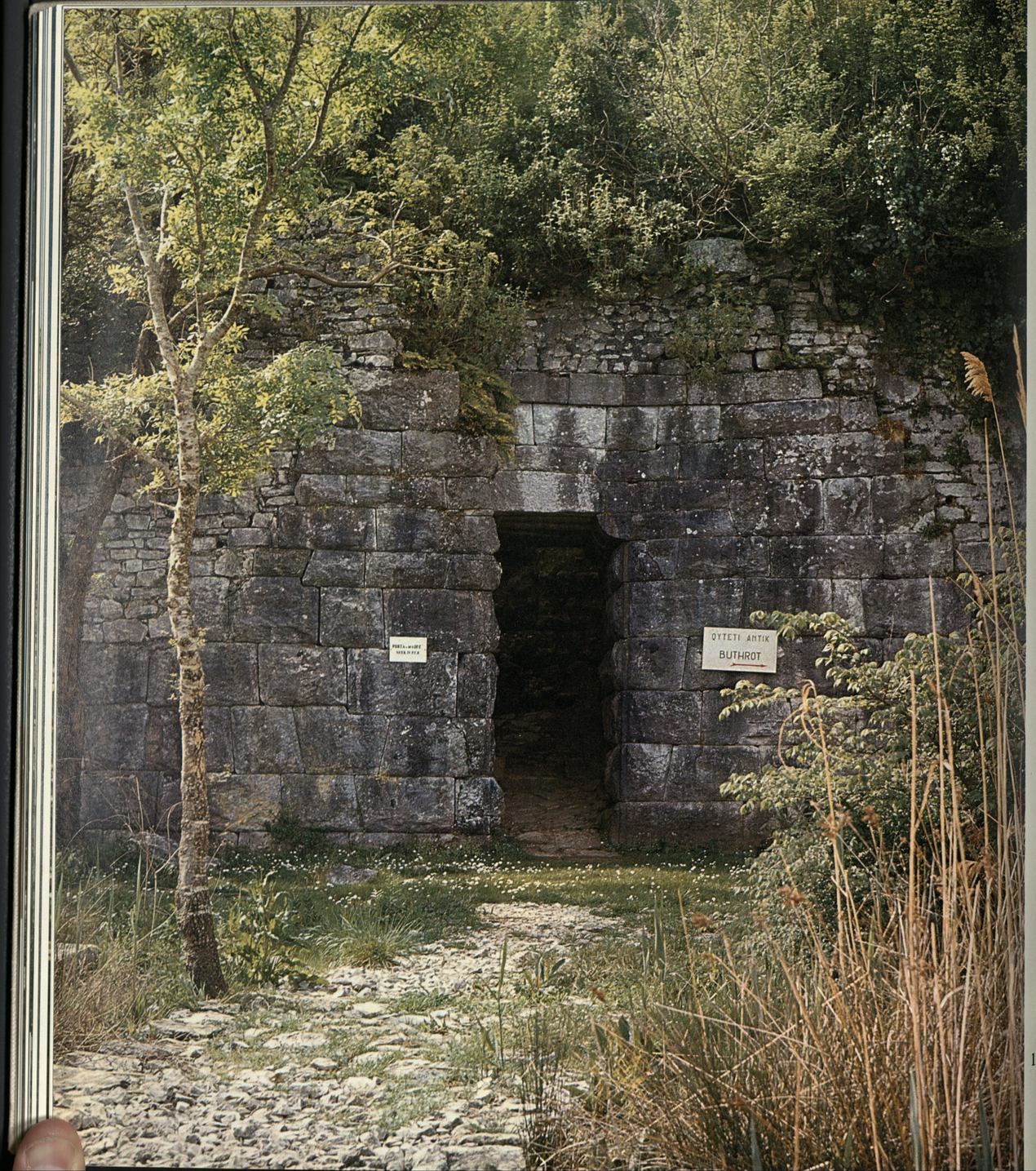
QYTETI ANTIK
BUTHROT

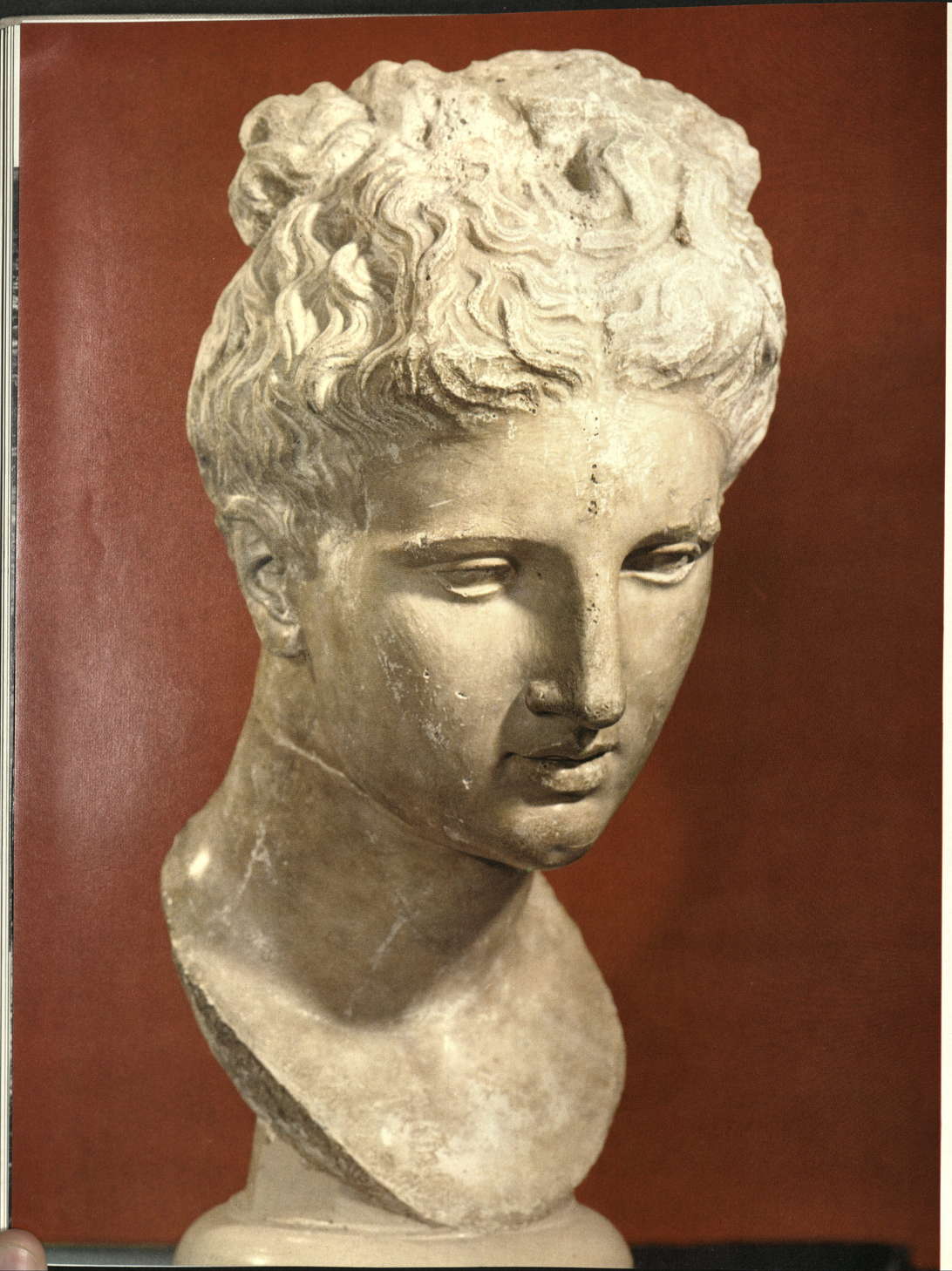

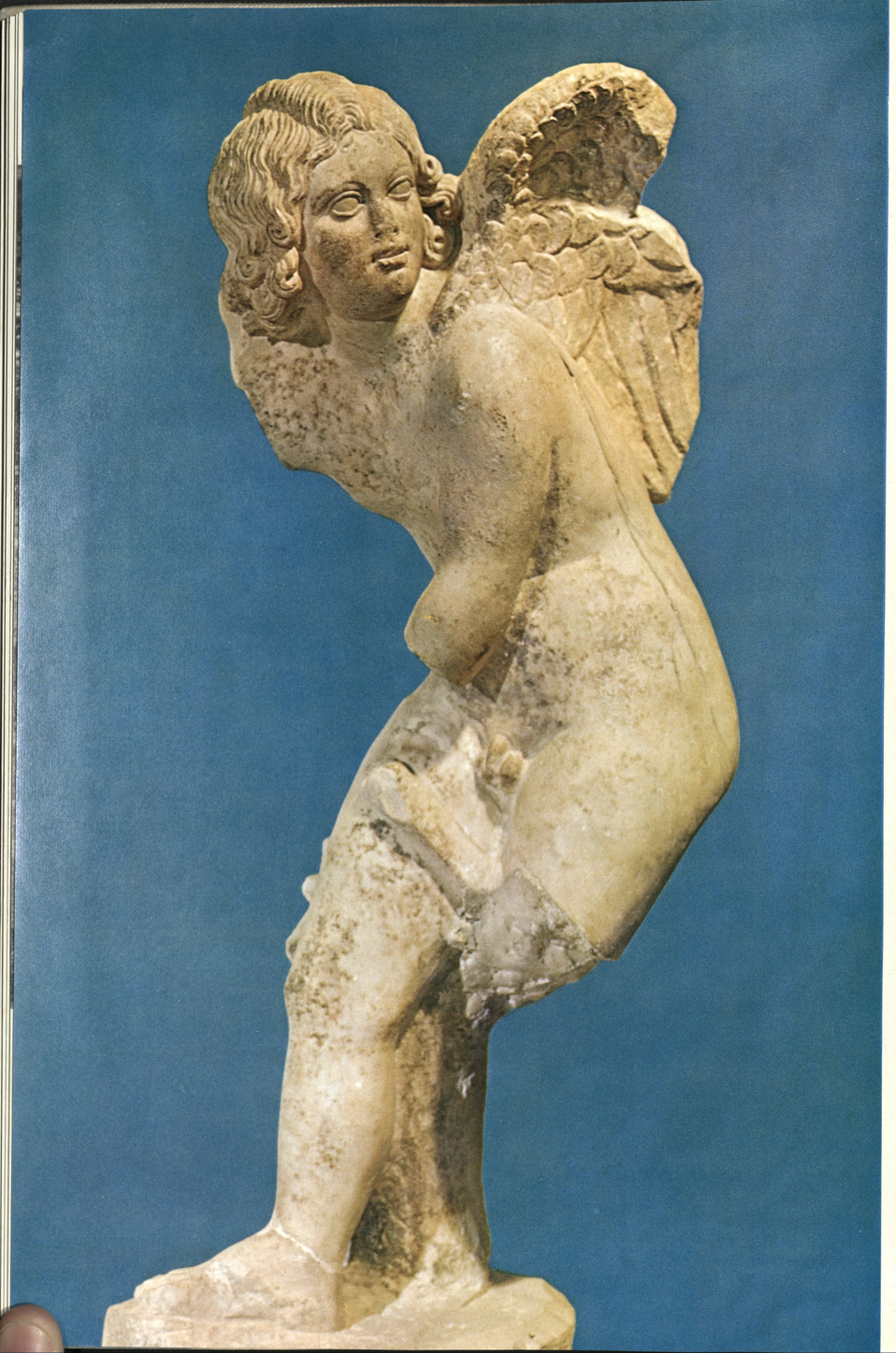

121

122

SHQIPERIA ARKEOLOGJIKE

L'ALBANIE ARCHEOLOGIQUE

ARCHAEOLOGICAL ALBANIA

Nën kujdesin e Partisë, thesari i trashëguar në fushën e kulturës materiale dhe shpirtërore, çdo gjë pozitive e përparimtare që kanë krijuar brezat e mëparshëm të popullit tonë heroik gjatë shekujve, është nxjerrë e po nxirret vazhdimisht në dritë, është bërë pronë e popullit, është bërë një forcë e madhe mobilizuese në luftë për ndërtimin e jetës dhe të kulturës së re në vendin tonë.

ENVER HOXHA

Sous la sollicitude du Parti, le trésor hérité dans les domaines de la culture matérielle et spirituelle, toute création positive et progressiste qu'ont réalisée les générations passées de notre peuple héroïque durant les âges, est porté continuellement au jour, devient partie du patrimoine populaire, se transforme en une immense force de mobilisation dans la lutte pour l'édification de la nouvelle vie et de la nouvelle culture de notre pays.

ENVER HOXHA

Under the Party's care, the treasury inherited in the field of material and spiritual culture, everything positive and progressive created by our heroic people in the course of centuries, was brought and is continuously being brought to light, has become the people's property and a great mobilizing force in the struggle for the construction of a new life and culture in our country.

ENVER HOXHA

DICITURAT

1 Në jug të Sarandës, mbi një kodër në breg të liqenit, shtrihen gërmadhat e qytetit antik të Butrintit. Ai ka lidhje me detin Jon me anë të një kanali. Këtu ruhen kështjella dhe kulla e periudhës mesjetare.

2 Porta me qemer të rremë në qytezën ilire të Çukës së Ajtojt (shek. IV para e. sonë), në sfond fusha e Vrinës (Kestrina e lashtë), Sarandë.

3 Rrenojat e një shtëpie banimi me kolonadë (shek. II p.e. sonë), zbuluar gjatë gërmimeve të viteve të fundit në qytetin e Antigonesë, rrethi i Gjirokastrës.

4 Shoqëria feudale që po lindte mbi gërmadhat e sistemit skllavopronar, u gjet që në fillim para nevojës së mbrojtjes së qyteteve dhe të rrugëve kryesore nga dyndjet barbare dhe me vonë nga hordhitë osmane. Qyteti i sotëm i Krujës, i mbuluar me ullishta midis të cilave ngrihen shtëpitë e reja shumëkatëshe dhe kalaja legjendare, është lidhur me një nga epopetë më të shkëlqyera të historisë mijëravjeçare të popullit shqiptar, me rezistencën heroike kundër ushtrive osmane.

5 Qyteti muze i Gjirokastrës, qyteti i dymijë shkallëve, është ndërtuar mbi një grumbull kodrash që në mënyrë koncentrike ngjiten e mbarojnë në një majë shkëmbore, ku ngrihet kalaja.

6 Shkodra, qyteti i jetës së re, me industri moderne, me ndërtesa shumëkatëshe ka një histori të vjetër. Dikur ajo ka qenë kryeqendra e shtetit ilir. Në sfond, mbi një shkëmb të thepisur, ngrihet madhështore kalaja e Rozafës.

7 Arësimtarët e Kolonjës, duke çuar më tej inisiativën për masivizimin e shkencës në vendin tonë, në vitin 1967 ranë në gjurmat e një qendre parahistorike neolitike. Gërmimet trevjeçare që pasuan zbuluan një numur të madh furrash për pjekjen e qeramikës dhe një material të pasur qeramik, ku spikat harmonia e formave dhe pasuria e madhe e motiveve të pikturuara. Enë balte e pikturuar me motive spirale (neoliti i vonë). Kamnik (Kolonjë).

8 Enë balte e pikturuar (neoliti i vonë). Kamnik.

9 Roli i gruas në ekonominë dhe në riprodhimin e jetës i shtyu banorët e lashtë të epokës së neolitit në krijimin e kultit të gruas mëmë, duke e trajtuar atë me anë të figurave prej balte të pjekur. Enë balte antropomorfe. Kamnik.

10 Enë balte e pikturuar (neoliti i vonë). Maliq (Korçë).

11 Zhurma e eskavatorit zgjoi truallin e një vendbanimi mijëravjeçar banesat e të cilit dikur kanë qenë ngritur buzë ujit. Duke kryer punime për tharjen e kënetës së Maliqit, u zbuluan objektet e para. Pas kësaj u bënë gërmime sistematike pesëvjeçare që nxuar në dritë një kulturë, e cila fillon nga neoliti i vonë e shkon deri në fazat e fundit të epokës së bronxit. Mbeturina nga vendbanimi palafit. Hunj, mbi të cilët ngriheshin banesat në formë katërkëndëshi këndrejtë, me mure të punuara me kallama dhe të lyera nga brenda e nga jashtë me baltë të përzier me kashtë (epoka e bakrit).

12 Gjatë proçesit të punës së përditshme njeriu arriti të krijojë veglat e tij të punës. Sëpatë dhe çekan prej guri (epoka e bakrit). Maliq.

13 Vegla pune prej kocke e bakri (epoka e bakrit). Maliq.

14 Midis gjetjeve të ndryshme që dëshmojnë për zanatet e para të banorëve të hershëm të vendit tonë janë: peshore për rrjeta peshkimi dhe rrotulla boshti për avelmend (epoka e bakrit). Maliq.

15 Furrat, rrenojat e të cilave u zbuluan në vendbanimin e Kamnikut e të Maliqit, u gjetën të përfaqësuara në këtë objekt të vogël, i cili jep përfytyrimin e plotë të njerës prej formave të përdorura për pjekjen e qeramikës. Furrë në miniaturë (epoka e bakrit). Maliq.

16 Epoka eneolitike është periudha e formimit të elementeve të para ilire, që vërehen kryesisht në format e enëve me trup bikonik dhe të enëve me qafë të gjatë. Enë balte (epoka e bakrit). Maliq.

17 Forma enësh që vazhdojnë të përdoren më vonë në kulturën ilire (epoka e bakrit). Maliq.

18 Enë me dy vegja të kohës së bronxit. Maliq.

19 Figurinë gruaje prej balte të pjekur (epoka e bakrit). Maliq.

20 Figurinë gruaje prej balte të pjekur (epoka e bakrit). Maliq.

21 Tumë ilire, në Pazhok të rrethit të Elbasanit, një nga vendvarrimet më të hershme ilire të zbuluara në vendin tonë. Që nga mesi i epokës së bronxit tek ilirët futet zakoni i varrimit në tuma. Mbi varrin fillestar, që zakonisht hapet në qendër të tumës, hidhej një masë e madhe dheu, ku më vonë varroseshin pjesëtarët e fisit. Në foto nr. 21 shohim varrin qendror dhe unazën simbolike prej gurësh që rrethon tumën.

22 Sëpatë bronxi e tipit shqiptaro-dalmat (epoka e bronxit). Shelcan (Elbasan).

23 Enë balte rreth 1500 vjet p.c. sonë gjetur në Pazhok.

24 Diferencimi ekonomiko-shoqëror tek ilirët qysh në epokën e bronxit shkaktoi futjen në përdorim të armëve. Në saje të zhvillimit ekonomik të tyre, ilirët u futën në kontakt me qendrat e mëdha të Mesdheut, gjë që i dha mundësi përkryerjes së mëtejshme të armëve të tyre. Kamë e shpata prej bronxi (epoka e bronxit). Rrethet e Matit, Vlorës e Gjirokastrës.

25 Maja heshtash, gjetur në rrethet e Matit dhe të Elbasanit.

26 Natyra i ka strehuar njerëzit e parë në gjirin e vet. Banimet e para për njeriun kanë qenë shpellat. Pamja e shpellës së Trenit në rrethin e Korçës.

27 Enë balte e pikturuar (fillimi i epokës së hekurit). Tren.

28 Pamje e shkëmbit të Spilesë. Tren.

29 Pikturë me skenë gjuetie në shkëmbin e Spilesë në fshatin Tren. Është piktura më e vjetër në vendin tonë (fillimit të periudhës së parë të epokës së hekurit).
Vendi i rëndësishëm që zinte gjuetia në ekonominë e banorëve të Trenit ka frymëzuar gjahtarin dhe piktorin parahistorik të paraqesë një skenë nga jeta dhe veprimtaria e tyre e përditshme. Piktura paraqet një skenë gjuetie me kalorës të armatosur, të shoqëruar nga qentë që po ndjekin një dre.

30 Enë të pikturuara që vazhdojnë traditën e periudhës së bronxit edhe në periudhën e hekurit.

31 Enë balte e pikturuar (periudha e parë e hekurit). Vodhinë, Gjirokastër.

32 Zhvillimi i hershëm ekonomik tek ilirët, krijimi i formacioneve të para shtetërore dhe zgjerimi i luftrave midis grupeve të ndryshme të popullsisë, solli si rrjedhim përmirësimin e pajimeve të tyre luftarake. Përkrenarja është një pjesë e këtyre pajimeve që u fut në përdorim që në shek. VII p.e. sonë dhe vazhdoi deri në shek. III p.e. sonë.
Përkrenare ilire. Mat.

33 Tumë ilire pas gërmimit. Kënetë (Kukës).

34 Ojnohe bronxi (periudha e parë e hekurit). Tiranë.

35 Fibul (kapëse) ilire prej bronxi me varëse ilire në trajtën e një figure gruaje të stilizuar (periudha e parë e hekurit). Mat.

36 Në afërsi të Shkodrës, në fshatin Gajtan ruhet një nga fortifikimet më të lashta në vendin tonë.
Pamja e kodrës së qytezës së Gajtanit, e murit rrethues dhe e portës të ndërtuar prej blloqesh të mëdhenj guri të papunuar.

37 Pjesë muri rrethues, ngritur me gurë të punuar dhe të vendosur njeri mbi tjetrin në të thatë (periudha e parë e hekurit). Qyteza e Kalivosë (Sarandë).

38 Zhvillimi i mëtejshëm i forcave prodhuese dhe vendosja e marrëdhënjeve të reja skllavopronare në prodhim solli ngritjen e një vargu qytezash e qytetesh në Iliri dhe më vonë lulëzimin e mëtejshëm të tyre dhe të kulturës ilire, e cila mori tiparet e një kulture qytetare. Pjesë muri rrethues (shek. IV p.e. sonë). Qyteza e Xibrit (Mat).

39 Muri rrethues i qytezës së Zgërdheshit (Krujë) me tri kullat mbrojtëse katërkëndëshe (shek. IV p.e. sonë).

40 Gërmimet disavjeçare në Jermë (Gjirokastër) nxorën në dritë emrin e dikurshëm të qytetit të lashtë ilir Antigonea dhe materiale të shumta për ekonominë e qyteteve ilire, për arkitekturën dhe përkatësinë etnike të krahinave të Kaonisë.
Kompleks banesash të një lagjeje të qytetit (shek. III-II p.e. sonë) në Antigone.

41 Pamje e pjesshme e kodrës ku ka qenë vendosur qyteti ilir Amantia dhe stadiumi i tij, deri tani i vetmi stadium antik që është zbuluar në vendin tonë. Shekulli III-II para e. sonë (Vlorë).

42 Figurinë bronxi e një boksieri, gjetur gjatë gërmimeve në Amantia.

43 Kodra ku shtrihej qyteti i Foinikes, një nga qytetet e fortifikuara e më të pasura të Epirit.
Thesauros: godinë që shërbente si vendruajtje e pasurisë qytetare (shekulli IV-III p.e. sonë).

44 Qyteti ilir i Lisit, i themeluar në fund të shekullit IV p. e. sonë. Në gërmimet e viteve të fundit u zbuluan pjesë të murit rrethues dhe tetë porta të ndërtuara në periudha të ndryshme. Portë e brendshme e qytetit. Shekulli I p.e. sonë.

45 Një sukses i arkeologjisë sonë në këto vitet e fundit është zbulimi i emrit të kalasë ilire të Krotinës në rrethin e Beratit. Ajo ka qenë quajtur Dimal. Ky qytet ka luajtur një rol me rëndësi në ngjarjet historike të vendit tonë në shekujt III-II p.e. sonë. Portiku i qytetit me shtatë kamare. Tjegull me vulë ku lexohet fjala Dimalitan "e dimalitëve, banorëve të Dimalit".

46 Mbi shkëmbinjtë e Gradishtës së Selcës së Poshtme (Pogradec) ku dikur ngrihej një qytet i fuqishëm ilir, u zbulua një varr monumental i shekullit të III-të p.e. sonë, me kenotafin të zbukuruar me kolonadë të stilit jonik, me përkrenare e mburojë, si dhe me dhomën e varrimit.

47 Disa nga objektet e varrit monumental që panë dritën mbas 22 shekujve errësirë dhe që dëshmojnë për një art të një shoqërie të zhvilluar.
Paftë brezi që paraqet një skenë luftimi. Në reliev katër luftëtarë, tre kalorës dhe një këmbësor. Pafta zë një vend të veçantë në repertorin e artit ilir.
Vathë ari me kokë negri të punuar në gurë granate. Flokët janë punuar me filigranë.
Distinktiv ari i punuar me rrahje dhe në filigranë.
Vëth ari që ka në qendër një pullë të rrumbullakët. Nga mesi i saj del një rozetë që rrethohet nga dekoracione të vendosura në mënyrë koncentrike. Prej asaj del perëndia e dashurisë, Erosi, që fluturon mbi një gur.

48 Në tumat e Kuçit të Zi u zbuluan një mori objektesh prej bronxi të përdorura si stoli. Këto janë byzylykë, varëse në trajtë zogu, njeriu etj., dhe që dëshmojnë për një zhvillim të madh të metalurgjisë tek ilirët në periudhën e parë të hekurit.
Zbukurime ilire (shek. VIII p.e. sonë) Kuç i Zi (Korçë).

49 Një kujdes të veçantë gratë ilire i kanë kushtuar zbukurimit të veshjes dhe trupit të tyre. Në pajimet e shumta të veshjes dallojmë fibula (karfica) prej argjendi e bronxi, që janë imitime e prodhime origjinale. Gjilpëra të punuara prej argjendi e bronxi, sumbulla që vendosen në gjoks për zbukurim e mbrojtje.
Zbukurime ilire (shek. IV-II p.e. sonë). Mat, Gajtan.

50 Ojnohe balte e zbukuruar me motive të gërricura trekëndëshe dhe trathë të mbushur me ngjyrë të bardhë (periudha e parë e hekurit). Kënetë (Kukës).

51 Enë ilire (periudha e parë e hekurit). Mat.

52 Ilirët sipas burimeve historike kanë qenë mjeshtër të zot në punimin e metaleve. Kjo aftësi e tyre vërehet edhe në materialet e shumta arkeologjike prej hekuri e bronxi të zbuluar në vendin tonë. Në këtë gur varri të shekujve II-III të e. sonë të zbuluar në rrethin e Korçës paraqiten dy farkëtarë duke rrahur një hekur mbi kudhër.

53 Vegla pune prej hekuri (shek. IV-II p.e. sonë). Mat, Shkodër, Antigone.

54 Rreth shekullit të tretë p.e. sonë në jetën artistike të qyteteve tona ilire, krahas artit dekorativ, shfaqet edhe skulptura ilire e cila kryesisht tregon në mënyrë realiste figurën e njeriut, duke iu shmangur idealizimit të skulpturës greke. Në trajtimin e kësaj figure skulptori ilir një rëndësi të veçantë i kushton veshjes ilire të kohës.
Bust gruaje me veshje ilire punuar në gur (shek. II p.e. sonë). Dimal.

55 Shtat gruaje me veshje ilire, punuar në gur (shek. III-II p.e. sonë). Vlorë.

56 Bust gruaje me emrin Kleitia, punuar në gur (shek. II p.e. sonë). Dyrrah.

57 Gur varri i një gruaje ilire me emrin Lepidia (shek. I p.e. sonë). Dyrrah.

58 Gur varri i një gruaje me veshje ilire (shek. II-I p.e. sonë). Apolloni.

59 Reliev vajze me veshje ilire (shek. III p.e. sonë). Belsh (Elbasan).

60 Në qytetet ilire të vendit tonë janë zbuluar një seri figurash bronxi, që paraqesin atletë, njerëz të zakonshëm dhe në mënyrë të veçantë figura të lidhura me mitologjinë e kohës.
Figurinë bronxi, atlet (shek. IV-III p.e. sonë). Amantia.

61 Figurinë bronxi e Poseidonit (parafytyrim mitologjik i perendisë se deteve) shek. II p.e. sonë. Antigone.

62 Figurinë bronxi (shek. II p.e. sonë). Amantia.

63 Sfinks prej bronxi — trup shpendi e kokë gruaje — i përhapur në mitologjinë e lashtë (shek. II p.e. sonë). Antigone.

64 Figurinë bronxi, bari (shekujt e parë të e. sonë). Rrethi i Elbasanit.

65 Figurinë bronxi e Artemisit. Parafytyrim mitologjik i perëndeshës së gjuetisë (shekujt e parë të erës sonë). Shkodër.

66 Në shekujt VII-VI p.e. sonë në brigjet e vendit tonë vendosen kolonistë helenë të ardhur nga Korinti dhe Korkyra. Në tokat ku jetonin fiset ilire ata themeluan qytete si Dyrrahu, Apollonia dhe Buthroti, të cilët u bënë më vonë vatra të rëndësishme nga ku depërtuan edhe ndikimet e kulturës helene në brendi të Ilirisë. Këto qytete u rrethuan me mure të fuqishme mbrotjëse, një pjesë e të cilave është zbuluar nga gërmimet arkeologjike. Pjesë muri rrethues (shek. IV p.e. sonë). Apolloni.

67 Në qendër të qyteteve antike si Dyrrahu, Apollonia dhe Buthroti, ngriheshin një numër i madh ndërtesash shoqërore e kulti si theatra, gjimnaze, palestra, biblioteka, tempuj, kolonada dhe portike. Këto monumente janë ngritur me djersën dhe mundin e qindra mijëra skllevërve dhe të popullsisë së varfër.
Qendra e Apollonisë me ndërtesën e Agonoteteve (vend për mbledhje), bibliotekën, me një nga rrugët kryesore dhe në sfond kisha e shekullit XIV.

68 Obelisku, simbol i hyut Apollon që konsiderohej nga qytetarët si mbrojtës i këtij qyteti të quajtur me emrin e tij. Muri mbajtës i kodrës së Artemisit (shek. III para e. sonë). Apolloni.

69 Mbeturina të një tempulli të kohës romake (shek. III p.e. sonë).

70 Odeoni, sallë për koncerte dhe recitime (shek. II p.e. sonë). Në sfond, majtas portiku (shetitorja) i hijeshuar me kolonadë dhe 17 nishe, në të cilat kanë qënë vendosur shtatore të njerëzve të përmendur të qytetit dhe të heronjve të kohës. Apolloni.

71 Figurinë bronxi e një kërcimtareje. Apolloni.

72 Në shekullin IV p. e. sonë në qytetin e Apollonisë u krye sistemimi i burimeve që dilnin në pika të ndryshme të kodrës së akropolit dhe përcjellja e tyre në një çezmë monumentale, e cila u zbulua vitet e fundit.
Kjo çezmë është një monument arkitektural madhështor. Nymfeu një nga ekzemplarët më të bukur të zbuluar deri tani në pellgun e Mesdheut.
Nymfeu (çezma monumentale) shek. IV-III p.e. sonë. Apolloni. Figurinë prej balte: një grua mban një shtamë në kokë.

73 Gur varri ku paraqitet në reliev lufta e amazonave (amazonomahi). Në të djathtë një mburojë ilire. Apolloni. Shek. III p.e. sonë.

74 Për praninë e ilirëve dhe banimin e tyre në qytetet antike të bregdetit tonë, flasin edhe mbishkrimet e shumta të varreve me emra ilirë.
Gur varri me emër ilir i zbukuruar me kokën e Meduzës (shek. III p.e. sonë). Apolloni.

75 Gur varri, ku janë paraqitur dy gjela në luftim (shek. III p.e. sonë). Apolloni.

76 Shtyllë dorike e një tempulli të madh, ende në këmbë, në afërsi të Apollonisë: kapitele të tipeve jonik e korinthik, të gjetur në Dyrrah, Apolloni e Dimal.

77 Oborret dhe kopshtet e shtëpive të skllavopronarëve hijeshoheshin me shatërvane të bukura të skalitura në mermer. Pjesë e një shatërvani që paraqet një barkë në det, rrethuar me ornamente nga bota detare.

78 Dhomat kryesore të shtëpive të pasura kanë qenë të shtruara me pllaka mermeri ose të zbukuruara me mozaik. Dyshemeja e një dhome e shtruar me mozaik shumë ngjyrash, me ornamente gjeometrike (shek II-III të e. sonë). Apolloni.

79 Një nga mozaikët e bukur të zbuluar në Apolloni (shek. II-III të. e. sonë). Brenda një kornize të gjerë janë paraqitur figura të ndryshme si kuaj deti, peshq etj. të punuar prej gurësh kubikë me 19 ngjyra. Në qendër është përfytyruar një Nereidë (vajzë e perëndisë së detit), hipur mbi një delfin, që udhëton mbi dallgët e detit.

80 Dyshemeja e një dhome në Apolloni me mozaik me përmbajtje mitologjike (shek. II-III të e. sonë). Akili (hero i luftës së Trojës) duke mbajtur në duar Pentesilenë (mbretëreshën e amazoneve), të plagosur prej tij gjatë luftimit.

81 Oborri i një shtëpie banimi në Apolloni të shek. II-III të e. sonë. Është shtruar me pllaka guri dhe rrethohet me hajatin të shtruar me mozaik me motive gjeometrike e floreale.

82 Në botën antike arti i poçarisë kishte arritur një nivel të lartë artistik. Prodhoheshin në atë kohë enë me forma të përsosura të pikturuara me skena mitologjike e figura njerëzore. Amforë me figura të zeza të shek. V p.e. sonë. Apolloni.

83 Pitos (enë të mëdha që shërbenin për ruajtjen ose transportimin e rezervave ushqimore) shekulli VI-V p.e. sonë. Apolloni.

84 Krater, enë me figura të kuqe që përdorej zakonisht për verë (shek. IV p.e. sonë). Apolloni.

85 Kupë me dy vegja e tipit Gnatia (shek. III-II p.e. sonë) e zbukuruar me ornamente me ngjyrë të bardhë, gjetur në tumat e Matit.

86 Midis gjetjeve të shumta të Apollonisë të tërheqin vëmendjen skulpturat, pjesa më e madhe e të cilave sot gjenden të ekspozuara në muzeun e këtij qyteti antik. Këto vepra të bukura janë dëshmitare të heshtura të një zhvillimi të madh ekonomik dhe të një shkëlqimi kulturalartistik të kësaj qendre të madhe të qytetërimit skllavopronar greko-romak në bregdetin tonë.
Koridori me skulptura. Muzeu i Apollonisë.

87 Reliev prej guri, Atlasi (titani që mban në supet e tij hapësirën qiellore). Detal arkitektonik i shek. II p.e. sonë. Apolloni.

88 Bust i një gruaje me emrin Bilia, vepër e shekujve II-III të e. sonë, në të cilën pasqyrohet qartë ëmbëlsia, freskia dhe pastërtia e fytyrës.

89 Trupore pa kokë e Apollonit, një skulpturë e përsosur që përfaqëson kultin e tij në Apollonin e Ilirisë (shek. II-III të e. sonë).

90 Trupore e vogël e Athinasë punuar nga skulptori Heueomen. Kopje sipas origjinalit të skulptorit Fidia.

91 Apollonia në traditën e shkruar antike hyri si një qytet i artit dhe i shkollave filozofike e oratorike të cilat ja rritën famën në mes të qyteteve të tjera të botës antike. Koka e Demostenit, filozof e patriot i shquar athinas, punuar në mermer, shek. II-III të e. sonë.

92 Trupore magistrati në mermer (shek. III para e. sonë). Apolloni.

93 Portret i një burri, zbuluar në Apolloni. Portreti paraqet një punë të vërtetë të denjë për një mjeshtër me përvojë të madhe në artin e skalitjes (shek. III p.e. sonë).

94 Lumi Vjosa (Aoos) i cili luante një rol shumë të rëndësishëm në jetën ekonomike të Apollonisë, mbasi e lidhte atë me detin, u bë një objekt kulti. Vjosën e personifikuar e gjejmë në paraqitje skulpturale dhe mbi monetat e Apollonisë.
Personifikimi i lumit Vjosa (shek. II p.e. sonë). Apolloni.

95 Aftësia profesionale-artistike dhe njohuritë e thella anatomike i kanë dhënë mundësi skulptorit të gdhendë në mermer të bardhë me një realizëm të shquar trupin e bukur e të ngjeshur të një të riu. Djalosh me shportë. (shek. II të e. sonë). Apolloni.

96 Figurinë gruaje prej balte me ngjyra (shek. VI para e. sonë). Apolloni. Është punim i artit arkaik helen dhe dëshmon për lidhjet që Apollonia ka pasur me Korintin.

97 Figurinë prej balte e një gruaje e cila në dorën e djathtë mban fëmijën dhe me dorën e majtë e ushqen atë (shek. III-II p.e. sonë). Apolloni.

98 Figurinë e vogël prej balte, e gjetur në nekropolin e Dyrrahut (shek. II-I p.e. sonë), që mban një veshje karakteristike.

99 Arti i punimit të mozaikëve filloi heret në qytetin e Dyrrahut. Një nga veprat më të hershme të zbuluara këtu është mozaiku i shekullit IV-III p.e. sonë, i punuar me gurë zalli ngjyrash vishnje, të zezë, të kuqe e të bardhë, që paraqet një kokë gruaje të rrethuar me ornamente floreale.

100 Mbeturinat e banjave publike. Shek. I-II të e. sonë. Dyrrah.

101 Ndër monumentet më të rëndësishme të zbuluara në Dyrrah është amfiteatri, i ngritur në shekullin II të e. sonë. Ky është një nga veprat më të mëdha të ngritura në Dyrrah që mund të krahasohet me amfiteatrot e përmendur në botën antike. Në këto vepra arti, ku dëfrehesin skllavorpronarët, organizoheshin shfaqje artistike dhe ndeshje midis gladiatorësh ose midis gladiatorëve dhe bishave.

102 Në amfiteatër lëvizja e spektatorëve bëhej përmes galerive, koridoreve dhe portave të ndryshme.
Galeri të brendshme të amfiteatrit. Dyrrah.

103 Enë me figura të kuqe (shek. III p.e. sonë). Dyrrah.

104 Amforë me figura të kuqe (shek. III p.e. sonë). Dyrrah.

105 Amforë me figura të kuqe (shek. III p.e. sonë). Dyrrah.

106 Stoli ari të shekullit II-I p.e. sonë. Dyrrah.

107 Pjesë relievi të një sarkofagu. Dyrrah.

108 Sarkofag. Shek. II e. sonë. Dyrrah.

109 Herme e Asklepit (perëndia e shëndetsisë), punuar në gur (shek. II p.e. sonë). Dyrrah.

110 Bust vajze, punuar në mermer (shek. II p.e. sonë). Dyrrah.

111 Në jug të Sarandës, mbi një nga kodrat e gadishullit të Ksamilit, para 20 shekujsh ka lulëzuar një nga qytetet më të vjetra e më të bukura të vendit tonë, Butrinti. Gërmimet arkeologjike kanë nxjerrë monumente të mrekullueshme arkitekturale, vepra të vyera dhe të rralla të arteve figurative, objekte të shumta të përdorimit të përditshëm. Kodra e qytetit ka qenë rrethuar me tre palë mure, me kulla përforcuese dhe gjashtë porta. Porta e madhe e qytetit (shek. IV p.e. sonë) me lartësi 5 m. është më e ruajtura dhe më madhështorja.

112 Rreth 200 m., në të majtë të portës së madhe ndodhet Porta e Luanit që ka marrë emrin nga relievi i arkitraut, ku paraqitet një luan që shqyen me kthetrat e tij një kokë kau. Shek. IV p.e. sonë.

113 Pamje e qendrës së qytetit Buthrot: rrenojat e theatrit të shek. IV-III p.e. sonë, shtëpi me oborrin peristil dhe banjat publike të shek. II të e. sonë.

114 Shtëpi banimi e shekullit II-III e. sonë. Buthrot.

115 Busti i një djaloshi punuar në mermer (shekulli II p.e. sonë). Buthrot.

116 Një nga monumentet e bukura në këtë qytet është Baptisteri (salla e pagëzimit), vepër e artit paleokristjan (shek. V të e. sonë). Dyshemeja e tij është zbukuruar me mozaikë shumëngjyrësh me motive gjeometrike e vegjetale.

117 Koka e Apollonit, e ashtuquajtura "Hyjnesha e Butrintit" është një vepër e bukur e artit skulptural, punuar sipas shkollës praksiteliane të shek. IV para e. sonë. Origjinali i kësaj koke ndodhet në Romë, i grabitur nga fashistët italianë.

118 Një skulpturë e rrallë e njohur me emrin Herkulanea e madhe, që i përket shkollës Praksiteliane, është gjetur nga gërmimet e paraçlirimit në Butrint.

119 Shtati i Erosit (shek. II të e. sonë) gjetur në Qesarat (Tepelenë). Bashkë me disa skulptura të tjera, ky shtat zbukuronte vilën e një skllavopronari, i cili zotëronte prona të mëdha toke në luginën e Vjosës.

120 Figurë e vogël bronxi e Erosit me delfin (shek. III të e. sonë) gjetur në Dyrrah. Ngjason me grupin e skulpturave dekorative, të cilat, duke pasur përmasa më të mëdha, zbukuronin shatërvanet e kopshteve të shtëpive skllavopronare.

121 Enë balte në trajtën e një koke fëmije (shekujt e parë të e. sonë). Tren.

122 Stoli ari — vathë, varëse, unazë të gjetura në qendra të ndryshme të vendit tonë.

123 Kanë e shishe qelqi të shek. III-të e. sonë, të zbuluara në varrezën e Kalldrunit (Koplik).

124 Enë qelqi (shekujt e parë të e. sonë). Apolloni.

125 Monedha argjendi e bronxi (shek. IV-II para e. sonë) të qyteteve Dyrrah, Apolloni, Skodra, Bylis, Amantia dhe të Epirit.

126 Pamje e kepit të Linit në rrethin e Pogradecit. Në pjesën e sipërme të kodrës janë zbuluar gjurmë të një vendbanimi të hershëm ilir. Gërmimet kanë nxjerrë në dritë dhe rrënojat e një bazilike të kohës paleokristjane.

127 Pjesë mozaiku, një nga tetë mozaikët e bazilikës së Linit (fillimi i shek. VI p.e. sonë). Në mozaik, mes gërshetave, në katrorë e rrathë janë përfytyruar shpendë nga ambjenti ujor përreth.

128 Mozaik nga dhoma qendrore e bazilikës së Linit: paraqiten figurat e bletës, peshkut dhe rozetës.

129 Pjesë mozaiku nga bazilika e Linit.

130 Stoli të shqiptarëve të hershëm, fibula, varëse, vathë (shek. VI-VIII të e. sonë).
Kultura e hershme shqiptare si vazhduese e kulturës ilire, lulëzoi në një trevë të gjërë të Shqipërisë. Bartësit e kësaj kulture, mjeshtër në punimin e metaleve, i pasuruan stolitë e lashta ilire me elemente e forma të reja të bukura. Gjurmët e kësaj tradite i gjejmë të ruajtura edhe në ditët tona.

131 Një ndër qendrat e fortifikuara të mesjetës së hershme është dhe qyteti i Sardës (Shurdhahu i sotëm). Gjendet në bregun e majtë të lumit Drin, në afërsi të Shkodrës.

Gërmimet intensive gjatë katër vjetësh zbuluan një numër të madh monumentesh. Porta kryesore e qytetit të vjetër.

132 Kështjella e Petrelës, e ngritur mbi një kodër shkëmbore para 1500 vjetësh, ka shërbyer si pikë strategjike, duke luajtur një rol historik në ngjarjet e ndryshme. Rëndësi të veçantë ka patur gjatë luftërave të Skënderbeut kundër ushtrive turke.

133 Qyteti muze i Beratit, qyteti i njëmijë dritareve, mbi të cilin zotëron një kështjellë e madhe që ngrihet në majën e kodrës në të djathtë të lumit Osum. Që në kohët më të lashta deri në shekujt XIII-XIV qyteti ka qenë zhvilluar brenda mureve rrethuese.

134 Kështjella e Shkodrës, ose, siç njihet sipas legjendës popullore Rozafa, lidhet me qytetërimin ilir dhe me emrat e prijësave të mesjetës shqiptare. Muret e saj mesjetare të ngritur mbi themele të kohës ilire, janë përforcuar me shtatë kulla.

135 Në veriperëndim të kryeqytetit tonë, gjendet qyteti piktoresk i Krujës. Mbi shkëmbinjtë masivë ngrihet kalaja vigane, në muret dhe kullat e së cilës është shkruar epopeja 25-vjeçare e luftrave skënderiane për liri kundër pushtuesit të egër anadollak.

136 Pamje e kështjellës mesjetare të Lezhës.

137 Rrëzë Malit të Gjërë shtrihet qyteti muze i Gjirokastrës. Në mes të qytetit, mbi një kodër shkëmbore, zë një pozicion dominues kalaja e saj madhështore nga më të bukurat dhe nga më të mirëmbajturat në Shqipëri. Themelet e saj i përkasin shekullit VI të e. sonë.

138 Pjesëmarja e studentëve të Universitetit Shteteror të Tiranës në gërmimet arkeologjike ka për qëllim lidhjen e teorisë me praktikën, që i shërben revolucionarizimit të shkollës së re.
Pamje nga gërmimet në qytezën e Linit (Pogradec), në vendbanimin prehistorik të Maliqit (Korçë) dhe në tumat e Kënetës (Kukës).

139 Ngritja e muzeumeve në vendin tonë shërben për edukimin patriotik të masave punonjëse dhe për t'i njohur ato me kulturën e lashtë të të parëve.
Brezi i ri dhe historia mijëravjeçare e Atdheut.

LEGENDES

1 Au Sud de Saranda, sur un piton qui surmonte le lac, se trouvent les ruines de la cité antique de Bouthroton (Butrint). Le lac est relié à la Mer ionienne au moyen d'un canal. On y trouve des citadelles et des tours de vigies remontant au Moyen Age.

2 La porte à arc faux de la cité illyrienne de Çuka d'Ajtoj (IVe s. avant notre ère). Au fond, la plaine de Vrina (La Kestrina antique). Saranda.

3 Les ruines d'une maison d'habitation à rangée de colonnes (IIe s. avant notre ère), dégagées récemment dans la ville d'Antigonéa (Gjirokastra).

4 La société féodale, qui voyait le jour et se consolidait sur les ruines du système esclavagiste, s'est trouvée très tôt devant le besoin de protéger ses villes et ses principales artères de la poussée des barbares, et, plus tard, des hordes ottomanes. La ville actuelle de Kruja est nichée dans une mer d'oliviers, parmi lesquels se dressent les maisons à plusieurs étages. Elle est rattachée, avec son château fort, à une des épopées les plus brillantes de l'histoire millénaire du peuple albanais, à sa résistance indomptable contre la poussée turque.

5 La ville-musée de Gjirokastra, la ville aux deux mille gradins, est construite sur un hérissement de collines qui s'élèvent pour aboutir à une arête calcaire, sur laquelle le château fort dresse sa silhouette.

6 Shkodra, la ville de la vie nouvelle, d'une industrie moderne et de bâtiments à plusieurs étages, a une histoire ancienne. Elle était, naguère, la capitale de l'Etat d'Illyrie. Au fond, sur une élévation à éperons, se dresse imposant le château fort de Rozafa.

7 Les instituteurs de Kolonja ont voulu faire avancer l'initiative visant à ce que la science redevienne l'apanage des masses dans notre pays. Ainsi ils ont trouvé les traces d'un centre préhistorique néolithique en 1967. Des fouilles triennales leur ont permis de mettre au jour un grand nombre de fours de briques à cuire la céramique et un riche inventaire d'articles finis, qui frappent par l'harmonie de leurs formes et la grande richesse des dessins.
Vase de terre cuite, reproduisant des motifs spiraliques, dégagé à Kamnik (Kolonja). Il remonte au néolithique récent.

8 Terracotta peinte du néolithique récent. Kamnik.

9 A l'époque du néolithique, le rôle de la femme dans la reproduction du genre humain et l'économie porte les anciens habitants à créer le culte de la femme-mère. Ce motif est traité dans des figures de terre cuite.
Terracotta anthropomorphe. Kamnik.

10 Terracotta peinte du néolithique récent. Maliq (Korça).

11 Le crépitement d'un excavateur avec ses bennes de raclage a réveillé de son sommeil multimillénaire le site d'une agglomération, dont les habitations se trouvaient à côté des eaux. C'est durant des travaux de drainage et de bonification des marais de Maliq qu'ont été excavés les premiers objets. Leur découverte a été suivie par des fouilles qui ont duré cinq ans. Elles ont porté au jour une civilisation qui s'amorce au néolithique récent pour rejoindre les dernières phases de l'âge du bronze. Vestiges de la cité lacustre: les pilotis formant un plancher grossier, sur lequel s'élevaient les habitations de forme rectangulaire, aux parois de roseaux enduites tant à l'intérieur qu'à l'extérieur de torchis (âge du cuivre).

12 Le travail quotidien a permis à l'homme de former ses outils de travail. Haches et marteaux de pierre (âge du cuivre). Maliq.

13 Outils d'os et de cuivre (âge du cuivre). Maliq.

14 Parmi les trouvailles qui témoignent des premiers métiers des anciens habitants de notre pays sont des pesons pour les filets de pêche et des anneaux d'ensouple pour métier à tisser (âge du cuivre). Maliq.

15 Les fours, dont les ruines ont été synthétisées dans cette maquette qui donne la représentation complète de l'une des formes employées pour cuire la céramique (âge du cuivre). Maliq.

16 La période énéolithique est celle de la formation des premiers éléments illyriens, qu'on remarque surtout dans les formes des récipients au corps biconique et de ceux à goulot long de terracotta (âge du cuivre).
Vases de terre cuite (âge du cuivre). Maliq.

17 Formes de vases qui resteront en usage plus tard dans la civilisation illyrienne (âge du cuivre). Maliq.

18 Récipients de terre cuite de l'âge du bronze. Maliq.

19 Figurine de femme exécutée en terre cuite (âge du cuivre). Maliq.

20 Figurine de femme exécutée en terre cuite (âge du cuivre). Maliq.

21 Tumulus illyrien à Pazhok (Elbasan), un des tumuli illyriens les plus anciens mis au jour dans notre pays. C'est au milieu de l'âge du bronze qu'on voit apparaître chez les Illyriens la coutume d'ensevelir dans des tumuli. Au-dessus de la tombe initiale, qu'on ouvrait habituellement au centre du tumulus, on amassait une grande masse de terre où étaient ensevelis plus tard les membres du *fis* (la gens). Sur la photo n° 21 on voit la sépulture centrale et l'anneau symbolique de pierres entourant le tumulus.

22 Hache de bronze de type albano-dalmate (âge du bronze). Shelcan (Elbasan).

23 Pot de terre cuite remontant à environ 1500 ans avant notre ère. Pazhok (Elbasan).

24 La différenciation économique et sociale chez les Illyriens a entraîné, dès l'âge du bronze, l'apparition des armes. Le développement économique a mis les Illyriens en contact avec les grands centres de la Méditerranée, ce qui leur a permis de perfectionner ultérieurement leurs armes.
Poignard et épées de bronze (âge du bronze). Districts de Mati, Vlora et Gjirokastra.

25 Pointes de lances illyriennes. Districts de Mati et d'Elbasan.

26 La nature a abrité les premiers hommes dans son sein. Les premières habitations de l'homme ont été les grottes. Une vue de la grotte de Tren (Korça).

27 Terracotta peinte (commencement de l'âge du fer). Tren.

28 Vue de la roche de Spilé. Tren.

29 Peinture cynégétique sur le rocher de Spilé dans le village de Tren. Il s'agit de la plus ancienne peinture trouvée dans notre pays et remontant à la première période du fer. La place importante qu'avait la chasse dans l'économie des habitants de Tren a inspiré au chasseur et peintre préhistorique ce dessin d'une scène de la vie et de l'activité quotidienne. Il reproduit une scène de chasse avec des cavaliers armés, suivis par la meute, en train de courir un chevreuil.

30 Vase peint qui continue la tradition de l'âge du bronze à l'âge du fer.

31 Terracotta peinte (première période du fer). Vodhina (Gjirokastra).

32 Le développement économique chez les Illyriens de la haute époque, la création des premières formations d'Etat et l'étendue qu'ont pris les guerres entre les divers groupes de la population ont entraîné l'amélioration des équipements militaires. Le casque fait partie de cet équipement. Il a été introduit depuis le VIIe siècle avant notre ère et se continue jusqu'au IIIe siècle avant notre ère. Casque illyrien à Mati.

33 Tumulus illyrien après les fouilles. Këneta (Kukës).

34 Œnochoé de bronze (première période du fer). Tirana.

35 Fibule illyrienne de bronze à pendentif représentant une figurine de femme stylisée (première période du fer). Mati.

36 Au village de Gajtan, près de Shkodra, se trouve une des fortifications les plus anciennes de notre pays.
Vue du piton de la cité de Gajtan: porte et murs de ceinture construits avec de grands blocs de pierres grossières.

37 Tronçon de mur de ceinture en pierres appareillées à sec (première période du fer). Cité de Kalivo (Saranda).

38 L'essor ultérieur des forces productives et l'instauration des nouveaux rapports esclavagistes dans la production ont amené la construction de plusieurs cités et villes en Illyrie, et, plus tard, leur épanouissement et celui de la civilisation illyrienne, qui prend désormais les traits d'une civilisation citadine. Tronçon de mur de ceinture (IVe siècle avant notre ère). Cité de Xibri (Mati).

39 Mur de ceinture et trois tours de vigies rectangulaires de la cité de Zgërdhesh (IVe siècle avant notre ère). Kruja.

40 Des fouilles, qui ont duré plusieurs années, ont révélé à Jerma (Gjirokastra) le nom ancien de l'ancienne ville illyrienne d'Antigonéa et de nombreux matériaux de l'économie des villes se rapportant à l'architecture et au problème ethnique des contrées de la Chaonie.
Pâté d'habitations dans un quartier de la ville (IIIe-IIe siècle avant notre ère). Antigonéa.

41 Vue partielle du piton où se trouvait la ville illyrienne d'Amantia et son stade. Il s'agit du seul stade antique dégagé jusqu'ici dans notre pays. (IIIe-IIe siècle avant notre ère). Vlora.

42 Figurine de bronze d'un pugiliste, dégagée durant les fouilles d'Amantia.

43 La colline où s'étendait la ville de Phoïnicé, une des villes fortifiées les plus riches de l'Epire.
Le Thésauros, l'immeuble qui servait d'entrepôt des richesses citadines (IVe-IIIe siècle avant notre ère).

44 La ville illyrienne de Lissos, fondée à la fin du IVe siècle avant notre ère. Les fouilles de ces dernières années ont restitué des tronçons du mur d'enceinte et huit portes, construites à différentes périodes. Une porte intérieure de la ville (Ier siècle avant notre ère).

45 Un succès de notre archéologie de ces dernières années est la mise au jour du nom de la citadelle illyrienne de Krotina dans l'arrondissement de Berat. Son nom était Dimale. La ville a joué un rôle important dans les événements historiques de notre pays durant les IIIe-IIe siècles avant notre ère.
Le portique de la ville à sept niches.
La tuile timbrée qui porte le nom de *Dimalitan*, "des Dimalites, les habitants de Dimale".

46 Sur les roches de la Gradishta de la Basse-Selce (Pogradec), où jadis se dressait une ville illyrienne puissante, a été mis au jour un tombeau monumental du IIIe siècle avant notre ère, au cénotaphe orné d'une colonnade de style ionique, à casque et écu ainsi que la pièce pour l'inhumation.

47 Des objets du tombeau monumental qui ont vu le jour après 22 siècles de ténèbres. C'est une attestation de l'art d'une société développée.
Boucle de ceinture reproduisant une scène de combat. Le relief représente quatre combattants, trois cavaliers et un homme de pied. La boucle a une place spéciale dans le répertoire de l'art illyrien.
Boucles d'oreille à tête de nègre, taillées dans des grenats. Les cheveux sont exécutés en filigrane.
Distinctif d'or ouvragé à battée et en filigrane.
Boucles d'oreille ayant au centre un bouton rond. De son milieu jaillit une rosette entourée de décorations insérées concentriquement. On y discerne Eros, le dieu de l'amour, qui survole une pierre.

48 Les tumuli de Kuçi i Zi ont restitué une foule d'objets de bronze employés comme parures. Il s'agit de bracelets, pendentifs sous forme d'oiseau, d'homme, etc., et qui témoignent d'un essor très grand de la métallurgie chez les Illyriens dans la première période du fer.
Parures illyriennes (VIIIe siècle avant notre ère). Kuçi i Zi (Korça).

49 Les femmes illyriennes accordaient un grand soin à la parure de leur corps et de leur port vestimentaire. On distingue, dans les nombreuses pièces vestimentaires, des fibules

d'argent et de bronze, imitations et productions originales, des épingles d'argent et de bronze, boutons de poitrine, pour la parure et la défense.
Parures illyriennes (IVe-IIe siècle avant notre ère). Mati et Gajtan.

50 Œnochoé de terre cuite, agrémentée de motifs incisés, triangles et cercles emboutis de blanc (première période du fer). Këneta (Kukës).

51 Vases illyriens de la première période du fer. Mati.

52 Il est rapporté de source historique que les Illyriens ont passé pour maitres dans le traitement des métaux. Cette aptitude est observée aussi dans les nombreux matériaux archéologiques de fer et de bronze dégagés dans notre pays. Le cippe funéraire des IIe-IIIe siècles de notre ère, mis au jour dans la région de Korça, représente deux forgerons battant le fer sur l'enclume.

53 Outils de travail en fer des IVe-IIe siècles avant notre ère. Mati – Shkodra – Antigonéa.

54 Autour du IIIe siècle avant notre ère apparait dans la vie artistique de nos villes illyriennes, à côté de l'art décoratif, la sculpture illyrienne, qui traduit habituellement d'une façon réaliste la figure de l'homme et s'écarte de l'idéalisation de la sculpture grecque. Dans le traitement de cette figure, le sculpteur illyrien a accordé une importance particulière au costume illyrien de l'époque.
Buste de femme en costume illyrien. Pierre (IIe siècle avant notre ère). Dimale.

55 Statue de femme en costume illyrien. Pierre (IIIe-IIe siècle avant notre ère). Vlora.

56 Buste d'une femme illyrienne nommée Kleitia. Pierre (IIe siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

57 Stèle funéraire d'une Illyrienne nommée Lepidia (Ier siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

58 Cippe d'une femme en costume illyrien (IIe-Ier siècle avant notre ère). Apollonia.

59 Relief d'une jeune fille en costume illyrien (IIIe siècle avant notre ère). Belsh (Elbasan).

60 Les villes illyriennes de notre pays ont donné un grand nombre de figurines de bronze, qui représentent des athlètes, les hommes du commun, et tout particulièrement des figures concernant la mythologie de l'époque. Figurine de bronze représentant un athlète (IVe-IIIe siècle avant notre ère). Amantia.

61 Figurine de bronze de Poséidon (une représentation mythologique du dieu des mers), du IIe siècle avant notre ère. Antigonéa.

62 Figurine de bronze du IIe siècle avant notre ère. Amantia.

63 Sphinx, corps d'oiseau et tête de femme, commun dans la mythologie antique. IIe siècle avant notre ère. Antigonéa.

64 Figurine de bronze représentant un berger des premiers siècles de notre ère. District d'Elbasan.

65 Figurine de bronze d'Artémis. Représentation mythologique de la déesse chasseresse (premiers siècles de notre ère). Shkodra.

66 Dans les VIIe-VIe siècles avant notre ère, sur les côtes de notre pays viennent s'installer des colons hellènes de Corinthe et de Corcyra. Ces colons ont fondé, dans des territoires où habitaient des Illyriens, les villes de Dyrrhachion, Apollonia et Bouthroton, lesquelles plus tard sont devenues des centres importants d'où également l'influence hellène a pénétré en Illyrie. Ces villes étaient entourées par des murs de ceinture; un pan de ces murs a été découvert pendant des fouilles archéologiques.
Un pan des murs de ceinture (IVe siècle avant notre ère). Apollonia.

67 Dans les centres des anciennes villes de Dyrrhachion, Apollonia et Bouthroton où se dressaient un grand nombre de bâtiments sociaux ou destinés au culte: théâtres, gymnases, palestres, bibliothèques, temples, colonnades et portiques. Ces monuments ont été élevés au prix de la sueur et de la peine de centaines de milliers d'esclaves et du menu peuple.
Le centre d'Apollonia avec l'immeuble des Agonothètes (lieu d'assemblée), la bibliothèque, une des routes principales, et, dans le fond, l'église du XIVe siècle.

68 L'obélisque, symbole de la divinité Apollon, considéré par les citadins comme le fondateur de la ville qui porte son nom, Apollonia. Le mur de soutènement de la colline où s'érige le temple d'Artémis (IIIe siècle avant notre ère). Apollonia.

69 Vestiges d'un temple de l'époque romaine, du IIIe siècle avant notre ère.

70 L'Odéon, salle de concert et de déclamation (IIe siècle avant notre ère). Au fond à gauche, le portique agrémenté de la colonnade à 17 niches, qui portaient dans leurs enfoncements pratiqués dans le mur des statues des hommes les plus illustres de la ville et des héros du temps. Apollonia.

71 Figurine de bronze d'une danseuse. Apollonia.

72 Au IVe siècle avant notre ère, dans la ville d'Apollonia est réalisé l'aménagement des sources qui jaillissaient en différents points du piton de l'acropole. Elles sont acheminées dans une fontaine monumentale qui a été déblayée durant ces dernières années.
Cette fontaine constitue un imposant monument architectural. Le Nymphée d'Apollonia est un des plus beaux exemplaires dégagés sur le pourtour de la Méditerranée. Le Nymphée (fontaine monumentale) des IVe-IIIe siècles avant notre ère. Apollonia.
Figurine de terre cuite: une femme portant une cruche sur la tête.

73 Stèle funéraire, qui représente une scène d'amazonomachie. A droite un écu illyrien. Apollonia. IIIe siècle avant notre ère.

74 Sur la présence des Illyriens et leur installation dans les villes antiques de notre côte, les nombreuses inscriptions funéraires des nécropoles portent aussi témoignage.
Cippe funéraire portant un nom illyrien, agrémenté de la tête de Méduse (IIIe siècle avant notre ère). Apollonia.

75 Cippe funéraire représentant le combat de deux coqs (IIIe siècle avant notre ère). Apollonia.

76 Colonne dorique d'un grand temple encore debout au voisinage d'Apollonia. Chapiteaux des types ionique et corinthien trouvés à Dyrrhachion, Apollonia et Dimale.

77 Les cours et les jardins des maisons des propriétaires d'esclaves étaient agrémentés de fontaines jaillissantes admirables, en marbre gravé. Partie d'une fontaine qui représente une nef en mer, ornée d'attributs marins.

78 Les principales pièces des maisons les plus riches étaient pavées de dalles de marbre ou bien agrémentées de mosaïque. Plancher en mosaïque polychrome à ornements géométriques des IIe-IIIe siècles de notre ère. Apollonia.

79 Une des charmantes mosaïques mise au jour à Apollonia (IIe-IIIe siècle de notre ère). A l'intérieur d'une ample corniche sont reproduites différentes figures comme des chevaux ailés, poissons, etc., combinées avec des pierres cubiques de 19 nuances. Au centre se trouve une Néréide (une des filles du dieu de la mer) sur un dauphin, qui cingle les vagues.

80 Le plancher d'une pièce à Apollonia: une mosaïque de contenu mythologique (IIe-IIIe siècle de notre ère). Achille (le héros de la guerre de Troie) soutenant Penthésilée, blessée par lui durant les combats.

81 La cour d'une maison d'habitation des IIe-IIIe siècles de notre ère à Apollonia. Elle est pavée de dalles, et entourée du portique pavé de mosaïque aux motifs géométriques et floraux.

82 L'art du potier avait atteint, dans le monde antique, à un haut niveau artistique. On fabriquait à cette époque des vases aux formes parfaites, reproduisant des scènes mythologiques et des figures humaines. Amphore à figures noires du Ve siècle avant notre ère. Apollonia.

83 Pithos (jarres servant à la conservation des denrées alimentaires) des VIe-Ve siècles avant notre ère. Apollonia.

84 Cratère à figures rouges, employé habituellement pour le vin (IVe siècle avant notre ère). Apollonia.

85 Coupe à deux anses du type Gnatia (IIIe-IIe siècle avant notre ère) agrémentée de motifs exécutés en blanc. Trouvée dans les tumuli de Mati.

86 Parmi les nombreux objets excavés à Apollonia, l'attention est attirée par les sculptures, dont la plus grande partie se trouve actuellement exposée dans le musée d'Apollonia. Ces œuvres charmantes sont des témoins tacites d'un très grand essor économique, de l'épanouissement culturel et artistique de ce grand centre de la civilisation esclavagiste gréco-romaine sur notre côte. La galerie bordée de sculptures. Musée d'Apollonia.

87 Haut-relief sur pierre: Atlas (le titan qui supporte la voûte céleste). Détail architectonique du IIe siècle avant notre ère. Apollonia.

88 Buste d'une femme nommée Bilia, œuvre des IIe-IIIe siècles de notre ère. De son visage émane douceur, fraicheur et pureté.

89 Statue sans tête d'Apollon, sculpture parfaite qui témoigne de son culte dans Apollonia en Illyrie (IIe-IIIe siècle de notre ère).

90 Petite statue d'Athéna, œuvre de Kheueomène. Réplique d'après l'original de Phidias.

91 La tradition antique écrite considère Apollonia comme la ville des arts et des écoles philosophiques et oratoires, ce qui a fait sa renommée parmi les autres villes antiques. Tête de Démosthène, éminent philosophe et patriote athénien, exécutée en marbre (IIe-IIIe siècle de notre ère).

92 Statue d'un magistrat (marbre) du IIIe siècle avant notre ère. Apollonia.

93 Buste d'un homme du IIIe siècle avant notre ère, dégagé à Apollonia. L'exécution dénote le ciseau d'un maitre de la sculpture.

94 Le fleuve Vjosa (Aoos), qui jouait un rôle important dans la vie économique d'Apollonia, du fait qu'il la reliait à la mer, a donné naissance à un culte. La Vjosa personnifiée se trouve représentée aussi sur des objets sculptés et les monnaies d'Apollonia. Statue représentant la Vjosa (IIe siècle avant notre ère). Apollonia.

95 Le talent uni à de profondes connaissances anatomiques a permis au sculpteur d'exécuter avec un réalisme frappant cette merveilleuse statue de jeune homme en marbre blanc.
Statue de jeune homme portant une corbeille. (IIe siècle de notre ère). Apollonia.

96 Figurine de femme en terracotta colorée du VIe siècle avant notre ère. Apollonia. Il s'agit d'un ouvrage de l'art archaïque hellénique qui confirme les liens qu'Apollonia entretenait avec Corinthe.

97 Figurine en terracotta d'une femme tenant par la main droite un enfant et le nourrissant de sa main gauche (IIIe-IIe siècle avant notre ère). Apollonia.

98 Figurine de terracotta, trouvée dans la nécropole de Dyrrhachion, qui porte un costume caractéristique (IIe-Ier siècle avant notre ère).

99 L'art de la mosaïque apparait très tôt dans la ville de Dyrrhachion. Une des productions les plus anciennes dégagées ici est cette mosaïque des IVe-IIIe siècles avant notre ère, exécutée avec des graviers en brun, noir, rouge et blanc, qui représente une tête de femme entourée d'ornements floraux.

100 Les restes des bains publics. (Ier-IIe siècle de notre ère). Dyrrhachion.

101 Un des plus importants monuments mis au jour à Dyrrhachion est l'amphithéâtre, construit au IIe siècle de notre ère. Il s'agit de l'une des unités les plus grandes construites à Dyrrhachion, qui peut être comparée aux amphithéâtres renommés des temps antiques. Dans ces monuments, lieux de plaisir pour les esclavagistes, étaient organisées des représentations artistiques et des combats de gladiateurs, ou bien des combats entre les gladiateurs et les bêtes fauves.

102 Le mouvement des spectateurs dans l'amphithéâtre était effectué au moyen de galeries, couloirs et portes différentes.
Galerie intérieure de l'amphithéâtre. Dyrrhachion.

103 Vases à figures rouges (IIIe siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

104 Amphore à figures rouges (IIIe siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

105 Amphore à figures rouges (IIIe siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

106 Objets de parure en or (IIe-Ier siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

107 Fragment de relief d'un sarcophage. Dyrrhachion.

108 Sarcophage du IIe siècle de notre ère. Dyrrhachion.

109 Hermès d'Asclépios (le dieu de la médecine). Pierre (IIe siècle avant notre ère). Dyrrhachion.

110 Buste de jeune fille (marbre) du IIe siècle avant notre ère. Dyrrhachion.

111 Au Sud de Saranda, sur l'une des collines du promontoire de Ksamil, florissait, il y a vingt siècles, une des villes les plus anciennes et les plus belles de notre pays, Butrint (Bouthroton). Les fouilles archéologiques ont mis au jour des monuments architectoniques admirables, des

œuvres précieuses et rares des arts figuratifs, de nombreux articles d'usage quotidien. La colline de la ville était ceinte de trois rangées de murs, de tours de vigies. Six portes en commandaient l'accès. La grande porte de la ville (IVe siècle avant notre ère) est la mieux conservée et la plus admirable; elle a 5 mètres de haut.

112 A environ 200 mètres à gauche de la grande porte se trouve la Porte du Lion, qui tient ce nom du bas-relief de l'arche qui représente un lion déchirant une tête de bœuf. (IVe siècle avant notre ère).

113 Vue du centre de la ville de Bouthroton. Les ruines du théâtre, des IVe-IIIe siècles avant notre ère, de maisons d'habitation avec cour à péristyle, et des thermes du IIe siècle de notre ère.

114 Maison d'habitation des IIe-IIIe siècles de notre ère. Bouthroton.

115 Buste de jeune homme (marbre) du IIe siècle avant notre ère. Bouthroton.

116 Un des plus charmants monuments de cette ville est le Baptistère, œuvre de l'art paléochrétien (Ve siècle de notre ère). Son plancher est orné de mosaïques polychromes, aux motifs géométriques et végétaux.

117 La plus belle œuvre de l'art sculptural, trouvée à Butrint, est une tête d'Apollon, dite "Déesse de Butrint". C'est une œuvre parfaite, exécutée dans la manière de l'école de Praxitèle au IVe siècle avant notre ère. L'original se trouve au musée de Rome où l'ont emporté les fascistes italiens.

118 Une sculpture connue sous le nom de La grande Herculanie, qui appartient à l'école de Praxitèle, a été trouvée durant les fouilles effectuées avant la libération à Butrint.

119 Statue d'Eros (IIe siècle de notre ère), trouvée à Qesarat (Tepelena). Cette statue ornait, avec d'autres sculptures, une villa d'un propriétaire d'esclaves, qui avait de grands domaines dans la vallée de la Vjosa.

120 Figurine de bronze d'Eros au dauphin (IIIe siècle de notre ère), trouvée à Dyrrhachion. Elle ressemble au groupe des sculptures décoratives de dimensions plus grandes qui ornaient les jets d'eau des jardins des maisons d'esclavagistes.

121 Vase de terre cuite représentant une tête d'enfant (premiers siècles de notre ère). Tren.

122 Objets de parure en or: boucles d'oreille, pendentifs, bague, trouvés dans plusieurs sites de notre pays.

123 Broc et bouteille du IIIe siècle de notre ère, mis au jour dans la nécropole de Kalldrun. Koplik.

124 Gobeleterie de verre des premiers siècles de notre ère. Apollonia.

125 Monnaies d'argent et de bronze (IVe-IIe siècle avant notre ère), des villes de Dyrrhachion, Apollonia, Shkodra, Byllis, Amantia et de l'Epire.

126 Vue du promontoire de Lin, dans le district de Pogradec. Dans la partie supérieure de la colline on a mis au jour des traces d'une ancienne agglomération illyrienne. Les fouilles ont excavé aussi les ruines d'une basilique de l'époque paléochrétienne.

127 Détail d'une mosaïque. C'est l'une des huit mosaïques de la basilique de Lin (commencement du VIe siècle avant notre ère). Au centre des tresses, dans des carrés et médaillons, sont représentés des oiseaux aquatiques.

128 Une mosaïque de la pièce centrale de la basilique de Lin. Y sont représentés des motifs d'abeilles, de poissons et des rosettes.

129 Détail de la mosaïque. Basilique de Lin.

130 Parures des Albanais anciens: fibules, pendentifs, boucles d'oreille (VIe-VIIIe siècle de notre ère).
La civilisation du Haut Moyen Age albanais, en tant que continuation de la civilisation illyrienne, s'est épanouie dans une vaste région de l'Albanie. Les porteurs de cette civilisation, maîtres dans le traitement des métaux, ont enrichi les anciennes parures illyriennes de nouveaux éléments et de nouvelles formes d'une excellente venue. Les traces de cette tradition se retrouvent encore de nos jours.

131 Parmi les centres fortifiés du Haut Moyen Age on compte aussi la ville de Sarda (le Shurdhah actuel). La ville se trouve sur la berge gauche du cours du Drin, au voisinage de Shkodra. Des fouilles quadriennales ont permis d'y mettre au jour un grand nombre de monuments. La principale porte de la ville ancienne.

132 La citadelle de Petrela, construite sur un contrefort rocheux il y a 1500 ans, a servi de point stratégique, jouant un rôle historique remarquable. Elle a assumé une importance particulière durant la lutte de Skanderbeg contre les troupes ottomanes.

133 La ville-musée de Berat, la ville aux mille fenêtres, est surmontée par un grand château qui se dresse sur le sommet de la colline à droite du cours de l'Osum. Depuis les temps les plus anciens et jusqu'aux XIIIe-XIVe siècles la ville n'avait pas débordé l'enceinte.

134 Le château fort de Shkodra, ou bien de Rozafa, nom sous lequel il est connu d'après la légende populaire, se rattache à la civilisation illyrienne et aux noms des princes albanais du Moyen Age. Ses murs médiévaux, érigés sur des fondations de l'époque illyrienne, sont renforcés par sept tours.

135 Au N.-O. de notre capitale se trouve la ville pittoresque de Kruja. Sur les roches massives se dresse le château fort géant, dont les murs et les tours ont enregistré l'épopée des 25 ans de guerres soutenues par Skanderbeg pour la liberté contre le rude conquérant anatolien.

136 Vue partielle du château fort médiéval de Lezha.

137 Au piémont du Mali Gjërë s'étire la ville-musée de Gjirokastra. Au centre de la ville, sur un promontoire rocheux, dans une position dominante, se dresse majestueux le château fort, un des plus pittoresques et des mieux conservés d'Albanie. Ses fondations remontent au VIe siècle de notre ère.

138 La participation des étudiants de l'Université d'Etat de Tirana aux fouilles archéologiques se propose de rattacher la théorie à la pratique, ce qui sert à la révolutionnarisation de la nouvelle école.
Vues des fouilles dans la cité de Lin (Pogradec), dans les tumuli de Këneta (Kukës) et dans l'agglomération préhistorique de Maliq (Korça).

139 La fondation des musées sert dans notre pays à l'éducation patriotique des masses laborieuses. On leur fait connaître ainsi la civilisation de nos ancêtres.
La jeune génération est mise en face de l'histoire millénaire de la Patrie.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1 South of Saranda, on a hill near the lake are found the ruins of the ancient city of Bouthroton. It is connected with the Ionian sea by means of a canal. Fortresses and towers of the Middle Ages are still preserved here.

2 The gate with a false arch at the Illyrian site of Çuka of Ajtoj (IVth century before our era); in the background the plain of Vrina (ancient Kestrina). Saranda.

3 The ruins of a dwelling-house with colonnades (IInd century before our era) found during recent excavations in the ancient city of Antigonea, Gjirokastra district.

4 From its very beginning the feudal society, born on the ruins of the slave-owning society, was faced with the need to defend the cities and the main roads from the attacks of the Barbarians and, later, of the Ottoman hordes.
The present city of Kruja, with its olive-clad hills from which rise multi-storied houses, and its legendary castle are connected with one of the most brilliant epics of the age-old history of the Albanian people — with their heroic resistance to the Turkish armies.

5 The museum city of Gjirokastra, the City of Two Thousand Stairs, is built on the slopes of hills rising around a rocky peak on which rises the fortress.

6 Shkodra, city with new life, with modern industries and numerous new buildings, boasts of an ancient history, too. Once it was the main centre of the Illyrian State. In the background, towering above vertical cliffs, stands the majestic Rozafa fortress.

7 In 1967 the teachers of Kolonja district, carrying on the initiative of involving the broad masses of our country in scientific research work, found the traces of a prehistoric Neolithic centre. Three years of excavations unearthed a number of kilns for baking ceramics as well as a rich collection of pottery, in which the harmony of forms and the wide range of painted motifs are conspicuous.
Painted earthenware pot with spiral motifs (late Neolithic). Kamnik, Kolonja.

8 Painted earthenware pot (late Neolithic). Kamnik.

9 Woman's role in life's regeneration and in the economy of the Neolithic Age led the ancient inhabitants to the cult of the woman-mother, expressing it by means of baked earthenware figurines.
Anthropomorphic earthenware pot. Kamnik.

10 Painted earthenware pot (late Neolithic). Maliq (Korça).

11 The noise of the excavator disturbed the slumber of a thousand-year-old dwelling site, built on the lake's shore. The workers draining the Maliq swamp led to the discovery of the first objects. Five years of systematic excavations followed, bringing to light a culture which begins from the late Neolithic and continues up to the end of the Bronze Age. Remains of a dwelling site on piles. The piles, on which were built the rectangular-shaped huts with wicker walls plastered inside and outside with mud mixed with straw (Copper Age).

12 It was in the process of daily work that man created his work tools. Stone axes and hammers (Copper Age). Maliq.

13 Work tools made of bone and copper (Copper Age). Maliq.

14 Among the finds connected with the different trades practised by the ancient inhabitants of our country are fish-net weights and spinning wheel axles (Copper Age). Maliq.

15 The kilns discovered at Kamnik of Maliq have also been represented in this small object giving the pattern of one of the kilns used for baking pottery.
Miniature kiln (Copper Age). Maliq.

16 The Eneolithic Age is the period of the creation of the first elements of Illyrian culture expressed mainly in biconical pots and long-necked vessels.
Earthenware vessel (Copper Age). Maliq.
Earthenware pot (Copper Age). Maliq.

17 Forms of pots which continued to be used later on by the Illyrians (Copper Age). Maliq.

18 Pots with two handles (Bronze Age). Maliq.

19 Terra cotta figurine of a woman (Copper Age). Maliq.

20 Terra cotta figurine of a woman (Copper Age). Maliq.

21 An Illyrian tumulus at Pazhok (Elbasan district), one of the earliest Illyrian burial grounds discovered so far in our country. From the middle of the Bronze Age Illyrians adopted the custom of burying their dead in tumuli. Over the central grave was heaped a mound of earth, in which were buried the other members of the tribe.
In picture No. 21 one can see the central grave with the symbolic stone ring surrounding the tumulus.

22 Bronze axe of the Albanian-Dalmat type (Bronze Age). Shelcan, Elbasan.

23 Earthenware pot (1,500 years before our era) found at Pazhok. Elbasan.

24 The social-economic differentiation among the Illyrians since the Bronze Age brought about the introduction of the use of weapons. Due to their economic development the Illyrians came into contact with the centres of Mediterranean civilization. This gave them the possibility to further improve their weapons.
Bronze dagger and swords (Bronze Age) unearthed in the Mati, Vlora and Gjirokastra districts.

25 Illyrian spearheads unearthed in Mati and Elbasan districts.

26 Nature sheltered ancient man in her own bosom. Man's first dwelling places were the caves. View of the Tren cave (Korça).

27 Painted earthenware pot (early Iron Age). Tren.

28 The Spile Rock. Tren.

29 Picture representing a hunting scene on the Spile Rock. Tren. It is the oldest picture known in our country, belonging to the first period of the Iron Age.
The important place hunting occupied in the economy of the inhabitants of the Tren village has inspired the prehistoric hunters and painters to draw a scene from their everyday life. The picture represents armed horsemen with dogs hunting a deer.

30 Painted earthenware pot. Though of the Iron Age, it bears features characteristic of the Bronze Age.

31 Painted earthenware pot (early Iron Age). Vodhina, Gjirokastra.

32 The early economic development of the Illyrians, the creation of the first state formations as well as the continuous wars among the different tribes brought forth the improvement of their fighting accoutrements. The helmet was introduced in the VIIth century before our era and remained in use up to the IIIrd century before our era.
Illyrian helmet. Mati.

33 An Illyrian tumulus after the excavation. Këneta (Kukës).

34 Bronze jug (early Iron Age). Tirana district.

35 Illyrian bronze fibula (early Iron Age) ringed with stylish woman figurine. Mati.

36 At Gajtan village in the vicinity of Shkodra is situated one of the oldest fortifications of our country. View of the Gajtan citadel, of its gate and surrounding walls built of huge unhewn stone blocks.

37 Part of the surrounding wall of the citadel, built of hewn stone laid without mortar (early Iron Age). Kalivo citadel, Saranda.

38 The further development of the productive forces and the establishment of the new slave-owning relations in production brought about the building of several cities and fortified towns throughout Illyria. The Illyrian culture flourished, assuming, by this time, the features of an urban civilization.
Part of a surrounding wall (IVth century before our era). Fortified town of Xibër, Mati.

39 The surrounding wall of the fortified town of Zgërdhesh, with its three rectangular-shaped watch towers (IVth century before our era). Kruja.

40 Excavations over several years in Jerma (Gjirokastra) brought to light the name of the ancient Illyrian city of Antigonea and many materials concerning the economy of the Illyrian cities, their architecture and the ethnic background of the Caonian regions. Buildings in a city quarter (IIIrd-IInd centuries before our era). Antigonea.

41 Partial view of the hill on which the Illyrian city of Amantia and its stadium were situated. This is the only stadium of antiquity so far discovered in our country (IIIrd-IInd centuries before our era). Vlora.

42 Bronze figurine of a boxer, found during excavations in Amantia.

43 The hill on which the city of Phoinike was located. It was one of the richest fortified cities in Epirus.
The Thesaurus, a storehouse of the city's wealth (IVth-IIIrd centuries before our era).

44 The Illyrian city of Lissos, founded at the end of the IVth century before our era.
In recently conducted excavations, there were unearthed parts of the surrounding wall and eight gates built in different periods. City's inner gate (Ist century before our era).

45 Another success of our archaeology is the recent discovery of the original name of the Illyrian fortress of Krotina, in Berat district. It was once called Dimale. This city played an important role in the historic events of our country during the IIIrd-IInd centuries before our era. Portico with seven entrances. Tile with seal on which one can read the word *Dimalitan*, or Dimalites, the inhabitants of Dimale.

46 On the rocks of Gradishta of Lower Selca (Pogradec) there stood once a powerful Illyrian city. There were discovered a monumental grave of the IIIrd century before our era, a cenotaph decorated with a colonnade in Ionic style, a casque, a shield and a burial vault.

47 Some of the objects found in this monumental grave which saw the light again after 22 centuries of darkness. They speak for the art of a developed society.
A clasp representing a fighting scene. In relief, four fighters, three horsemen and a footman. Clasps occupy a special place in the repertoire of Illyrian art.
Golden earrings with a Negro head worked in garnet. The hair is filigree work.
A badge of beaten gold and filigree.
Golden earring with a round bead in the centre. From the bead emerges a rosette with concentric decorations. Eros, the god of love, overflying a stone.

48 In the Kuçi i Zi tumuli were discovered a number of bronze objects used as ornaments. These are bracelets, amulets, etc. in the form of birds and humans which testify to the great development of metallurgy among the Illyrians in the early Iron Age.
Illyrian ornaments (VIIIth century before our era). Kuçi i Zi (Korça).

49 The Illyrian women devoted special care to their dress and ornaments. Here we see silver and bronze fibulae and hair pins, silver and bronze pins, and beads to be placed on the breast as ornaments or for protection.
Illyrian ornaments (IVth-IInd centuries before our era). Mati and Gajtan.

50 Earthenware jug decorated with engraved triangular motifs and circles filled with white paint (early Iron Age). Këneta, Kukës.

51 Illyrian vessels (early Iron Age). Mati.

52 According to historical evidence the Illyrians were skilful craftsmen. Their ability is apparent in the numerous archaeological materials of iron and bronze discovered in our country. On this gravestone of the IInd-IIIrd centuries of our era are represented two Illyrian smiths beating the iron on the anvil. Korça.

53 Iron work tools (IVth-IInd centuries before our era). Mati, Shkodra and Antigonea.

54 It was about the IIIrd century before our era that in the artistic life of the Illyrian cities, along with decorative art, Illyrian sculpture made its appearance, treating the figure of man in a realistic way, in contrast with the idealism of Greek sculpture. In the treatment of this figure the Illyrian sculptor pays special attention to the Illyrian dress of the time.
Bust of a woman in Illyrian dress, stone (IInd century before our era). Dimale.

55 Effigy of a woman in Illyrian dress, stone (IIIrd-IInd centuries before our era). Vlora.

56 Bust of an Illyrian woman named Kleitia, stone (IInd century before our era). Dyrrhachion.

57 Gravestone of an Illyrian woman called Lepidia (Ist century before our era). Dyrrhachion.

58 Gravestone of a woman in Illyrian dress (IInd-Ist centuries before our era). Apollonia.

59 Relief of a girl in Illyrian dress (IIIrd century before our era). Belsh, Elbasan.

60 In the Illyrian cities of our country have been discovered a series of bronze figures. They represent athletes, common people and, especially, the mythology of the time. Bronze figurine of an athlete (IVth-IIIrd centuries before our era). Amantia.

61 Poseidon (the mythical god of the sea), bronze figurine (IInd century before our era). Antigonea.

62 Bronze figurine (IInd century before our era). Amantia.

63 Bronze figurine of a sphinx, widespread in ancient mythology (IInd century before our era). Antigonea.

64 Shepherd, bronze figurine (early centuries of our era). Elbasan district.

65 Artemis, bronze figurine. Mythological personification of the goddess of hunting (early centuries of our era). Shkodra.

66 In the VIIth-VIth centuries before our era Hellenic colonists from Corinth and Corcyra settled on the coasts of our country. In the territories inhabited by Illyrian tribes, they founded Dyrrhachion, Apollonia, Bouthroton and other cities which were later to become important centres of Hellenic culture in Illyria. These cities were surrounded by thick protective walls, segments of which have been uncovered by archaeological excavations.
Part of the surrounding wall (IVth century before our era). Apollonia.

67 In the centre of Dyrrhachion, Apollonia, Bouthroton and other ancient cities there were social and religious buildings: theatres, gymnasiums, libraries, temples, colonnades and porticos, all of them built with the sweat and toil of hundreds and thousands of slaves and the poor strata of the population. The centre of Apollonia with Agonothetes' House (a meeting place), the library, one of its main roads and, in the background, the XIVth century church.

68 Obelisk, the symbol of Apollo, who was considered by the Apollonians to be the founder of their city. Part of the wall of the Artemis temple under the hill (IIIrd century before our era). Apollonia.

69 Ruins of a temple of Roman times (IIIrd century before our era).

70 Odeon, a concert and recital hall (IInd century before our era). In the background on the left, the portico, decorated with colonnades and 17 niches in which statues of the city's famous people and of other heroes of the time were placed. Apollonia.

71 Bronze figurine of a dancer. Apollonia.

72 In the IVth century before our era in Apollonia the springs of the hill on which the acropolis was situated were piped and their waters led down into a monumental fountain which was discovered recently.
This fountain is a magnificent monument of architecture. The Nympheum of Apollonia is one of the most beautiful discovered so far in the Mediterranean basin.
Nympheum (monumental fountain) (IVth-IIIrd centuries before our era). Apollonia.
Terra cotta figurine of a woman with a pitcher on her head.

73 Gravestone bas-relief scene of the Amazon War (IIIrd century before our era). On the right an Illyrian shield (IIIrd century before our era). Apollonia.

74 Numerous gravestones inscribed with Illyrian names tell of the presence of Illyrians and their habitation in the ancient cities of the coastal regions.
Gravestone bearing an Illyrian name, decorated with Medusa's head (IIIrd century before our era). Apollonia.

75 Gravestone depicting a cockfight (IIIrd century before our era). Apollonia.

76 Doric pillar (still standing) of a great temple in the vicinity of Apollonia.
Ionic and Corinthic type capitals found at Dyrrhachion, Apollonia and Dimale.

77 The courtyards and gardens of the slave-owners' houses were ornamented with beautiful marble fountains. Part of a fountain, representing a boat encircled with ornaments from the sea world.

78 The chambers of the houses of the rich were paved with marble slabs or beautified with mosaics. A house floor paved with polychrome mosaic with geometrical ornaments (IInd-IIIrd centuries of our era). Apollonia.

79 One of the beautiful mosaics discovered in Apollonia (IInd-IIIrd centuries of our era). Within a wide frame are represented various figures of sea-horses and fish made of cubes of stone of 19 different colours. In the centre is a Nereid, one of the sea goddaughters, riding the waves on a dolphin.

80 The floor of a room, a mosaic depicting a mythological scene (IInd-IIIrd centuries of our era). Achilles (the hero of the Trojan war) holding in his arms Penthesilea (the Queen of the Amazons) wounded by him in the combat. Apollonia.

81 The courtyard of a dwelling-house (IInd-IIIrd centuries of our era) in Apollonia. Its floor is paved with stone slabs surrounded by mosaics of floral and geometrical motifs.

82 In the times of antiquity the art of pottery had reached a high degree of perfection. There were produced vessels of perfect forms painted with mythological scenes and human figures. An amphora with black figures (Vth century before our era). Apollonia.

83 Pithos (large pot to store foodstuffs) (VIth-Vth centuries before our era). Apollonia.

84 Crater, a vessel with red figurines, normally used for wine (IVth century before our era). Apollonia.

85 Cup with two handles of the Gnatia type (IIIrd-IInd centuries before our era) decorated with white ornaments, found in the Mati tumuli.

86 Among the numerous finds made at Apollonia, the sculptures, most of which are exhibited today in the Apollonia museum, attract particular attention. They are silent witnesses of the great economic development and of the cultural and artistic flourishing of this great centre of the slave-owning Greco-Roman civilization on our coasts.
Corridor with sculptures, museum of Apollonia.

87 A stone relief. Atlas. Architechtonic detail (IInd century before our era). Apollonia.

88 Bust of a woman named Bilia (IInd-IIIrd centuries of our era). In it are conspicuous the sweetness, freshness and purity of features.

89 Headless statue of Apollo, a perfect sculpture representing the cult of Apollo in the Illyrian city of Apollonia (IInd-IIIrd centuries of our era).

90 A small statue of Athene by the sculptor Cheuomenos. A copy after the original by Phidias.

91 According to written ancient records Apollonia was a city of art, of philosophy and oratory. It was famous for its schools among the other cities of antiquity.
Head of Demosthenes, the distinguished Athenian patriot and philosopher, marble (IInd-IIIrd centuries of our era).

92 Marble statue of a magistrate (IIIrd century before our era). Apollonia.

93 Marble bust of a man, discovered in Apollonia. It is worthy of a craftsman of great experience in the art of sculpture (IIIrd century before our era).

94 Vjosa river (Aoos) which played an important role in the economic life of Apollonia, connecting the city with the sea, became the object of a cult. We find it personified both in sculptures and on coins.
Personification of the Vjosa river (IInd century before our era). Apollonia.

95 Professional and artistic skill and profound anatomical knowledge enabled the sculptor to carve with outstanding realism this beautiful body of a youth, in white marble.
A youth with basket (IInd century of our era). Apollonia.

96 Coloured clay figurine of a woman (VIth century before our era). Apollonia. A work of archaic Hellenic art testifying to the links Apollonia had with Corinth.

97 Terra cotta figurine of a woman holding a child with her right hand and feeding it with her left hand (IIIrd-IInd centuries before our era). Apollonia.

98 A small terra cotta figurine in characteristic dress, found in the necropolis of Dyrrhachion (IInd-Ist centuries before our era).

99 The art of mosaic began very early in the city of Dyrrhachion. One of the earliest works discovered here is a mosaic of the IVth-IIIrd centuries before our era made of red-brown, black, red and white pebbles, which represents the head of a woman encircled by floral ornaments.

100 Remains of the public baths (Ist-IInd centuries of our era). Dyrrhachion.

101 One of the most important monuments discovered in Durrës (Dyrrhachion) is the amphitheatre built in the IInd century of our era. This is one of the greatest constructions of Dyrrhachion and may well compare with the most famous amphitheatres of antiquity. In these artistic buildings, the slave-owners amused themselves watching artistic performances or fights of gladiators and beasts.

102 In these amphitheatres, the spectators moved through galleries, corridors and various gates.
Interior gallery of the amphitheatre. Dyrrhachion.

103 Vessels with red-painted figures (IIIrd century before our era). Dyrrhachion.

104 Amphora with red figures (IIIrd century before our era). Dyrrhachion.

105 Amphora with red figures (IIIrd century before our era). Dyrrhachion.

106 Golden ornaments (IInd-Ist centuries before our era). Dyrrhachion.

107 Part of the relief of a sarcophagus. Dyrrhachion.

108 Sarcophagus of the IInd century of our era. Dyrrhachion.

109 Head of Aesculapius, stone (IInd century before our era). Dyrrhachion.

110 Bust of a girl, marble (IInd century before our era). Dyrrhachion.

111 South of Saranda, on one of the hills of the Ksamil peninsula, 20 centuries ago flourished one of the oldest and most beautiful cities of our country, Butrint (ancient Bouthroton). The archaeological excavations have brought to light magnificent architectural monuments, valuable and rare works of figurative arts and numerous utensils of everyday life. The hill on which the city stood was surrounded by three rows of walls, with several watch towers and six gates. The city's Main Gate, five metres high (IVth century before our era), is the best preserved and most majestic.

112 Almost 200 metres away on the left of the Main Gate is Lion's Gate, which has taken its name from the relief of a lion tearing at the head of a bull (IVth century before our era).

113 View of the centre of the city of Bouthroton. The ruins of the theatre of the IVth-IIIrd centuries before our era. Dwelling-house with a peristyle courtyard and public baths of the IInd century of our era.

114 Dwelling-house of the IInd-IIIrd centuries of our era. Bouthroton.

115 Bust of a youth, marble (IInd century before our era). Bouthroton.

116 One of the most beautiful monuments in this city is the Baptistery, a work of the paleochristian art (Vth century of our era). Its floor is ornamented with multi-coloured mosaics with floral geometrical motifs.

117 Head of Apollo, the so-called "Deity of Butrint", a fine specimen of sculptural art after the Praxitelian school of the IVth century before our era. The original was stolen by the Italian fascists and is now in Rome.

118 A magnificent sculpture known as Great Herculanea. Belonging to the Praxitelian school, it was found during the pre-liberation excavations at Butrint.

119 Statue of Eros (IInd century of our era). Qesarat (Tepelena). Together with other sculptures, it decorated the house of a slave-owner who had large land holdings in the Vjosa valley.

120 Bronze figurine of Eros and dolphin (IIIrd century of our era). Dyrrhachion. It resembles the groups of decorative sculptures which, being of larger dimensions, were used to ornament the fountains in the gardens of the slave-owners' houses.

121 Earthenware vessel in the form of a child's head (early centuries of our era). Tren.

122 Golden ornaments, earrings, necklaces and rings found at various places in our country.

123 Glass pitcher and bottle (IIIrd century of our era) found in the Kalldrun cemetery (Koplik).

124 Glass vessels (first centuries of our era). Apollonia.

125 Silver and bronze coins (IVth-IInd centuries before our era) of Dyrrhachion, Apollonia, Shkodra, Byllis, Amantia and Epirus.

126 View of Lin cape in Pogradec. On the upper part of the hill were found traces of an early Illyrian settlement. Excavations brought to light also the remains of a paleochristian Basilica.

127 Part of one of the eight mosaics of the Basilica of Lin (beginning of the VIth century before our era). The mosaic represents water birds.

128 Mosaic from the central room of the Basilica of Lin. Mosaic with bee and fish figures and a rosette.

129 Part of the mosaic of the Basilica of Lin.

130 Ornaments of the early Albanians – fibulae, necklaces, earrings (VIth-VIIIth centuries of our era).
The early Albanian culture as a continuation of the Illyrian culture flourished over a wide area in Albania. Its bearers, being very skilful in processing metals, enriched the ancient Illyrian ornaments with new beautiful elements and forms. We find traces of this tradition preserved even to our own days.

131 One of the fortified towns of the early Middle Ages was Sarda (today's Shurdhah). It is situated on the left bank of the Drini river in the vicinity of Shkodra. Intensive excavations over four years unearthed a large number of monuments.
The main gate of the old city.

132 Petrela fortress, built at a strategic point on a rocky hill 1,500 years ago, played an important historic role. This fortress was of special significance during the times of Scanderbeg's wars against the Turkish armies.

133 The museum city of Berat, the City of a Thousand Windows, is dominated by a great castle built on the top of the hill on the right bank of the Osum river. Since the most ancient times up to the XIIIth-XIVth centuries, the city developed within the surrounding walls.

134 The Shkodra fortress or, as it is known in a popular legend, Rozafa Castle is related to the Illyrian civilization and to the names of the medieval Albanian princes. Its medieval walls set on the Illyrian foundations were strengthened with seven watch towers.

135 Northwest of our capital is situated the picturesque city of Kruja. On a massive rock stands the gigantic fortress on the walls and towers of which is inscribed the 25-year-long epic of Scanderbeg's fight for freedom against the ferocious Anatolian invaders.

136 View of the medieval fortress of Lezha.

137 At the foot of Mali i Gjerë is situated the museum city of Gjirokastra. In the centre of the city, over a rocky hill, its magnificent fortress occupies a commanding view. It is one of the most beautiful and best preserved fortresses in Albania. Its foundations belong to the VIth century of our era.

138 The participation of the students of Tirana State University in archaeological excavations aims at linking theory with practice, which serves the revolutionization of the new-type school.
Views from the excavations in the fortified town of Lin (Pogradec), in Këneta tombs (Kukës) and at the prehistoric site of Maliq (Korça).

139 The museums of our country serve the patriotic education of the labouring masses and acquaint them with the ancient culture of our ancestors.
The new generation and the centuries' long history of our Fatherland.